

**UCHWAŁA NR LII/409/23  
RADY GMINY HYŻNE**

z dnia 14 kwietnia 2023 r.

**w sprawie przyjęcia Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Hyżne na lata 2023-2026**

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 i art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U z 2022 r. poz. 40 z późn. zm.) w związku z art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.), **Rada Gminy Hyżne uchwala, co następuje:**

§ 1. Przyjmuje się do realizacji program opieki nad zabytkami dla Gminy Hyżne na lata 2023-2026, zaopiniowany pozytywnie przez Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Przemysłu Delegatura w Rzeszowie, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Hyżne.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Podkarpackiego.

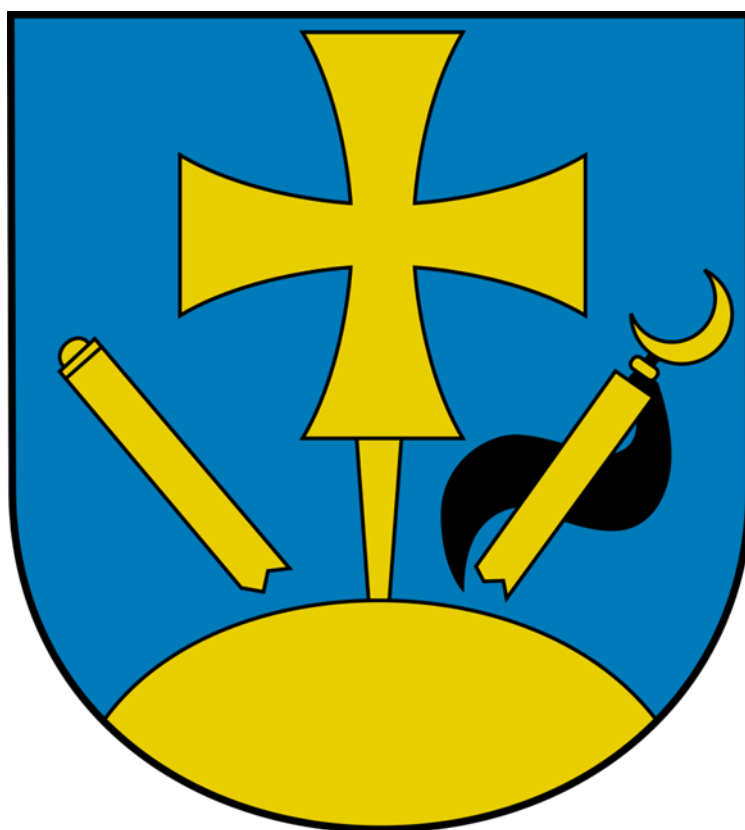
Przewodniczący Rady Gminy  
Hyżne

  
**Bogusław Kotarba**

---

**GMINNY PROGRAM OPIEKI  
NAD ZABYTKAMI  
GMINY HYŻNE  
NA LATA 2023-2026**

---



**HYŻNE  
2023**



**OPRACOWANIE:**

Gmina Hyżne

Hyżne 103

36-024 Hyżne

tel. 17 23 045 60, fax: 17 22 950 01

[urząd@hyzne.pl](mailto:urząd@hyzne.pl)

[www.hyzne.pl](http://www.hyzne.pl)

## Spis treści

<b>1. WSTĘP .....</b>	<b>5</b>
<b>2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....</b>	<b>6</b>
<b>3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI .....</b>	<b>7</b>
<b>4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO .....</b>	<b>31</b>
<b>4.1. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI - DOKUMENTY O ZNACZENIU KRAJOWYM.....</b>	<b>31</b>
4.1.1 <i>Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2022 (z perspektywą do 2030) .....</i>	<i>31</i>
4.1.2 <i>Tezy do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami.....</i>	<i>32</i>
4.1.3 <i>Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022.....</i>	<i>33</i>
4.1.4 <i>Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 .....</i>	<i>35</i>
4.1.5 <i>Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030 .....</i>	<i>35</i>
4.1.6 <i>Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 .....</i>	<i>37</i>
<b>4.2. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA I POWIATU .....</b>	<b>38</b>
4.2.1 <i>Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2022-2025</i>	<i>38</i>
4.2.2 <i>Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego – perspektywa 2030 ...</i>	<i>39</i>
4.2.3 <i>Strategia Rozwoju Województwa - Podkarpackie 2030 .....</i>	<i>40</i>
<b>5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....</b>	<b>44</b>
<b>5.1. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY (ANALIZA DOKUMENTÓW PROGRAMOWYCH GMINY) .....</b>	<b>44</b>
5.1.1 <i>Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Hyżne .....</i>	<i>44</i>
5.1.2 <i>Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Hyżne.....</i>	<i>44</i>
5.1.3 <i>Strategia Rozwoju Gminy Hyżne do roku 2030.....</i>	<i>45</i>
5.1.4 <i>Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Hyżne na lata 2017-2023 .....</i>	<i>49</i>
<b>5.2. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA ZASOBU DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY .....</b>	<b>50</b>
5.2.1 <b>OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA OBSZARU GMINY .....</b>	<b>50</b>
5.2.2 <i>Zarys historii miejscowości gminy .....</i>	<i>53</i>
5.2.3 <i>Krajobraz kulturowy gminy.....</i>	<i>59</i>
5.2.4 <i>Zabytki archeologiczne .....</i>	<i>60</i>
5.2.5 <i>Zabytki w zbiorach muzealnych i innych.....</i>	<i>61</i>
<b>5.3. ZABYTKI OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY .....</b>	<b>61</b>
5.3.1 <i>Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków .....</i>	<i>61</i>
5.3.2 <i>Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków.....</i>	<i>72</i>
<b>5.4. ZABYTKI W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW .....</b>	<b>76</b>
<b>5.5. DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE .....</b>	<b>77</b>
<b>6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ</b>	<b>79</b>
6.1. <b>OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY .....</b>	<b>79</b>
<b>7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE.....</b>	<b>81</b>
7.1. <b>PRIORYTETY I KIERUNKI DZIAŁAŃ PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....</b>	<b>82</b>

<b>8.</b>	<b>INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</b>	<b>86</b>
<b>9.</b>	<b>ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI .....</b>	<b>88</b>
<b>10.</b>	<b>ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI .....</b>	<b>88</b>
<b>11.</b>	<b>REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW .....</b>	<b>89</b>

## 1. WSTĘP

Program ten stanowi aktualizację opracowanego dokumentu - Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Hyżne na lata 2018 - 2021, który został przyjęty uchwałą nr XLVI/311/18 Rady Gminy Hyżne z dnia 18 października 2018 r. Gmina posiadała również Program Opieki nad Zabytkami Gminy Hyżne na lata 2013 – 2016 przyjęty Uchwałą Nr XXIV/164/12 Rady Gminy Hyżne z dnia 23 listopada 2012 r.

Układ opracowania zasadniczo nie uległ zmianie. Opiera się on na ogólnej charakterystyce zasobu zawartej w poprzednim Programie, został jednak zaktualizowany, uzupełniony oraz poszerzony.

Niniejszy dokument służy określeniu działań gminy w zakresie inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Działania te winny odbywać się w harmonii z działaniami gospodarczymi i społecznymi oraz zapewniać ochronę dziedzictwa kulturowego środkami prawnymi, takimi jak odpowiednie zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz finansowymi, poprzez przeznaczenie części budżetu gminy na ochronę zabytków. Procesy rozwojowe zachodzić powinny przy zapewnieniu warunków trwania i zachowania dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń oraz przy wykorzystaniu zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne. Lokalne dziedzictwo kulturowe posiada potencjał wpływający na atrakcyjność ekonomiczną regionu poprzez rozwój turystyki w oparciu o zabytki. Poprzez wyznaczone działania może przyczynić się do wzmocnienia świadomości wspólnoty kulturowej i lokalnej tożsamości.

Pierwsze rozdziały (II-IV) dotyczą ustawowych uwarunkowań formalno-prawnych odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego, ustawowych celów *Programu* oraz analizują najważniejsze dokumenty, strategie, programy - ważne z punktu widzenia opieki nad zabytkami - zarówno opracowane na szczeblu centralnym, jak i wojewódzkim. Jest to konieczne, gdyż *Program* powinien być zgodny z założeniami odnoszącymi się do ochrony i opieki nad zabytkami zarówno na szczeblu centralnym, czyli do polityki państwa w tym zakresie, jak również na poziomie województwa i powiatu.

Rozdział V składa się z kilku części. W pierwszej części analizie poddane zostały dokumenty programowe gminy pod kątem uwzględnienia w nich kwestii związanych lub mających wpływ na zachowanie oraz ochronę zabytków i krajobrazu kulturowego. W części drugiej przedstawiono charakterystykę zasobu zabytkowego gminy. Wskazano w nim najważniejsze obiekty, zespoły obiektów i cechy charakterystyczne krajobrazu kulturowego gminy. Takie rozpoznanie dało podstawę do znajdującej się w dalszej części *Programu* analizy SWOT: mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia, jakie dokonały się w zakresie zachowania zasobu najistotniejszych zadań do zrealizowania przez gminę. W kolejnej części rozdziału V przedstawiono dane dotyczące zabytków z terenu gminy wpisanych do rejestru (rejestr zabytków nieruchomych, ruchomych i archeologicznych), zabytki w gminnej ewidencji zabytków, jak również dziedzictwo niematerialne gminy.

Rozdział VI stanowi ocenę dziedzictwa kulturowego - Analiza szans i zagrożeń. Uwzględniono w nim aktualny stan zachowania zasobu zabytkowego i krajobrazu kulturowego. W rozdziale VII wskazano najważniejsze zadania ujęte w ramach zawartych priorytetów. Kolejne rozdziały, VIII i IX, dotyczą sposobu realizacji i oceny wdrażania Programu. W końcowym, X rozdziale, przedstawiono źródła finansowania realizacji zadań.

## **2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI**

Podstawę prawną przygotowania gminnego programu opieki nad zabytkami określa art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (*t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 840*) mówiący, że:

- Wójt, burmistrz lub prezydenta miasta sporządza na okres 4 lat program opieki nad zabytkami,
- Gminny program opieki nad zabytkami podlega uchwaleniu przez radę (miasta, gminy, powiatu) po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- Program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
- Z realizacji programu wójt, burmistrz lub prezydent sporządza, co dwa lata, sprawozdanie, które przedstawia Radzie.

W przypadku programów na poziomie gminnym podstawą ich sporządzenia jest Gminna Ewidencja Zabytków założona w oparciu o ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami uwzględnione zostają w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Celem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami w świetle art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest:

- Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
- Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
- Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
- Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
- Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
- Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.

- Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.
- Zapoznanie z zasobami dziedzictwa kulturowego, historią i zabytkami Gminy, w tym także rozróżnienie obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa i figurujących w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- Wspieranie działań zmierzających do pozyskania środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków przy sporządzeniu i zmianie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy.

Gminny program opieki nad zabytkami jest opracowywany na podstawie gminnej ewidencji zabytków, sporządzanej przez wójta i prowadzonej w formie kart adresowych zabytków nieruchomości znajdujących się na terenie gminy. Gminna ewidencja zabytków powinna uwzględniać:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Program opieki nad zabytkami, sporządzony na poziomie gminy, powinien uwzględniać dodatkowo inne uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami, oraz być zgodny z dokumentami rządowymi o charakterze strategicznym, sporządzonymi na poziomie: ogólnokrajowym, samorządowym (na szczeblu: wojewódzkim, powiatowym i gminnym) i europejskim.

### **3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI**

Wszelkie zabytki znajdujące się na terenie państwa polskiego, zostały objęte ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie ochrony tego dziedzictwa określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie tego konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła starą ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Ochrona zabytków, ich trwałe zachowanie, zagospodarowanie i utrzymanie mają na celu nie tylko utrwalenie samej „substancji zabytkowej”, ale również wpisanie jej i doznań płynących z obcowania z nią w codzienność. Zasoby kulturowe mają, bowiem nie tylko wymiar poznawczy kształtujący



poczucie estetyki, tożsamości kulturowej i świadomości historycznej, ale także wymiar ekonomiczny - mogą stać się podstawą rozwoju przedsiębiorczości i turystyki. Jasne zasady przyświecające kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków, dzięki którym najlepiej można wykorzystać wszelkie ich wartości, określają tworzone od lat przepisy.

**Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:**

**Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.** (t.j. Dz. U. z 2009 r., Nr 114, poz. 946). Konstytucyjnym obowiązkiem państwa i każdego obywatela jest: ochrona dziedzictwa kulturowego (materialnego i niematerialnego) oraz przekazanie go kolejnym pokoleniom. Obowiązek ten wyartykułowany został w preambule Konstytucji RP, dodatkowo dokument ten stanowi, iż:

**Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

**Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

**Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

**Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t.j. Dz. U. z 2022 poz. 840.), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Reguluje ona pojęcia: zabytku, ochrony i opieki nad zabytkami, form ochrony, kompetencji organów ochrony zabytków (w tym administracji rządowej i samorządowej), form finansowania opieki nad zabytkami i ich ewidencjonowania. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

**Art. 3:** definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie, takie jak: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek, jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Ustawa wyodrębnia 3 rodzaje zabytków:

- Zabytki ruchome, czyli innymi słowy zabytkowe ruchomości, rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, spełniające definicję zabytku,
- Zabytki nieruchome, czyli innymi słowy zabytkowe nieruchomości, części nieruchomości lub zespoły nieruchomości, spełniające definicję zabytku,
- Zabytek archeologiczny, zabytek nieruchomy będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym tworem.

Ponadto, ustawa w art. 3 definiuje następujące pojęcia:

- prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań,
- prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub otworzenie jego części i dokumentowanie tych działań;
- roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w jego otoczeniu;
- badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów, zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, jeśli istnieje taka potrzeba, również prac restauratorskich;
- badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
- badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic i sieci dróg;
- historyczny zespół budowlany – to powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- krajobraz kulturowy – przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;
- otoczenie – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpis tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych tego zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym działaniem czynników zewnętrznych.

**Zgodnie z art. 4** ochrona zabytków stanowi zadanie organów administracji publicznej i polega na podejmowaniu w szczególności przez te organy działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

**Art. 5:** określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „Opieka nad zabytkami sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwale zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury”.

**Art. 6:** klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

a) krajobrazami kulturowymi,

b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,

c) dziełami architektury i budownictwa,

d) dziełami budownictwa obronnego,

e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,

f) cmentarzami,

g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,

h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,

b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,

- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,*
  - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,*
  - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,*
  - f) instrumentami muzycznymi,*
  - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,*
  - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;*
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:*
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,*
  - b) cmentarzyskami,*
  - c) kurhanami,*
  - d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.*
- 2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.*

**Art 7:** reguluje następujące formy ochrony zabytków:

**Wpis do rejestru zabytków**, który dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków. Do rejestru zabytków nieruchomych wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji administracyjnej wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru można wpisać także otoczenie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, jego nazwę geograficzną, historyczną lub tradycyjną. Podobnie zabytki ruchome mogą zostać wpisane do rejestru zabytków ruchomych, na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru, gdy istnieje uzasadniona obawa zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

**Wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa.** Zgodnie z art. 14a (Dz. U. Z 2022 r., poz. 840), Listę Skarbów Dziedzictwa prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

*„Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego zaliczany do jednej z następujących kategorii:*

- 1) zabytków archeologicznych, które mają więcej niż 100 lat, wchodzą w skład zbiorów archeologicznych lub zostały pozyskane w wyniku badań archeologicznych lub przypadkowych odkryć,
- 2) elementów stanowiących integralną część zabytków architektury, wystroju wnętrz, pomników, posągów i dzieł rzemiosła artystycznego, które mają więcej niż 100 lat,
- 3) wykonanych ręcznie dowolną techniką i na dowolnym materiale dzieł malarstwa, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 4 i 5, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 150 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 4) wykonanych ręcznie na dowolnym materiale akwareli, gwaszy i pastelów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 30 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 5) mozaik, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 1 i 2, oraz rysunków wykonanych ręcznie przy użyciu dowolnej techniki i na dowolnym materiale, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 6) oryginalnych dzieł grafiki i matryc do ich wykonania oraz oryginalnych plakatów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 7) oryginalnych rzeźb, posągów lub ich kopii wykonanych tą samą techniką, co oryginał, nieobjętych kategorią wskazaną w pkt 1, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 8) fotografii, filmów oraz ich negatywów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 9) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach inkunabułów i manuskryptów oraz map i partytur muzycznych, liczących więcej niż 50 lat, które nie są własnością ich twórców,
- 10) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach książek, które mają więcej niż 100 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,
- 11) map drukowanych, które mają więcej niż 200 lat,
- 12) środków transportu, które mają więcej niż 75 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,
- 13) innych kategorii, niewymienionych w pkt 1-12, obejmujących zabytki, które mają więcej niż 50 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro - na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.”

**Uznanie za pomnik historii**, zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego może złożyć taki wniosek po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków.

**Utworzenie parku kulturowego**, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Dotyczą w szczególności: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się również, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

**Art. 16 ust. 1:** wskazuje radę gminy jako organ tworzący park kulturowy, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Jest on tworzony na podstawie uchwały, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

**Art. 17:** określa zakazy i ograniczenia dotyczące terenu parku kulturowego, związane z: prowadzeniem robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej, zmianami sposobu korzystania z zabytków nieruchomych, umieszczaniem tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1, składowaniem lub magazynowaniem odpadów, zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, składowania lub magazynowania odpadów.

**Art. 18:** reguluje ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami w kontekście sporządzanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i innych dokumentów:

*„1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.*

*2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:*  
*1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;*



- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

**Art. 19:** wskazuje, że:

*„1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę: zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, parków kulturowych.*

*1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:*

- 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

*1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:*

- 1) ochronę zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomości, innych niż wymienione w pkt. 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

*2. W przypadku, gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.*

*3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.*

**Art. 20:** mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego wojewódzkich i miejscowych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

**Art. 21:** „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

**Art. 22:** „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.
4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.
5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:
  - 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
  - 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
  - 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.
6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

**Art. 89:** wskazuje, że:

„organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

**Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (t.j. Dz. U. z 2023, poz. 40), gdzie w art. 7 ust 1 pkt. 9 zostały określone zadania własne gminy, do których należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty. W szczególności zadania własne, które obejmują sprawy: kultury, w tym ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. A także zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy. Takie całościowe, wielostronne podejście pozwala skuteczniej chronić oraz lepiej wykorzystywać zasoby zabytkowe gminy, co pozytywnie wpływa na pozostałe dziedziny działalności

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach, w tym:

**Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (t.j. Dz. U. z 2022, poz. 503 ze zm.). Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania



i zabudowy. Ustawa, mówi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Ustawa o planowaniu przestrzennym jako jedyna daje samorządowi realny wpływ na ochronę i kształtowanie zabytkowego krajobrazu gminy, ustanowienie stref ochronnych oraz ustanowienie konkretnych zapisów służących ochronie zabytków nieruchomych. Ustawa daje ponadto samorządowi instrument aktywny w odróżnieniu do pozostałych ustaw wskazanych w Programie. Ustawa precyzuje, iż w studium uwzględnić należy uwarunkowania wynikające ze stanu środowiska, w tym stanu rolniczej i leśnej przestrzeni produkcyjnej, wielkości i jakości zasobów wodnych oraz wymogów ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego, stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Studium i plany zagospodarowania przestrzennego winny określać: obszary oraz zasady ochrony środowiska i jego zasobów, obszary ochrony przyrody, krajobrazu kulturowego i uzdrowisk, obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

Ustawa nakłada na wójta obowiązek: zawiadamiania m. in. wojewódzkiego konserwatora zabytków o przystąpieniu do sporządzania studiów, planów zagospodarowania przestrzennego, występowania o opinie i wnioski, a także opiniowania (studia) lub uzgadniania.

**Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane** (*t.j. Dz. U. z 2021, poz. 2351, ze zm.*). Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, w szczególności, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Ustawa dotyczy także obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Ustawa - traktuje zabytki w sposób szczególny, podkreślając, iż obiekty budowlane należy projektować i budować zapewniając ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską. W przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków wymagane jest uzyskanie pozwolenia na remont tychże obiektów lub ich rozbiórkę, (ale w tym wypadku dopiero po skreśleniu obiektu z rejestru zabytków przez Generalnego Konserwatora Zabytków). W stosunku do obiektów budowlanych oraz obiektów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbudowę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. W przypadku chęci zainstalowania na takim obiekcie tablic i urządzeń reklamowych, ustawa nakłada obowiązek uzyskania pozwolenia od wojewódzkiego konserwatora zabytków przez wydanie pozwolenia na budowę.

**Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska** (*t.j. Dz. U. z 2022, poz. 2556, ze zm.*). W odniesieniu do zieleni zabytkowej objętej ochroną prawną Ustawa reguluje zasady wydawania

pozwoleń na wycinkę i pielęgnację zieleni, definiuje wymóg uzgadniania z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz jego kompetencje w zakresie wydawania pozwoleń na podejmowanie prac polegających na usunięciu drzew lub krzewów z nieruchomości zabytkowej lub jej części będącej wpisany do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni.

Ustawa mówi m. in. o tym, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych. Dodatkowo ustanawia, iż prognoza oddziaływania na środowisko, sporządzana przy okazji opracowywania: polityk, strategii, planów lub programów powinna: określać, analizować i oceniać przewidywane, znaczące oddziaływanie na środowisko, a także zabytki. W przypadku odstąpienia od przeprowadzania postępowania w sprawie ustalenia oddziaływania na środowisko, ustawa nakłada obowiązek ustalenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia: cechy obszaru objętego oddziaływaniem na środowisko, w szczególności obszaru o wyjątkowych właściwościach naturalnych lub posiadających znaczenie dla dziedzictwa kulturowego (wrażliwego na oddziaływanie) oraz istniejące przekroczenia standardów jakości środowiska lub intensywne wykorzystanie terenu.

**Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (*tj. Dz. U. z 2022, poz. 916, ze zm.*), której przepisy określają między innymi kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew, na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską. Wojewódzki konserwator zabytków wdaje zezwolenia na usunięcie drzew lub krzewów z terenów nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków.

**Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (*tj. Dz. U. z 2023, poz. 344*). Ustawa reguluje zbywanie nieruchomości zabytkowych własności Skarbu Państwa bądź samorządu terytorialnego:

- art. 13 ust. 4 - Sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości, jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- art. 13 ust. 5 - Sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości, jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków).

**Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (*tj. Dz. U. z 2020, poz. 194, ze zm.*). Ustawa precyzuje, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenas nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. (art. 1 ust. 2). Mecenas nad działalnością kulturalną

sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki - ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1, 2). Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, Filmoteka Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej - prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami.

**Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (*tj. Dz. U. z 2022, poz. 1327, ze zm.*). W ramach ustawy, gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji, prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia)

**Zasady ochrony zabytków, znajdujących się w muzeach i bibliotekach, zostały określone w:**

**Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (t.j. Dz. U. z 2022, poz. 385). Ustawa określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Według przepisów ustawy „*Muzeum jest jednostką organizacyjną nienastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest trwała ochrona dóbr kultury, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie kontaktu ze zbiorami*” (art. 1).

Zgodnie z ustawą muzeum realizuje powyższe cele poprzez:

- „1) gromadzenie dóbr kultury w statutowo określonym zakresie,
- 2) katalogowanie i naukowe opracowywanie zgromadzonych muzealiów,
- 3) przechowywanie gromadzonych dóbr kultury, w warunkach zapewniających im właściwy stan zachowania i bezpieczeństwo, oraz magazynowanie ich w sposób dostępny do celów naukowych,
- 4) zabezpieczanie i konserwację muzealiów oraz w miarę możliwości, zabezpieczanie stanowisk archeologicznych oraz innych nieruchomych obiektów kultury materialnej i przyrody,
- 5) urządzanie wystaw,
- 6) organizowanie i prowadzenie badań, ekspedycji naukowych oraz prac wykopaliskowych,
- 7) prowadzenie działalności edukacyjnej,
- 8) udostępnianie zbiorów do celów naukowych i edukacyjnych,
- 9) zapewnianie właściwych warunków zwiedzania i korzystania ze zbiorów,
- 10) prowadzenie działalności wydawniczej” (art. 2).

Gmina jako podmiot tworzący (lub przejmujący) muzeum zobowiązana jest do:

- zapewnienia środków potrzebnych do utrzymania i rozwoju muzeum,
- zapewnienia bezpieczeństwa zgromadzonym zbiorom,
- sprawowania nadzoru nad muzeum.

**Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (t.j. Dz. U. z 2022, poz. 2393). Ustawa mówi, że biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

**Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:**

**Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (t.j. Dz. U. z 2020, poz. 164, ze zm.).

**Do aktów wykonawczych, dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami należą także:**

**Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy**

**zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2021, poz. 84);**

Rozporządzenie określa sposób i tryb wydawania pozwoleń na prowadzenie prac konserwatorskich restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich i architektonicznych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków. Określa również sposób i tryb wydawania pozwoleń na przemieszczenie zabytku nieruchomego, trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru zabytków, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje, dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków, zmianę przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru zabytków lub sposobu korzystania z tego zabytku, umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru zabytków urządzeń technicznych, tablic, reklam oraz napisów, poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania, prowadzenie badań archeologicznych, wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku. Rozporządzenie określa też kwalifikacje, jakie powinny posiadać osoby uprawnione do prowadzenia prac konserwatorskich, prowadzenia prac restauratorskich, prowadzenia badań konserwatorskich, prowadzenia badań architektonicznych oraz prowadzenia badań archeologicznych, dodatkowe wymagania, jakie powinny spełniać osoby kierujące robotami budowlanymi oraz wykonujące nadzór inwestorski, przy zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, standardy, jakim powinna odpowiadać dokumentacja prac konserwatorskich i prac restauratorskich, przy zabytku ruchomym wpisanym do rejestru zabytków, oraz badań archeologicznych.

**Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021, poz. 56);**

Rozporządzenie określa sposób prowadzenia rejestru zabytków, krajowej ewidencji zabytków, wojewódzkich ewidencji zabytków, gminnych ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Rejestr zabytków prowadzi się w trzech księgach (A – zabytki nieruchome, B – zabytki ruchome oraz C – zabytki archeologiczne) o określonych wymiarach (46x30). Rozporządzenie określa dokładne informacje o tym, co powinno się znajdować w karcie zabytku nieruchomego, ruchomego i archeologicznego oraz w karcie adresowej zabytku i w karcie informacyjnej wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Rozporządzenie określa ponadto wzory ww. dokumentów

**Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa** (*Dz. U. z 2017, poz. 928*);

**Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (*Dz. U. z 2022, poz. 1388 ze zm.*);

Dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków udzielają organy wymienione w art. 74 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wniosek składa właściciel lub posiadacz zabytku do:

- urzędu obsługującego ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, o dotację udzielaną przez ministra;
- wojewódzkiego urzędu ochrony zabytków, właściwego dla miejsca położenia albo przechowywania zabytku o dotację udzielaną przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

**W pierwszym wypadku wnioski składa się do dnia określonego każdorazowo w ogłoszeniu o naborze wniosków, przypadającego w roku:**

- w którym dotacja celowa ma być udzielona, w przypadku dofinansowania prac przy zabytku wpisanym do rejestru przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku,
- poprzedzającym przeprowadzenie prac przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa albo prac przy zabytku wpisanym do rejestru lub w którym dotacja celowa ma być udzielona, w przypadku dofinansowania prac, które zostaną przeprowadzone.

**Wnioski składane do Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków muszą być dostarczone do:**

- 30 czerwca roku, w którym dotacja celowa ma być udzielona, w przypadku dofinansowania prac przy zabytku wpisanym do rejestru, które zostały przeprowadzone w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku,
- 30 listopada roku poprzedzającego przeprowadzenie prac przy zabytku wpisanym do rejestru w przypadku dofinansowania prac, które zostaną przeprowadzone,
- począwszy od dnia określonego w ogłoszeniu o naborze wniosków. Okres naboru wniosków wynosi co najmniej 30 dni.

Rozporządzenie określa również obligatoryjne elementy wniosku.

**Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne** (*Dz. U. z 2014, poz. 110*);

*„Rozporządzenie określa warunki i tryb udzielania oraz rozliczania dotacji na:*

*1) badania archeologiczne prowadzone ze względu na planowane albo realizowane:*



a) roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru zabytków lub objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,

b) roboty ziemne lub zmianę charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co może doprowadzić do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego,

2) wykonanie dokumentacji badań archeologicznych, o których mowa w pkt 1”

**Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004, poz. 259).** Art. 12 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami mówi, że starosta w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie.

**Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004, poz. 212 i 2153);**

Rozporządzenie określa kierunki, jakie mają powziąć odpowiednie organy państwowe i instytucje na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych. Główny cel został określony następująco ochrona zabytków, na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, polega na planowaniu, przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich, mających na celu ich uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem. Rozporządzenie określa również kroki mające na celu zmniejszenie ryzyka nieszczęśliwych wypadków tj. pożar, zwarcie instalacji technicznej. Zaleca przygotowanie planów ochrony zabytków na wypadek:

- pożaru;
- powodzi, ulewy lub zalania z innych przyczyn;
- wichury;
- katastrofy budowlanej, awarii technicznej, chemicznej;
- demonstracji i rozruchów ulicznych, rabunku lub aktu wandalizmu;
- ataku terrorystycznego;
- konfliktu zbrojnego.

Dokładane zalecenia, kto przygotowuje plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych określa w całości § 4:

- Plan ochrony zabytków jednostki organizacyjnej na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowuje kierownik jednostki organizacyjnej posiadającej zabytki,

w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, oraz przedstawia do zatwierdzenia wójtowi (burmistrzowi, prezydentowi miasta),

- Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowuje wójt (burmistrz, prezydent miasta); plan ten podlega uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właściwym terenowym organem obrony cywilnej na obszarze powiatu. Gmina Hyżne posiada powyższy plan uzgodniony w 2010 r. przez Starostę Powiatu Rzeszowskiego oraz Wojewódzkiego Konserwatora Ochrony Zabytków w Przemyślu, dodatkowo 16.12.2020 r. została dokonana jego aktualizacja,
- Powiatowy plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowuje starosta; plan ten podlega uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właściwym terenowym organem obrony cywilnej na obszarze województwa,
- Wojewódzki plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowuje wojewódzki konserwator zabytków, w uzgodnieniu z wojewodą i Szefem Obrony Cywilnej Kraju,
- Krajowy plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowuje minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

**Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011, poz. 89 i 510).**

*„1. Rozporządzenie określa tryb składania wniosków oraz wzory i tryb wydawania:*

- 1) jednorazowego pozwolenia na stały wywóz zabytku za granicę;*
- 2) jednorazowego pozwolenia na czasowy wywóz zabytku za granicę;*
- 3) wielokrotnego pozwolenia indywidualnego na czasowy wywóz zabytku za granicę;*
- 4) wielokrotnego pozwolenia ogólnego na czasowy wywóz zabytków za granicę.*

*2. Przepisy rozporządzenia stosuje się do wywozu z terytorium Rzeczypospolitej Polskiej zabytków:*

- 1) na terytorium innego państwa członkowskiego Unii Europejskiej;*
- 2) poza obszar celny Unii Europejskiej, które nie stanowią dóbr kultury w rozumieniu art. 1 rozporządzenia Rady (WE) nr 116/2009 z dnia 18 grudnia 2008 r. w sprawie wywozu dóbr kultury (Dz. Urz. UE L 39 z 10.02.2009, s. 1).*

*3. Przepisy § 6 ust. 1 pkt 2 i ust. 2 i 3 oraz § 7 i 8 stosuje się również do wniosków o wywóz z terytorium Rzeczypospolitej Polskiej poza obszar celny Unii Europejskiej zabytków stanowiących dobra kultury w rozumieniu art. 1 rozporządzenia Rady (WE) nr 116/2009 z dnia 18 grudnia 2008 r. w sprawie wywozu dóbr kultury.”*

**Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami"** (Dz. U. z 2004 r., Nr 124, poz. 1304). Rozporządzenie określa tryb składania wniosków o przyznanie odznaki "Za opiekę nad zabytkami", wzór i wymiary tej odznaki oraz sposób jej wręczenia



i noszenia. Spełnianie wymagań formalnych wniosku sprawdza Generalny Konserwator Zabytków, sporządzając stosowną opinię. Odznaka jest dwustopniowa: złota – wyższy stopień oraz srebrna – niższy stopień. Minister lub upoważniona przez niego osoba wręcza wyróżnionemu odznakę w Międzynarodowym Dniu Ochrony Zabytków lub w czasie innych uroczystości związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.

**Rozporządzenie Ministra Kultury z 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych** (Dz. U. z 2004 roku Nr 71, poz. 650); Rozporządzenie określa warunki i tryb przyznawania nagród, ich rodzaje, wysokość i źródła finansowania. Osobie, która odkryła lub przypadkowo znalazła zabytek archeologiczny, zwany dalej "zabytkiem", przysługuje następujący rodzaj nagrody:

- nagroda pieniężna;
- dyplom.

Nagrody pieniężne albo dyplomy za odkrycie lub przypadkowe znalezienie zabytku przyznaje minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Nagrody są przyznawane na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków składany za pośrednictwem Generalnego Konserwatora Zabytków.

**Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków** (Dz. U. z 2004 roku Nr 75, poz. 706);

Rozporządzenie określa organizację wojewódzkich urzędów ochrony zabytków, uwzględniając w szczególności stanowiska pracy oraz wydziały, których utworzenie w poszczególnych urzędach jest obowiązkowe. W urzędach tworzy się stanowiska lub wydziały do wykonywania zadań, w szczególności do spraw:

- inspekcji zabytków nieruchomych;
- inspekcji zabytków ruchomych;
- inspekcji zabytków archeologicznych;
- rejestru zabytków i dokumentacji zabytków;
- ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych;
- budżetu i finansów.

**Rozporządzenie Ministra Kultury z 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami** (Dz. U. z 2020 roku Nr 124, poz. 1901);

Uprawnienia rzeczoznawcy są nadawane przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, zwanego dalej "ministrem", w następujących dziedzinach:

- archeologia;
- architektura i budownictwo;

- urbanistyka;
- krajobraz kulturowy;
- malarstwo;
- grafika;
- rzeźba, detal architektoniczny i powierzchnie architektoniczne;
- rzemiosło artystyczne i sztuka użytkowa;
- instrumenty muzyczne;
- materiały biblioteczne i archiwalne;
- dziedzictwo przemysłowe i zabytki techniki;
- parki, ogrody i cmentarze;
- zabezpieczenie techniczne zabytków;
- ocena i wycena zabytków ruchomych.
- Kandydat na rzeczoznawcę powinien:
  - korzystać z pełni praw cywilnych i obywatelskich;
  - posiadać co najmniej 10-letnią praktykę w wykonywaniu zadań w określonej dziedzinie opieki nad zabytkami;
  - posiadać wysoki poziom wiedzy w określonej dziedzinie opieki nad zabytkami;
  - dawać rękojmię należytego wykonywania obowiązków rzeczoznawcy.

**Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Z 2019, poz. 1470).**

Określa wzory dokumentów:

- oceny wskazującej czas powstania zabytku, stanowiący załącznik nr 1 do rozporządzenia;
- wyceny zabytku, stanowiący załącznik nr 2 do rozporządzenia;
- potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiący załącznik nr 3 do rozporządzenia.

## **PRZEPISY I KONWENCJE MIĘDZYNARODOWE**

Problematyka ochrony zabytków jako ważne zagadnienie dziedzictwa kulturowego znalazła swoje odbicie w międzynarodowych konwencjach. Przepisy i konwencje międzynarodowe stanowią zbiór dokumentów traktowany przez środowisko konserwatorskie, jako doktrynalna podstawa ochrony dziedzictwa kulturowego. Część z tych dokumentów została ratyfikowana przez Rzeczpospolitą Polską. Pozostałe, pomimo braku formalnego przyjęcia do stosowania w Polsce, współtworzą obowiązujący zbiór przepisów. Są to:

**Karta Ateńska** uchwalona na IV Kongresie CIAM w Atenach w 1933 r. jako pierwsza w historii poruszała problematykę postaw wobec dziedzictwa kulturowego, doktryn konserwatorskich, panujących w poszczególnych krajach praktyk konserwatorskich. Postulatem Karty, jest unikanie rekonstrukcji, tak by zachować autentyczność obiektów zabytkowych, dopuszczalność restauracji w określonych przypadkach, unikanie zasady puryzmu. Karta dopuszcza rekonstrukcję ruin jako anastylozę, natomiast nowe uzupełnienia – tylko, jeżeli miałyby być odróżnialne od autentycznej substancji zabytku. Przy konserwacji zabytku zaleca stosowanie najnowszych metod, a w przypadku budynków uszkodzonych w czasie nagłych kataklizmów dziejowych (wojny) - przywracanie form, jakie posiadały one przed zniszczeniem.

**Międzynarodowa Karta Konserwacji i Restauracji Zabytków i Miejsc Zabytkowych - Karta Wenecka**, to międzynarodowa konwencja kontynuująca i precyzująca zasady ochrony zabytków zawarte w Karcie Ateńskiej. Określa zasady konserwacji i restauracji zabytków architektury, definicję budynku zabytkowego rozszerza o grupy i zespoły budowli. Została przyjęta w 1964 r. przez II Międzynarodowy Kongres Architektów i Techników Zabytków w Wenecji i podpisana przez przedstawiciela Polski. Karta Wenecka, jest podstawowym zbiorem wytycznych konserwatorskich dla prac przy obiektach zabytkowych.

Dokument ten określa 5 podstawowych zasad i pojęć dotyczących konserwacji tj.:

- Artykuł 1 stanowi, iż pojęcie „zabytku” obejmuje zarówno odosobnione dzieło architektoniczne, jak również zespoły miejskie i wiejskie oraz miejsca, będące świadectwem poszczególnych cywilizacji, ewolucji o doniosłym znaczeniu, bądź wydarzenia historycznego. Dotyczy ono nie tylko wielkich dzieł, ale również skromnych obiektów, które z czasem nabrały znaczenia kulturalnego.
- Konserwacja zabytków jest konieczna dla zachowania treści budowli, w jej trakcie nie powinno się zmieniać układu przestrzennego budynku ani jego wystroju. Należy chronić również otoczenie zabytku. Nie powinno się przenosić oraz usuwać żadnych elementów zabytku, chyba, że jest to konieczne dla jego ratowania.
- Restauracja to zabieg, który powinien być podejmowany wyłącznie w razie konieczności. Nie należy przeprowadzać rekonstrukcji zabytków - powinno się uszanować oryginalną substancję konstrukcji oraz materiały. Wszystkie nowo dodane elementy zabytkowego obiektu powinny harmonijnie z nim współgrać, ale i odróżniać się od partii autentycznych, aby restauracja nie fałszowała dokumentu historii i sztuki. Tam, gdzie nie jest możliwe zastosowanie technologii tradycyjnych, dopuszcza się stosowanie sprawdzonych technologii nowoczesnych. Fragmenty budowli pochodzące z różnych etapów jej powstawania powinny zostać ochronione. Proces rekonstrukcji musi zostać poprzedzony i iść w parze z badaniami archeologicznymi i historycznymi zabytku.

- Wykopaliska powinny odbywać się zgodnie z normami naukowymi i z „Zaleceniem określającym międzynarodowe zasady do stosowania w sprawie wykopalisk archeologicznych”, przyjętym przez UNESCO w 1956 r.
- W trakcie prac konserwatorskich, restauratorskich i wykopaliskowych należy wykonywać dokładną dokumentację w postaci sprawozdań analitycznych i krytycznych, ilustrowanych rysunkami i fotografiami. Zostaną w niej zawarte wszystkie fazy prac odkrywczych, zabezpieczających, rekonstrukcyjnych i scalających, jak również zidentyfikowane w toku prac elementy konstrukcyjne i formalne. Dokumentacja ta będzie złożona w archiwach instytucji publicznej i udostępniona badaczom: zaleca się jej publikację.

**Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego** została przyjęta w Paryżu 16 listopada 1972 r. na siedemnastej sesji Konferencji Generalnej ONZ dla Wychowania, Nauki i Kultury (UNESCO). 6 maja 1976 r. konwencja w całości została ratyfikowana przez Rzeczpospolitą Polską (Dz. U. 1976 r., Nr 32, poz. 190). Utworzono Polski Komitet ICOMOS. W lutym 1996 r. opracowane zostały „Wytoczne dla realizacji Konwencji...” określające m.in. kryteria kwalifikacji dziedzictwa na Listę Światową Dziedzictwa.

W myśl dokumentu „za dziedzictwo kulturalne i naturalne uważane są:

- zabytki: dzieła architektury, dzieła monumentalnej rzeźby i malarstwa, elementy i budowle o charakterze archeologicznym, napisy, grotty i zgrupowania tych elementów, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki;
- miejsca zabytkowe: dzieła człowieka lub wspólne dzieła człowieka i przyrody, jak również strefy, a także stanowiska archeologiczne, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historycznego, estetycznego, etnologicznego lub antropologicznego.
- dziedzictwo naturalne: pomniki przyrody utworzone przez formacje fizyczne lub biologiczne albo zgrupowania takich formacji, przedstawiające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia nauki lub ich zachowania, miejsca lub strefy naturalne o ściśle oznaczonych granicach, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia, zachowania lub naturalnego piękna.

Konwencja określa zakres ochrony dziedzictwa na poziomie krajowym i międzynarodowym i w tym celu ustanowiła Międzynarodowy Komitet Ochrony Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego prowadzący Listę Dziedzictwa Światowego, utworzyła Fundusz Ochrony Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego oraz określiła warunki i tryb udzielania pomocy międzynarodowej. Państwa jako strony przyjmujące Konwencję, zobowiązują się „wszelkimi właściwymi środkami, a w szczególności przez ustalanie odpowiednich programów oświatowych i informacyjnych, wzmacniać w swoich społeczeństwach poszanowanie i przywiązanie do dziedzictwa kulturalnego i naturalnego”. Ponadto zobowiązują się do ustanowienia skutecznego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego i naturalnego o wyjątkowym znaczeniu dla całej ludzkości, zorganizowanego w sposób stały i zgodny z metodami współczesnej nauki. Realizacja tych zadań polegać ma m.in. na

włączaniu ochrony dziedzictwa do programów planowania ogólnego, podejmowaniu środków prawnych, naukowych i technicznych oraz administracyjnych i finansowych w celu identyfikacji, ochrony, konserwacji, rewaloryzacji i ożywienia tego dziedzictwa.

**Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy** (Granada 3, października 1985 r.) weszła życie 1 grudnia 1987 r. Została ratyfikowana przez Rzeczpospolitą Polską 18 marca 2010 r. Zasadniczym celem dokumentu jest ochrona europejskiego dziedzictwa architektonicznego. Konwencja definiuje pojęcie dziedzictwa architektonicznego, zwraca uwagę na potrzebę jego ochrony na poziomie europejskim. Dokument zwraca również uwagę na konieczność rozpoznania zasobów mających podlegać ochronie oraz tworzenia i wdrażania systemu ich ochrony. Sygnatariusze zobowiązują się do prowadzenia działań systemowych w celu zapewnienia ochrony i opieki nad dziedzictwem architektonicznym, przyjęcia zintegrowanej polityki konserwacji zabytków, a także do wymiany informacji na temat polityki konserwacji zabytków. Konwencja mówi o dużej roli społeczeństwa w procesie ochrony zabytków, podkreśla wagę promocji dziedzictwa i budowania świadomości społecznej w zakresie ochrony zabytków.

**Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (poprawiona) tzw. Konwencja Maltańska** (La Valetta, 16 stycznia 1992 r.) Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej przyjął i ratyfikował Konwencję 13 grudnia 1995 r. (opublikowana w Dz. U. z 1996 r., Nr 120 poz. 564). Jej celem jest ochrona dziedzictwa archeologicznego jako źródła zbiorowej pamięci europejskiej oraz jako instrumentu do badań historycznych i naukowych. Konwencja definiuje i identyfikuje dziedzictwo archeologiczne oraz podaje metody jego ochrony. Zobowiązuje strony do ustanowienia prawnego systemu ochrony dziedzictwa archeologicznego. Zapisy traktują o finansowaniu badań i konserwacji, gromadzeniu i rozpowszechnianiu badań naukowych, kształtowaniu świadomości publicznej, zapobieganiu nielegalnemu obiegowi przedmiotów dziedzictwa archeologicznego, oraz międzynarodowej wzajemnej pomocy technicznej i naukowej.

**Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską** w 1993 r. W myśl art. 151 Traktatu Wspólnota wspiera oraz uzupełnia działania państw członkowskich w celu zachowania i ochrony dziedzictwa kulturowego o znaczeniu europejskim. Początkowa współpraca Wspólnoty dotycząca wspierania prac restauratorskich została rozszerzona na muzea, zbiory, biblioteki, archiwa oraz na dziedzictwo archeologiczne i architektoniczne, dziedzictwo przyrody (krajobrazy i tereny przyrodnicze), dziedzictwo językowe i kulinarne oraz tradycyjne zajęcia. Działania Wspólnoty w obszarze kultury polegać mają na stworzeniu przestrzeni kulturowej wspólnej dla Europy, opartej na wspólnym dziedzictwie kulturowym.

**Europejska konwencja krajobrazowa** (Florencja, 22 października 2000 r.) została ratyfikowana 24 czerwca 2004 r. przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej (opublikowana w Dz. U. z 2006 r., Nr 14 poz. 98). Konwencja uznaje krajobraz za elementarny składnik europejskiego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego. Stawia za cel zrównoważenie i zachowanie proporcji pomiędzy potrzebami społecznymi, działalnością gospodarczą i środowiskiem. Promuje ochronę i planowanie krajobrazu oraz organizowanie współpracy europejskiej w tematyce krajobrazu. Postuluje prawne uznanie krajobrazu jako ważnego komponentu otoczenia ludzi oraz podstawy ich tożsamości, ustanowienie i wdrożenie polityki w zakresie jego ochrony, zintegrowanie krajobrazu z lokalną polityką w zakresie planowania regionalnego i urbanistycznego oraz z własną polityką kulturalną, środowiskową, rolną, społeczną i gospodarczą, która bezpośrednio lub pośrednio oddziałuje na krajobraz. Konwencja zobowiązuje do działań na rzecz szkolenia specjalistów w zakresie oceny krajobrazu, tworzenia programów szkolenia dotyczących polityki, ochrony, gospodarki i planowania w zakresie krajobrazu, przeznaczonych dla specjalistów w sektorze prywatnym i publicznym, i dla stowarzyszeń związanych z krajobrazem, a ponadto do promowania w szkołach i na uniwersytetach nauk związanych z krajobrazem i zagadnieniami jego ochrony, gospodarki i planowania. Zobowiązuje także do podejmowania działań na rzecz rozpoznawania krajobrazów na obszarach własnych terytoriów.

Ratyfikowane przez Rzeczpospolitą Polską konwencje UNESCO determinują kierunki działań w ramach polskiej polityki ochrony i opieki nad zabytkami oraz dziedzictwem kulturowym (materialnym i niematerialnym). Są to:

**Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokołem o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze, dnia 14 maja 1954 r.** (Dz. U. 1957 r. Nr 46, poz. 212),

**II protokół do Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisanej w Hadze, dnia 14 maja 1954 r.** (Dz. U. z 2012 r., poz. 248),

**Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobieganiu nielegalnemu przewozowi, wywozowi i przenoszeniu dóbr kultury, sporządzona w Paryżu, dnia 17 listopada 1970 r.** (Dz. U. 1974 r. nr 20 poz. 106),

**Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego** (Paryż, 2000 r.) to konwencja UNESCO przyjęta w Polsce i ogłoszona w Dz. U. z 2007 r., Nr 215 poz. 1585. Dokument porusza kwestie promowania szacunku dla różnorodności kulturowej, uświadamianie jej wartości na poziomach lokalnych, krajowych i międzynarodowych oraz jej znaczenia dla ludzkości. Konwencja uznaje, że kultura jest jedną z głównych sił napędowych rozwoju, a kulturowe aspekty rozwoju są tak istotne jak aspekty ekonomiczne, bowiem są nośnikami tożsamości, wartości oraz

znaczeń. Konwencja akcentuje wielokulturowość jako bogactwo jednostek i społeczeństw. Wskazuje na potrzebę jej ochrony i promowania oraz uznaje, że jest ona podstawowym warunkiem trwałego i zrównoważonego rozwoju.

**Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego** (Paryż, 17 października 2003 r.) (Dz. U. z 2011 r. nr 172, poz. 1018) za cel stawia ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego, zapewnienie poszanowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego wspólnot, grup oraz jednostek, doprowadzenie na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym do wzrostu świadomości znaczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz zapewnienie międzynarodowej współpracy i pomocy w celu realizacji postanowień tejże Konwencji. Konwencja zobowiązuje państwa do podjęcia kroków mających zapewnić ochronę dziedzictwa niematerialnego znajdującego się na ich terytorium, określenie i zdefiniowanie jego elementów oraz prowadzenie rejestrów niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

**Dokument w sprawie edukacji konserwatorów-restauratorów dzieł sztuki i warunków uprawniających do wykonywania zawodu** (Toruń, 8-9 maja 2003 r.) został zatwierdzony przez IV Generalne Zgromadzenie ENCORE (Europejskiej Sieci Wyższego Szkolnictwa Konserwatorskiego, wspólny z ECCO). Dokument Europejskiego Zrzeszenia Krajowych Związków Konserwatorów Restauratorów ECCO przyjęty przez Komisję Europejską w Brukseli w § 20 mówi: *„Dziedzictwo kulturowe jest częścią definicji europejskiej tożsamości. Stanowi fundamentalny wyraz bogactwa i różnorodności europejskiej kultury. Ochrona dziedzictwa kulturowego, niezastąpionego świadectwa przeszłości, leży we wspólnym interesie Państw Członkowskich, które muszą zapewnić przekazanie tego dziedzictwa przyszłym pokoleniom. Dlatego opieka i konserwacja oraz wymogi użytkowania i umożliwienia dostępu do dziedzictwa kulturowego zarówno w sektorze publicznym, jak i prywatnym leży w publicznym interesie.”*



#### 4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

##### 4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - dokumenty o znaczeniu krajowym

Gminny program opieki nad zabytkami Gminy Hyżne współgra z założeniami programowymi województwa podkarpackiego oraz polityką państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty, do których odwołuje się *Program* połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym. Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy, które dotyczą problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

##### 4.1.1 Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2022 (z perspektywą do 2030)<sup>1</sup>

Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zostały zawarte w dokumencie o nazwie Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju, stanowiącym instrument głównego zarządzania procesem rozwojowym w kraju. Wizja, w przyjętej przez Radę Ministrów 14 lutego 2017 roku Strategii, zawiera nowy model rozwoju, określa zasady, cele i priorytety kraju w wymiarze gospodarczym, społecznym i przestrzennym do roku 2020, z perspektywą do 2030 roku. „Oczekiwany efektem realizacji Strategii będzie wzrost zamożności Polaków oraz zmniejszenie liczby osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym”.

Celem Strategii jest działanie na rzecz odpowiedzialnego i zrównoważonego rozwoju w Polsce.

**Cel główny:** Tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym;

**Cel szczegółowy I** - Trwały wzrost gospodarczy oparty coraz silniej o wiedzę, dane i doskonałość organizacyjną,

**Cel szczegółowy II** - Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony,

**Cel szczegółowy III** - Skuteczne państwo i instytucje służące wzrostowi oraz włączeniu społecznemu,

W obszarze koncentracji działań, ukierunkowanym na E-państwo:

W punkcie 1. Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe, jednym z projektów strategicznych, promującym digitalizację, jako formę konserwacji i zabezpieczenia najcenniejszych zasobów kultury, jest digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej. W celu wdrożenia projektu, zakłada się kontynuację procesów związanych z przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania.

W rozdziale VIII. Obszary wpływające na osiągnięcie celów Strategii, w podrozdziale Kapitał ludzki i społeczny, w punkcie 4 ujęto także priorytet, jakim jest wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej. *“Inwestycje w kulturę wpływają nie tylko na ekonomiczny rozwój*

<sup>1</sup> Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030), uchwała Rady Ministrów Nr 8 z dn. 14 lutego 2017 roku, Warszawa 2017



*i wzrost konkurencyjności, ale także na wzmocnienie kapitału społecznego. Inwestowanie w ochronę dziedzictwa, rozwój i modernizację infrastruktury kultury oraz edukację kulturalną - kształcenie odbiorcy i jego kulturowych kompetencji przyczynia się do rozwijania kultury i innowacyjności.”*

#### **Działania do roku 2030:**

- Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – inwestycje w dziedzictwo narodowe takie jak: zabytki, dzieła sztuki, rozwój muzeów, promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.
- Wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych - zwiększanie dostępu do dziedzictwa kulturowego.

#### **Projekty strategiczne:**

- Rozwój czytelnictwa,
- Kultura obywatelska,
- Niepodległa 2023,
- Dziedzictwo buduje wspólnotę,
- Kultura/Dziedzictwo/Wspólnota.

#### **4.1.2 Tezy do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami**

Tezy do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami, opracowane przez zespół Rady Ochrony Zabytków przy Ministrze Kultury, są niezwykle ważnym dokumentem, związanym z ochroną zabytków w Polsce. W dokumencie zapisano między innymi: *„Ochrona i konserwacja zabytków jest istotnym elementem polityki kulturalnej Państwa, są one, bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia. (...) Ich zachowanie, ochrona i konserwacja są działaniem ważnym w interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki”*.

W opracowaniu zostały zawarte cele i zadania dla Programu Krajowego. Stwierdzono, że *„celem Programu jest wzmocnienie ochrony i opieki nad tą istotną częścią dziedzictwa kulturowego oraz poprawa stanu zabytków w Polsce”*.

Za istotne, uznano przypomnienie podstawowych zasad konserwatorskich porządkujących sferę ochrony zabytków, które dotyczą konserwatorów, pracowników urzędów, restauratorów dzieł sztuki, architektów, urbanistów, pracowników budowlanych, archeologów, badaczy, właścicieli i użytkowników, w tym duchownych.

Podstawowe zasady konserwatorskie:

- Zasada *primum non nocere* (z łac. - po pierwsze nie szkodzić);

- Zasada maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych);
- Zasada minimalnej niezbędnej ingerencji;
- Zasada, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco;
- Zasada czytelności i odróżnialności ingerencji;
- Zasada odwracalności metod i materiałów;
- Zasada wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

W dokumencie do opracowania krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami wyznaczone zostały następujące założenia w zakresie:

- Uwarunkowań dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami: określenie stanu zabytków: nieruchomości, ruchomych i archeologicznych oraz stanu zabytków techniki, pomników historii i obiektów wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO. Dodatkowo ocena stanu służb związanych z ochroną i opieką nad zabytkami i stan uregulowań finansowych, organizacyjnych i prawnych;
- Działań o charakterze systemowym: powiązanie ochrony zabytków z polityką ekologiczną, ochrony przyrody, architektoniczną i przestrzenną, celną i polityką bezpieczeństwa państwa; przygotowanie strategii i głównych założeń ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce i wprowadzenie jej do polityk sektorowych;
- Systemu finansowania: stworzenie sprawnego systemu finansowania ochrony i opieki konserwatorskiej;
- Dokumentowania, monitorowania i standaryzacji metod działania, co oznacza ujednoczenie metod działań profilaktycznych, konserwatorskich, restauratorskich i ochronnych;
- Kształcenia i edukacji: kształcenie profilaktyczne, podyplomowe i system uznawalności wykształcenia, edukacja społeczeństwa, edukacja właścicieli i użytkowników;
- Współpracy międzynarodowej: współpraca z instytucjami i organizacjami, współpraca w obszarze Europy Środkowej.

#### **4.1.3 Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022<sup>2</sup>**

Najważniejszym w skali kraju dokumentem związanym z ochroną dziedzictwa kulturowego jest Krajowy Program Opieki nad Zabytkami. Dokument ten obejmuje lata 2019-2022. Został on przyjęty Uchwałą Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. (Monitor Polski z 2019 roku, poz. 808).

Głównym celem Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022 jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez

---

<sup>2</sup>Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019 - 2022, przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 11 września 2019 r.

optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami i budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

W ramach tego programu będą realizowane następujące cele:

### **Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami:**

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

Kierunki działań 1.1: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym.

Zadania:

- Szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.
- Budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym.
- Merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach.
- Konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

Kierunek działań 1.2: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.

Zadania:

- Wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich.
- Ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich.
- Wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego.
- Powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Kierunki działań 2.1: Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

- Upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

Kierunek działań 2.2: Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.

- Podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości kulturowego.

Kierunki działań 3.1: Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości.

- Kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami.

- Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Kierunek działań 3.2: Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

- Program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

#### **4.1.4 Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030<sup>3</sup>**

Strategia rozwoju kapitału społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 (SRKS) została przyjęta uchwałą nr 155 przez Radę Ministrów z dnia 27 października 2020 r. Stanowi ona kontynuację i aktualizację przyjętej uchwałą nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 r. Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020 (M.P. poz. 378). Jest jedną z dziewięciu tzw. strategii zintegrowanych, służących wdrożeniu SRKS 2030. Jako cel główny wskazano w niej wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno-gospodarczym Polski, w którego ramach określono cztery cele szczegółowe.

W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można czwarty z celów „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, a zwłaszcza jego Priorytet 4.1 „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej”.

Wytyczone tutaj kierunki działań to:

- Tworzenie warunków wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym.
- Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu.
- Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Walory i potencjał tkwiący w dziedzictwie kulturowym są postrzegane w strategii, jako „kluczowy element potencjału kulturowego”, a tym samym jedna z „szans rozwojowych dla całego społeczeństwa”. W strategii podnosi się także kwestię znaczenia aktywnej partycypacji społecznej w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

#### **4.1.5 Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030<sup>4</sup>**

Dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski przyjęty został przez Radę Ministrów 13 grudnia 2011 r. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długiej perspektywie

<sup>3</sup>Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030, przyjęta uchwałą nr 155 przez Radę Ministrów z dnia 27 października 2020 r.

<sup>4</sup>Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, przyjęta przez Radę Ministrów 13 grudnia 2011 r., Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2012.

czasowej. Szczególny nacisk położony został na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, który decyduje o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe.

W ramach dokumentu zdefiniowane zostały m.in. uwarunkowania polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych dwudziestu lat. Uwzględniono wśród nich także uwarunkowania wynikające z dziedzictwa kulturowego. Zdiagnozowano m.in. niski, niezgodny z posiadanym potencjałem rozwojowym, poziom wykorzystania funkcji symbolicznych i promocyjnych zasobów dziedzictwa kulturowego.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 uwzględnia powiązania polityki przestrzennej z ochroną i opieką nad zabytkami oraz zalecenia odnoszące się do zachowania i wykorzystania dziedzictwa kulturowego Polski:

- rewitalizację historycznych i zabytkowych obiektów w celu wzmocnienia i wyeksponowania ich funkcji;
- zabezpieczenie możliwości dalszego rozwoju społeczno-gospodarczego w oparciu o zachowanie w dobrym stanie zasobów naturalnych, kulturowych i lokalnych walorów środowiska;
- zachowanie dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, w tym najcenniejszych fragmentów przestrzeni przyrodniczej, w procesie trwałego rozwoju społeczno-gospodarczego – przy aktywnym udziale różnorodnych partnerów, w szczególności społeczności lokalnych;
- rozpoznanie i zachowanie charakterystycznych krajobrazów przyrodniczych i historycznych oraz związanych z nimi elementów symbolicznych o charakterze dóbr materialnych lub stanowiących część niematerialną dziedzictwa kultury oraz rozwój współczesnych krajobrazów kulturowych;
- wykorzystanie unikalnych zasobów krajobrazu kulturowego i budowanie specjalizacji terytorialnej w celu rozwoju lokalnych rynków pracy;
- ochronę i wykorzystanie dla harmonijnego rozwoju obszarów wiejskich ich potencjału przyrodniczego, krajobrazowego i kulturowego;
- dbałość o zabytki oraz dziedzictwo kulturowe, kultywowanie tradycji lokalnych, sprzyjające rozwojowi turystyki i wspomagające proces budowania/wzmacniania tożsamości kulturowej;
- kompleksowe lokalne programy rewitalizacji powinny zapewniać poprawę stanu budynków mieszkalnych i budynków użyteczności publicznej, ochronę dziedzictwa kulturowego, zapewnienie wysokiej jakości przestrzeni publicznych, poprawę transportu publicznego, itp.;
- zintegrowaną ochronę dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego;
- prowadzenie aktywnej polityki konserwatorskiej i promocyjnej w stosunku do zasobów przyrodniczych, krajobrazowych i zabytkowych obiektów kultury, obejmującej określenie przestrzeni i obiektów poddanych ochronie lub wskazanych do ochrony, prowadzenie monitoringu zachowania zasobów; powstanie list krajobrazów i obiektów o unikatowych

wartościach przyrodniczych, historycznych, archeologicznych, szczególnie o cechach symbolu, a także upowszechnienie listy krajobrazów zagrożonych;

- zabezpieczenie dziedzictwa przed skutkami klęsk żywiołowych;
- edukację obywatelską w zakresie budowania powszechnego przekonania, że polska przestrzeń pojmowana, jako bogactwo naturalne i dziedzictwo kulturowe podlega zasadom zrównoważonego rozwoju, a ład przestrzenny jest dobrem publicznym.

#### **4.1.6 Strategia Rozwoju Regionalnego 2030**

Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 została uchwalona przez Radę Ministrów dnia 17 września 2019 r. Jest to główny dokument rozwojowy dookreślający II cel szczegółowy Strategii na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju. Wskazuje strategiczne zadania, działania i cele polityki regionalnej, jakie do ich osiągnięcia powinien podjąć rząd, samorzady: wojewódzkie, powiatowe i gminne, których realizacja w perspektywie najbliższych lat jest niezbędna, by wzmocnić procesy rozwojowe.

Strategia wyznacza trzy obszary strategiczne, w których będą się koncentrować główne zadania:

**Cel szczegółowy 1:** *“Zwiększenie spójności rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym”.*

**Cel szczegółowy 2:** *“Wzmocnienie regionalnych przewag konkurencyjnych”.*

**Cel szczegółowy 3:** *“Podniesienie jakości zarządzania i wdrażania polityk ukierunkowanych terytorialnie”.*

Ponadto w 2 celu szczegółowym polityki regionalnej, w priorytecie 2.1 Rozwój kapitału ludzkiego i społecznego, jako ważny aspekt rozwoju ujęto problematykę zasobów kultury i dziedzictwa kulturowego. Inwestycje w kulturę poprzez wspomaganie lokalnych inicjatyw i form twórczego uczestnictwa w przedsięwzięciach kulturalnych, wspieranie organizacji czasu wolnego, imprez kulturalnych i turystyki kulturowej, współpraca z organizacjami pozarządowymi przyczyni się do podniesienia jakości życia, poczucia zakorzenienia i tożsamości kulturowej oraz przełoży się na wzrost atrakcyjności turystycznej i rozwój gospodarczy.

#### **Działania w zakresie wspierania:**

- Promocja i kultywowanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich oraz zwiększanie dostępu mieszkańców tych obszarów do dóbr i usług kultury, rozwijanie przemysłu kreatywnego oraz zwiększanie wykorzystania technik teleinformatycznych w dostępie do dóbr kultury.
- Promocja turystyczna mająca na celu wzrost atrakcyjności turystycznej obszarów o wysokich walorach kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych.



## 4.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

W Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami będą uwzględnione działania zawarte w tych dokumentach pośrednio lub bezpośrednio i wpłyną one na wybór zadań, które staną się środkiem do realizacji założeń programowych Gminy Hyżne w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

### 4.2.1. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2022-2025

Samorząd Województwa realizując zapisy ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami sporządza na okres 4 lat wojewódzki, program opieki nad zabytkami, który ma na celu w szczególności:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Dokumentem dotyczącym w całości problematyki ochrony zabytków i opieki nad zabytkami regionu, w tym Gminy Hyżne, jest *Wojewódzki program opieki nad zabytkami na lata 2022-2025*. Uchwałą Nr LVI/972/22 Sejmik Województwa Podkarpackiego 28 grudnia 2022 r. przyjął wyżej wymieniony Program. Jako główny cel strategiczny ww. Programu należy uznać wzmocnienie systemu ochrony zabytków w celu kształtowania pamięci i szacunku dla przeszłości, jako siły budującej więź społeczną i otwierającej nowe perspektywy rozwoju w przyszłości.

Służyć temu mają następujące priorytety:

**PRIORYTET I** Rozwijanie i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym, w tym o zabytkach oraz o roli dziedzictwa regionalnego w kształtowaniu bogactwa kulturowego kraju - budowanie więzi społecznych oraz świadomości znaczenia i celów ochrony dziedzictwa kulturowego /działania badawcze, edukacyjne, promocyjne.

**PRIORYTET II** Ochrona i zarządzanie dziedzictwem kulturowym, w szczególności zabytkami, jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego województwa. Działania w sferze materialnej ochrony oraz użytkowania zasobu zabytkowego.

**PRIORYTET III** Budowanie współpracy z organami państwowymi, samorządowymi, organizacjami pozarządowymi, środowiskiem kościelnym i osobami fizycznymi na rzecz intensyfikacji działań służących efektywnej ochronie i opiece nad zabytkami oraz niematerialnym dziedzictwem kulturowym województwa podkarpackiego. Działania organizacyjne i zarządcze, koordynacja i współpraca, dążenie do efektu synergii działań.

Celowi strategicznemu Programu, jak również wyznaczonym priorytetom podporządkowane są przyjęte w Programie kierunki działań oraz zadania. Dobór zadań wynika z kompetencji ustawowych samorządu województwa, w tym z połączenia koncepcji strategicznej z wymogami zawartymi w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami odnośnie do merytorycznej zawartości programów opieki nad zabytkami. Dla realizacji celów programu wskazuje się kierunki działań związane ze strefą edukacyjno – informacyjną dla priorytetu 1, działania finansowo - interwencyjne dla priorytetu 2 oraz dla priorytetu 3 - aktywność organizacyjną służącą budowaniu współdziałania i wykorzystywaniu potencjału organów administracji rządowej, samorządowej oraz struktur pozarządowych i społecznych w tworzeniu warunków dla skutecznego sprawowania ochrony i opieki nad zabytkami, przy akceptacji i wsparciu społeczności województwa.

W ww. Programie możemy znaleźć informację o zabytkowej chrzcielnicy z 1592 r., a także o obrazie Łaskawej Matki Bożej Hyżnieńskiej znajdujących się w Sanktuarium Matki Bożej Hyżnieńskiej.



Zdjęcie 1 Chrzcielnica z 1592 r., znajdująca się w kościele pod wezwaniem Najświętszej Maryi Panny w Hyżnem

#### **4.2.2. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego – perspektywa 2030**

Kolejnym istotnym dokumentem, który będzie miał wpływ na niniejszy program to obowiązujący Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego – Perspektywa 2030 uchwalony uchwałą Sejmiku Województwa Podkarpackiego nr LIX/930/18 z dnia 27 sierpnia



2018 r. zmieniającą uchwałę w sprawie uchwalenia Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego opublikowaną w Dzienniku Urzędowym Województwa Podkarpackiego z dnia 18 września 2018 r. poz. 3937. Obowiązuje on od dnia 3 października 2018 r. Plan określa główne zasady organizacji przestrzennej województwa, w tym związane z ochroną dóbr kultury.

W dziedzinie gospodarki przestrzennej jednym z priorytetów jest *"Turystyka, kultura i ochrona środowiska"*, gdzie zapisano, iż rozwój kultury i ochrona walorów przyrodniczych i krajobrazowych regionu jest warunkiem podniesienia konkurencyjności produktu turystycznego. Służyć temu ma *"wzbogacenie istniejących i kreowanie nowych produktów turystycznych opartych na dziedzictwie kulturowym i unikatowych wartościach przyrodniczo-kulturowych"*. W związku z tym konieczne jest prowadzenie *"rewaloryzacji dziedzictwa kulturowego, wartości krajobrazowych i przyrodniczych oraz rozwój działalności kulturowej, jako podstawy tworzenia produktu turystycznego"*.

W dokumencie tym przyjęto szereg zasad związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, m.in.: ochroną krajobrazu kulturowego i ładu przestrzennego, opieką nad zabytkami, dbaniem o wartości kultury niematerialnej, rozpoznaniem i waloryzacją zasobów kulturowych, promocją obszarów nasyconych obiektami zabytkowymi, przeciwdziałaniem działalności mającej negatywny wpływ na obiekty zabytkowe i krajobraz kulturowy.

W Planie zawarto też ustalenia w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, takie jak:

- Zachowanie i ochrona zabytkowych obiektów i założeń przestrzennych;
- Zachowanie i ochrona walorów przestrzeni w tym walorów krajobrazu kulturowego;
- Zachowanie i ochrona współczesnego materialnego dziedzictwa kulturowego;
- Rozwijanie sieci szlaków kulturowych jako istotnego elementu spajającego zasoby kulturowe województwa;
- Ochrona pozostałych zasobów i elementów dziedzictwa kulturowego, w tym zasobów niematerialnych.

#### **4.2.3. Strategia Rozwoju Województwa - Podkarpackie 2030<sup>5</sup>**

Ważnym dokumentem wskazującym pożądane działania w zakresie dziedzictwa kulturowego jest *Strategia Rozwoju Województwa – Podkarpackie 2030*. Główny celem Strategii, jest *„Odpowiedzialne i efektywne wykorzystanie zasobów endo - i egzogenicznych regionu, zapewniające trwałe, zrównoważony i terytorialnie równomierny rozwój gospodarczy oraz wysoką jakość życia mieszkańców województwa"*. Wyznacza ona kierunki polityki regionalnej dla różnych poziomów administracji samorządowej oraz partnerów społecznych i gospodarczych.

Ramy strategii wyznaczają 4 główne obszary, tj.:

- Gospodarka i nauka,

---

<sup>5</sup>Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego – Podkarpackie 2030, Uchwała nr 198/4049/20 Zarządu Województwa Podkarpackiego z dnia 14 września 2020 r.

- Kapitał ludzki i społeczny,
- Infrastruktura dla zrównoważonego rozwoju i środowiska,
- Dostępność usług.

Poniżej opisano te, które dotyczą ochrony dziedzictwa kulturowego.

### **Obszar 1 – Gospodarka i nauka**

Konkurencyjność gospodarki poprzez innowacje i nowoczesne technologie:

- Podniesienie konkurencyjności gospodarki regionalnej w sektorze turystyki, gdzie stwierdzono, że *“W celu efektywnego wykorzystania potencjału kulturowego i przyrodniczego oraz podnoszenia konkurencyjności sektora, należy kontynuować szerokie działania inwestycyjne, których celem będzie poprawa dostępności atrakcyjnych obiektów i obszarów, a także wzrost świadczonych usług.”*.

Zakładane działania:

- podniesienie konkurencyjności branży turystycznej z wykorzystaniem zasobów przyrodniczych i kulturowych województwa;
- zapewnienie kompleksowości realizowanych ofert i usług w dziedzinie turystyki;
- przygotowanie i realizacja różnorodnych ofert i wydarzeń w oparciu o zasoby regionu.

### **Obszar 2 - Kapitał ludzki i społeczny**

Kultura i dziedzictwo kulturowe:

- Tworzenie warunków dla upowszechniania kultury, rozwijania form działalności kulturalnej i interpretacji dziedzictwa wraz ze zwiększeniem kompetencji kulturowych mieszkańców, gdzie wskazano, że *“Priorytetowe są działania kreujące markę kulturową województwa w oparciu o potencjał instytucjonalny, wydarzenia o randze regionalnej i ponadregionalnej oraz promocji obiektów zabytkowych”*.

Zakładane działania:

- monitorowanie inicjatyw oraz prowadzenie badań w obszarze kultury we współpracy z przedstawicielami sektora kultury, edukacji i instytucjami naukowo-badawczymi;
- tworzenie bogatej oferty kulturalnej wraz z poprawą jej dostępności oraz inicjowanie działań na rzecz zwiększenia uczestnictwa w przedsięwzięciach kulturalnych i budowy więzi lokalnych;
- inicjowanie działań mających na celu popularyzację kultury i dziedzictwa, w tym dziedzictwa niematerialnego i kultury technicznej, jako elementu umacniania tożsamości regionalnej oraz pomnażania kapitału ludzkiego i społecznego;
- stwarzanie warunków sprzyjających wzrostowi kompetencji kulturowych oraz artystycznych mieszkańców regionu, m.in. poprzez rozwój edukacji kulturowej;
- wsparcie twórców oraz stymulowanie rozwoju kultury poprzez dedykowane programy stypendialne, konkursy i nagrody tematyczne;

- promocja regionu oraz popularyzacja jego kultury poprzez rozwój turystyki kulturowej;
  - rozwój działań i form instytucjonalnej ochrony i popularyzacji dziedzictwa Kresów, w tym Portalu Muzeum Dziedzictwa Kresów Dawnej Rzeczypospolitej;
  - stworzenie Podkarpackiego Szlaku Filmowego wychodzącego naprzeciw potrzebie opracowania i upowszechniania filmowego dziedzictwa kulturowego regionu oraz przygotowanie oferty profesjonalnych wydarzeń filmowych.
- Wzmacnianie współpracy i partnerstwa na rzecz wykorzystania regionalnych zasobów dziedzictwa i kultury współczesnej, jako potencjału rozwojowego. Główne założenie stanowi, że *“Innowacyjne wykorzystanie dóbr kulturowych generuje impulsy do rozwoju gospodarczego regionu.”*. Mowa tu przede wszystkim o tworzeniu aktywizującej oferty kulturowej przez *“promowanie i wspieranie waloryzacji dziedzictwa kulturowego oraz zwiększenie gospodarczego i społecznego ich wykorzystania poprzez tworzenie partnerstw między sektorem publicznym i prywatnym”*

Zakładane działania:

- realizacja projektów kulturowych o randze ponadregionalnej i międzynarodowej;
  - integracja działań z przedsięwzięciami w obszarze przemysłów kultury, w szczególności przemysłu filmowego;
  - inicjowanie i wspieranie procesów na rzecz tworzenia silnych marek kulturowych o znaczeniu ogólnopolskim i międzynarodowym;
  - sieciowanie podmiotów zaangażowanych w tworzenie, ochronę, udostępnianie, popularyzację kultury oraz dziedzictwa kulturowego w celu integracji działań w obszarze kultury, w tym Indeksu Kultury, jako cyklicznej konferencji i wydarzeń towarzyszących.
- Infrastruktura kultury i zwiększenie atrakcyjności dziedzictwa kulturowego. Celem rozwoju województwa i budowania kapitału społecznego, *“Konieczne jest podejmowanie przedsięwzięć z zakresu ochrony obiektów zabytkowych i miejsc cennych kulturowo, nowych inwestycji infrastrukturalnych (...) i modernizacji istniejących.”*

Zakładane działania:

- ochrona obiektów zabytkowych i miejsc cennych kulturowo, jako element działań prorozwojowych i prospołecznych;
- restauracja i adaptacja obiektów dziedzictwa kulturowego, w tym przemysłowego, w celu tworzenia innowacyjnych produktów kulturowych i turystycznych;
- poprawa jakości, poszerzanie i budowa nowej infrastruktury kultury, m.in. poprzez realizację projektów adaptacyjnych, modernizacyjnych i technologicznych w instytucjach kultury;

- realizacja projektów digitalizacyjnych oraz informatycznych mających na celu ułatwienie i poszerzenie dostępu do kultury;
- budowa Podkarpackiej Galerii Słowa i Obrazu (nowej siedziby biblioteki wojewódzkiej w Rzeszowie) w celu podniesienia efektywności edukacji kulturowej i poziomu kształcenia ustawicznego oraz zwiększenia potencjału funkcjonalnego samorządowych instytucji kultury, a także artystycznego i architektonicznego potencjału regionu;
- rozwój Podkarpackiego Centrum Nauki „Łukasiewicz” jako przestrzeni kooperacji nauki z kulturą i dziedzictwem oraz wiodącego ośrodka budowy kapitału ludzkiego i społecznego.

### **Obszar 3 – Infrastruktura dla zrównoważonego rozwoju i środowiska**

Rozwój infrastruktury służącej prowadzeniu działalności gospodarczej i turystyki:

- Rozwój infrastruktury służącej prowadzeniu turystyki, podejmowane będą działania rozwijające kompetencje turystyczne województwa oraz *“nakłady na poprawę dostępności i ekspozycji turystycznej terenów, miejsc i obiektów reprezentujących unikatowe dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe regionu.”*.

### **Obszar 4 – Dostępność usług**

Planowanie przestrzenne wspierające aktywizację społeczności i aktywizacja obszarów zdegradowanych:

- Poprawa ładu przestrzennego i jakości zarządzania przestrzenią, *“gdyż racjonalizacja gospodarki przestrzennej decyduje o stymulowaniu procesów gospodarczych, kształtowaniu właściwych warunków życia mieszkańców, wzmocnieniu funkcji społecznych i kulturowych oraz zachowaniu zasobów przyrodniczo-krajobrazowych.”*.

Zakładane działania:

- wykorzystywanie instrumentów planowania przestrzennego dla ochrony zasobów przestrzeni i krajobrazu oraz racjonalnego gospodarowania przestrzenią.
- Lokalne działania aktywizujące społeczność regionu będą mieć pozytywny wpływ, a także *“przyczynią się do wykorzystywania potencjału wszystkich mieszkańców, integracji międzypokoleniowej (...) i podejmowania innowacyjnych kierunków rozwoju regionu.”*

Zakładane działania:

- wsparcie rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność;
- wsparcie lokalnych strategii i programów w kierunku wykorzystania.

W VII części *Strategii* opisany jest cel skierowany na poprawę jakości przestrzeni do zamieszkania, pracy i wypoczynku na obszarach wiejskich. Działania powinny być skierowane na integrację i aktywizację społeczności wiejskiej w aspekcie społecznym i kulturowym, gdzie ważnym aspektem

jest „poszerzenie i wzbogacenie oferty kulturalnej i usług czasu wolnego opartych na lokalnych zasobach przyczyniające się do zwiększenia poczucia tożsamości mieszkańców (...)” oraz „promocja lokalnej twórczości kulturalnej, rzemieślniczej z wykorzystaniem lokalnego dziedzictwa (...)”.

## **5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO**

### **5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)**

#### **5.1.1. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Hyżne**

Uchwałą nr XXVI/134/01 Rady Gminy Hyżne z dnia 29 czerwca 2001 roku zatwierdzono Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Hyżne.

Podjęto także zmiany Studium:

- zmiana nr 1/2015 Studium - Uchwałą Rady Gminy nr XIV/83/15 z dnia 29 grudnia 2015 roku;
- zmiana nr 2/2015 Studium - Uchwałą Rady Gminy nr XIV/84/15 z dnia 29 grudnia 2015 roku.

Studium jest podstawowym dokumentem dla władz gminy, na podstawie, którego prowadzona ma być polityka i strategia działań, przede wszystkim w sferze zagospodarowania przestrzennego, ale także w sferze społeczno-gospodarczej i ekologicznej, które bezpośrednio lub pośrednio wpływają na kształtowanie struktury przestrzennej i układu funkcjonalno-przestrzennego. W przypadku istotnych zmian uwarunkowań lub dokonania znaczących odstępstw od ustaleń Studium, należy przystąpić do kolejnych jego aktualizacji. Między innymi, dlatego celowe jest dokonywanie oceny aktualności Studium co najmniej raz w ciągu kadencji Rady Gminy Hyżne, co zresztą wynika także z obowiązujących przepisów.

#### **5.1.2. Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Hyżne**

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (zwany również planem miejscowym) to dokument stanowiący podstawę planowania przestrzennego na terenie gminy. Zgodnie z art. 14 ust. 8 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym jest aktem prawa miejscowego. Oznacza to, że ustalenia planu są wiążące dla jednostek samorządu terytorialnego, jak również dla obywateli. Projekt planu miejscowego sporządza się przy udziale społeczeństwa, a po uchwaleniu przez radę gminy podlega on sprawdzeniu przez wojewodę w celu oceny zgodności jego zapisów z prawem. Ustalenia planu miejscowego nie mogą być sprzeczne z polityką przestrzenną określoną w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy.

Na terenie Gminy Hyżne obowiązują następujące Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego:

- Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego, o nazwie „Hyżne 1/2016”, zatwierdzony Uchwałą Rady Gminy Hyżne nr XXV/155/16 z dnia 9 grudnia 2016 r. (Publikacja: Dz. Urz. Województwa Podkarpackiego z dn. 27 grudnia 2016 r., poz. 4329 Data wejścia w życie: 2017-01-10).
- Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego terenu położonego we wsi Szklary w rejonie istniejącego cmentarza zatwierdzony Uchwałą nr XI/67/07 Rady Gminy Hyżne z dnia 28 listopada 2007 r. (Publikacja: Dz. Urz. Województwa Podkarpackiego Nr 110 z dnia 17 grudnia 2007 r., poz. 2815 Data wejścia w życie: 2007-12-31).
- Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Nr 1/99 terenów lasów i zalesień w gminie Hyżne zatwierdzony Uchwałą Rady Gminy Hyżne nr XIII/64/99 z dnia 2 grudnia 1992 r.
- Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Hyżne zatwierdzony Uchwałą nr 11/8/88 Gminnej Rady Narodowej w Hyżnem z dnia 27.09.1988 r.; dnia 31.12.2003 r. utracił ważność. Na chwilę obecną Urząd Gminy Hyżne nie posiada ważnego Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego z wyjątkiem wymienionych wyżej.

### **5.1.3.Strategia Rozwoju Gminy Hyżne do roku 2030**

Strategia Rozwoju Gminy Hyżne do 2030 r. to kluczowy dokument strategiczny określający plan działania w perspektywie długookresowej. Strategia odpowiada na zdiagnozowane potrzeby poprzez sformułowanie wizji i misji rozwoju gminy oraz celów i kierunków działań w wymiarze społecznym, gospodarczym i przestrzennym. Przygotowanie tego rodzaju dokumentu nie jest obowiązkowe, jednak może wpłynąć na efektywność zarządzania gminą poprzez zdefiniowanie konkretnych celów, co zapewnia przemyślany i dynamiczny rozwój całego obszaru. Strategia powstała na bazie zgromadzonych danych jakościowych i ilościowych, w tym innych dokumentów planistycznych, danych statystycznych, wyników badań ankietowych oraz informacji dostarczonych w wyniku konsultacji z poszczególnymi przedstawicielami gminy Hyżne. Zgodnie z przyjętym modelem partycypacyjno-eksperckim, w proces powstawania strategii zaangażowano zarówno mieszkańców, jak i ekspertów różnych dziedzin. Dzięki temu powstał kompleksowy dokument strategiczny odpowiadający na istotne potrzeby gminy.

Opisywany dokument składa się z trzech części – diagnostycznej, planistycznej i wdrożeniowej. Pierwsza z nich jest oparta o dane zastane, które pozwoliły na zidentyfikowanie mocnych i słabych stron gminy. Drugim elementem strategii jest część planistyczna, która powstała na bazie diagnozy – określa konkretne cele i kierunki rozwoju gminy. W ostatnich latach, z uwagi na zmiany w przepisach, wzrosła rola strategii wojewódzkiej w tworzeniu strategii lokalnych – strategia województwa podkarpackiego stanowiła, zatem ważny punkt odniesienia w tworzeniu poszczególnych zapisów Strategii Rozwoju Gminy Hyżne do 2030 r. Ostatni rozdział to część wdrożeniowa, w której zawarto informacje na temat



realizacji zapisów strategii, w tym finansowania i monitoringu zaplanowanych działań. Przez istotność strategii wojewódzkiej, w tym przypadku Strategia rozwoju województwa - Podkarpackie 2030, koniecznym stało się zawarcie w strategii gminnej zapisów dotyczących obszarów strategicznej interwencji (OSI). Ma to na celu przede wszystkim podniesienie jakości zarządzania na obszarach wymagających szczególnej interwencji ze względu na występowanie negatywnych zjawisk społecznych, gospodarczych i przestrzennych, czy też występowanie szczególnie istotnych pozytywnych bodźców rozwojowych, które mają znaczenie nie tylko lokalne, ale także regionalne. Strategia Gminy Hyżne, jest spójna z najważniejszymi dokumentami szczebla krajowego, regionalnego i lokalnego. Została opracowana na podstawie przepisów ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023 r. poz. 40) oraz ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. z 2023 r. poz. 225). Strategia będzie stanowić wsparcie dla władz samorządowych w sprawnym zarządzaniu gminą oraz ułatwi pozyskiwanie środków zewnętrznych, w szczególności z funduszy Unii Europejskiej.

Kluczowym celem Strategii jest zapewnienie Gminie Hyżne partnerskiej i konkurencyjnej pozycji przy wykorzystaniu jej mocnych stron oraz szans wynikających z geograficznego położenia, potencjału demograficznego, tradycji, walorów środowiskowych oraz uwarunkowań historycznych i kulturowych.

Jako misję Gminy Hyżne uznano systematyczne podnoszenie standardu życia w gminie Hyżne, poprzez zaspokajanie podstawowych potrzeb mieszkańców.

Wizją Gminy Hyżne zapisaną w *Strategii*, która ma się dokonać do 2030 roku, jest: zaspokajanie wszystkich podstawowych potrzeb mieszkańców. Zapewnienie wielu miejsc do spędzania czasu wolnego i uprawiania sportu. Posiadanie dobrze rozwiniętej infrastruktury sieciowej. Gmina Hyżne jako wschodzący ośrodek turystyczny i wypoczynkowy na południe od Rzeszowa, wykorzystujący zasoby przyrodnicze znajdujące się w obszarze gminy oraz w oparciu o nie, budujący swoją tożsamość. Posiadanie rozwiniętej infrastruktury okołoturystycznej kreującej turystykę weekendową. Budowanie funkcji podmiejskich oraz turystycznych, współpracując w ramach Rzeszowskiego Obszaru Funkcjonalnego oraz Związku Gmin Turystycznych Pogórza Dynowskiego.

W ramach Celu strategicznego I sformułowano cztery kierunki działań. Koncentrują się one na sferze społecznej. Dotyczą oferty kulturalnej, sportowo-rekreacyjnej, edukacji, usług publicznych oraz kreowania tożsamości gminy. Cel strategiczny II określa przedsięwzięcia do zrealizowania w zakresie rozwoju gospodarczego gminy. Koncentruje się na wykorzystaniu potencjału turystycznego gminy. Cel strategiczny III stanowi odpowiedź na potrzeby mieszkańców w wymiarze przestrzennym. Określa sposoby niwelowania barier architektonicznych oraz spójnej rozbudowy infrastrukturalnej gminy, w szczególności w kontekście infrastruktury technicznej oraz sieciowej.

**Cele strategiczne określone w *Strategii* (wybrano działania kluczowe ze względu na ochronę zabytków):**



## **CEL STRATEGICZNY I POPRAWA JAKOŚCI ŻYCIA I ZASPOKOJENIE POTRZEB MIESZKAŃCÓW**

### **Kierunek działania 1. Rozwój oferty kulturalnej i spędzania czasu wolnego oraz poprawa jakości infrastruktury sportowo-rekreacyjnej:**

- Zagospodarowanie oraz poprawa estetyki zasobów przyrodniczych gminy, m.in. zalewu w miejscowości Dylągówka.
- Budowa oraz modernizacja infrastruktury sportowej z uwzględnieniem elementów dostępności osób ze szczególnymi potrzebami.
- Wytyczenie i budowa nowych ścieżek i tras rowerowych oraz modernizacja i oznakowanie już istniejących.
- Stworzenie miejsc do spędzania czasu wolnego dla dzieci i młodzieży (np. place zabaw, boisko).
- Stworzenie miejsc do spędzania czasu wolnego dla seniorów (np. szlaki piesze).
- Dostosowanie oferty kulturalnej do potrzeb i oczekiwań osób różnych grup wiekowych.
- Zwiększenie dostępności do oferty kulturalnej, sportowej oraz spędzania czasu wolnego osobom zagrożonym wykluczeniem społecznym.
- Wspieranie współpracy pomiędzy szkołami a jednostkami kulturalnymi.
- Doposażenie instytucji kultury m.in. Gminnej Biblioteki Publicznej oraz Gminnego Ośrodka Kultury, a także wspieranie rozwoju ich oferty.
- Promocja oferty sportowej i kulturalnej w gminie.

### **Kierunek działania 2. Prowadzenie działań skoncentrowanych na podnoszeniu standardów edukacji i usług opiekuńczo-wychowawczych**

#### **Kierunek działania 3. Systematyczna poprawa jakości usług publicznych i polityki społecznej**

- Otwarcie nowych kanałów komunikacji z mieszkańcami poprzez cyfryzację usług publicznych.
- Prowadzenie działań mających na celu rozwój gminy w kierunku „*smart village*”.
- Realizacja działań niwelujących bariery architektoniczne zgodnie z zapisami ustawy o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami.

#### **Kierunek działania 4. Kreowanie poczucia tożsamości gminnej wśród mieszkańców:**

- Aktywizowanie mieszkańców ze wszystkich sołectw (np. organizacja wydarzeń kulturalnych lub sportowych).
- Budowanie więzi z gminą wśród dzieci i młodzieży.
- Rozwój oferty kulturalnej i rekreacyjnej w oparciu o lokalne zasoby oraz promocja elementów kultury.
- Wspieranie integracji mieszkańców poprzez organizację lokalnych wydarzeń kulturalnych.
- Prowadzenie działań mających na celu integrację mieszkańców z ludnością napływową.
- Działania mające na celu wzmocnienie więzi międzypokoleniowych wśród mieszkańców.
- Wspieranie inicjatyw lokalnych w ramach poszczególnych sołectw.

- Dopuszczenie oraz rozwój Ochotniczych Straży Pożarnych oraz Kół Gospodyń Wiejskich w poszczególnych sołectwach.
- Wspieranie działalności organizacji pozarządowych, m.in. Kół Gospodyń Wiejskich w celu budowania tożsamości gminy i jej promocji.

## **CEL STRATEGICZNY II STYMULOWANIE LOKALNEJ PRZEDSIĘBIORCZOŚCI I ROZWOJU GOSPODARCZEGO W OPARCIU O ZASOBY WEWNĘTRZNE I POTENCJAŁ TURYSTYCZNY**

### **Kierunek działania 5. Wykorzystanie lokalnych zasobów przyrodniczych oraz historycznych, jako koła zamachowego rozwoju lokalnej gospodarki:**

- Kreowanie postawy przedsiębiorczej i wspieranie lokalnych inicjatyw gospodarczych.
- Modernizacja wąskotorowej linii kolejowej Przeworskiej Kolei Dojazdowej.
- Wykorzystanie i promocja zasobów przyrodniczych w celu rozwoju agroturystyki w gminie.
- Utworzenie spójnego katalogu atrakcji turystycznych w oparciu o zasoby przyrodnicze oraz historyczne.
- Utworzenie katalogu produktów lokalnych, m.in. w ramach współpracy ze Związkiem Gmin Turystycznych Pogórza Dynowskiego.
- Rozbudowa infrastruktury turystycznej i okołoturystycznej.
- Oczyszczenie oraz wykorzystanie złóż wód siarczkowych w celu stworzenia oferty uzdrowiskowej w gminie.
- Nawiązanie współpracy badawczo-rozwojowej z ośrodkami akademickimi w celu prowadzenia badań nad złożami wód siarczkowych.
- Budowanie marki gminy w oparciu o jej zasoby historyczne oraz przyrodnicze, w szczególności złoża wód siarczkowych.
- Budowanie zróżnicowanej oraz całorocznej oferty turystycznej i rekreacyjnej (trasy piesze i rowerowe, zabytki sakralne, tunel kolejki wąskotorowej).
- Prowadzenie działań i współpraca w ramach Stowarzyszenia Rzeszowskiego Obszaru Funkcjonalnego oraz Związku Gmin Turystycznych Pogórza Dynowskiego.

## **CEL STRATEGICZNY III ZWIĘKSZANIE DOSTĘPNOŚCI DO INFRASTRUKTURY TECHNICZNEJ ORAZ RACJONALNE WYKORZYSTANIE ŚRODOWISKA**

### **Kierunek działania 6. Integracja przestrzenna gminy:**

- Integracja planowania przestrzennego w gminie m.in. poprzez utworzenie szlaku łączącego atrakcje turystyczne gmin.
- Prowadzenie działań mających na celu eliminację barier architektonicznych oraz zwiększanie dostępności do obiektów publicznych osobom ze szczególnymi potrzebami.
- Opracowywanie Miejscowych Planów Zagospodarowania Przestrzennego.

**Kierunek działania 7. Rozwój infrastruktury sieciowej oraz przystosowanie gminy do zmian klimatu:**

- Ochrona terenów cechujących się bogactwem przyrodniczym.
- Prowadzenie programów informacyjno-edukacyjnych na temat kryzysu klimatycznego oraz ochrony środowiska.

**Kierunek działania 8 Rozwój infrastruktury drogowej oraz zwiększenie dostępności do komunikacji publicznej:**

- Poprawa dostępności komunikacyjnej wewnątrz gminy.
- Zwiększenie dostępności komunikacji publicznej do kluczowych ośrodków miejskich, m.in. Rzeszowa oraz Dynowa.
- Budowa obiektów małej architektury na terenie gminy.

**CEL STRATEGICZNY OSI (OBSZAR STRATEGICZNEJ INTERWENCJI) - PRZEDMIOTOWY KIERUNEK DZIAŁANIA OBEJMUJE INTERWENCJĘ Z ZAKRESU TRZECH WYMIARÓW I WPISUJE SIĘ WE WSZYSTKIE WYZNACZONE CELE STRATEGICZNE. KIERUNEK TEN STANOWI OBSZAR STRATEGICZNEJ INTERWENCJI (OSI) KLUCZOWY DLA GMINY HYŻNE.**

**Kierunek działania 9. Integracja i rozwój Gminy Hyżne w ramach Rzeszowskiego Obszaru Funkcjonalnego:**

- Partycypacja w działaniach Stowarzyszenia Rzeszowskiego Obszaru Funkcjonalnego, w szczególności w zakresie wyzwań ponadlokalnych, m.in. z zakresu komunikacji publicznej oraz ochrony środowiska.
- Tworzenie spójnych tras pieszych oraz rowerowych łączących sąsiednie gminy z obszaru ROF.
- Racjonalne wykorzystanie środowiska gminy przy jednoczesnej ochronie zasobów przyrodniczych terenów ROF.
- Wdrażanie przedsięwzięć zintegrowanych w ramach perspektywy 2021-2027, między innymi poprzez działanie pod nazwą: Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego poprzez renowację dworku w Hyżnem.

W celu skutecznej realizacji Strategii Rozwoju Gminy Hyżne do 2030 r. samorząd jako jej operator oraz inicjator, będzie poszukiwał wszelkich dostępnych źródeł, narzędzi, metod i możliwości realizacji określonych celów, aby urzeczywistnić zaproponowaną w dokumencie wizję. Sfinansowanie wszystkich działań z jednego źródła jest niemożliwe, dlatego ważne jest dywersyfikowanie źródeł finansowania działań zawartych w strategii.

**5.1.4. Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Hyżne na lata 2017-2023**

*Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Hyżne na lata 2017 - 2023* został przyjęty Uchwałą Nr XXXVI/246/17 Rady Gminy Hyżne z dnia 29 grudnia 2017 r.

Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Hyżne na lata 2017-2023 (LPR) to dokument, który wyznacza obszary wymagające podjęcia działań na rzecz poprawy sytuacji w sferze społecznej, a także funkcjonalno-przestrzennej. Zakłada się, że ich realizacja pozwoli na wykorzystanie wewnętrznych potencjałów gminy w celu zniwelowania negatywnych zjawisk oraz zapewnienia rozwoju społeczno-gospodarczego. Jako nadrzędny cel rewitalizacji wyznaczono wyrównanie szans rozwojowych wszystkich grup społecznych obszarów rewitalizacji Gminy Hyżne. W ramach LPR wyznaczono obszar rewitalizacji w granicach miejscowości Dylągówka, Hyżne i Szklary (5 podobszarów), w których zidentyfikowano liczne problemy natury społecznej, przestrzenno- funkcjonalnej i technicznej, środowiskowej oraz gospodarczej. Aby osiągnąć zamierzony efekt, w dokumencie wyznaczono 4 cele strategiczne:

- Poprawa standardu i jakości życia na obszarach rewitalizacji,
- Poprawa estetyki i funkcjonalności przestrzeni publicznej oraz zasobów technicznych,
- Zachowanie walory środowiskowe obszarów rewitalizowanych
- Ożywienie gospodarcze terenów rewitalizowanych.

Aktualnie trwa opracowywanie Gminnego Programu Rewitalizacji na lata 2023-2030.

## **5.2. Ogólna charakterystyka zasobu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy**

### **5.2.1. Ogólna charakterystyka obszaru gminy**



Rysunek 1 Obszar Gminy Hyżne.

Gmina Hyżne położona jest w południowo-wschodniej części Polski, w województwie podkarpackim, w powiecie rzeszowskim, który znajduje się na Pogórzu Dynowskim. Gmina leży po obu stronach dróg krajowych nr 878, 877 i 835 oraz wzdłuż potoku Tatyna. Położenie na południowy wschód od stolicy Podkarpacia sprzyja rozwojowi gospodarczemu gminy. Ukształtowanie terenu gminy, jest bardzo zróżnicowane, z przewagą terenów pagórkowatych. Gmina sąsiaduje z gminami: Błażowa, Tyczyn, Chmielnik, Markowa, Dynów i Jawornik Polski. W latach 1975-1998 miejscowość administracyjnie należała do województwa rzeszowskiego. Obszar gminy obejmuje 50,98 km<sup>2</sup>, na którym zamieszkuje 7 075 mieszkańców (stan na dzień 31.12.2022 r.).

Hyżne i okoliczne wsie, to atrakcyjne tereny przyrodnicze Pogórza Dynowskiego, gdzie istnieją doskonałe warunki do uprawiania turystyki pieszej. W okolicy występują punkty widokowe, na które warto się wspiąć (np. „Hyżne górka”, „Cypel Hyżne”, „Cypel Borówki”). Krajobraz południowej części gminy bogaty jest w duże skupiska leśne i liczne malownicze punkty. Przez obszar gminy prowadzą szlaki piesze, np. Rzeszów-Biała-Dylągówka-Dynów. Położenie gminy w niewielkiej odległości od terenów stolicy regionu (20 km) sprawia, że jest to niezwykle ciekawy teren do osiedlania się. Ciekawa konfiguracja terenu, bliskie sąsiedztwo rzeki San, dogodny układ komunikacyjny oraz przebiegające przez gminę szlaki turystyczne stwarzają dobre warunki do uprawiania turystyki pieszej i aktywnego wypoczynku. Duże obszary leśne, niski poziom uprzemysłowienia gwarantują czyste powietrze i możliwość obcowania z nieskażoną przyrodą w powstających gospodarstwach agroturystycznych. W samej gminie znajduje się wiele cennych zabytków architektury, pamiątek przeszłości. Gmina Hyżne na zachodzie i wschodzie pokryta jest lasami. Obfitują one w wiele gatunków flory i fauny. Są one schronieniem dla zwierząt, gdzie indziej rzadkich lub zupełnie wytopionych. Na terenie Pogórza Dynowskiego skupiły się przykładowe drzewostany buku i jodły, gleby są urodzajne.

Teren gminy leży w obrębie Hyżnieńsko-Gwoźnickiego Obszaru Chronionego Krajobrazu. Środowisko przyrodnicze zachowało tu zdolność równowagi biologicznej. Bogaty jest świat objętej ochroną flory i fauny. Spotkać można tu bociana czarnego, puchacza, salamandrę płamistą. Ponadto występuje borsuk, gronostaj, łasica, chomik, a z ptaków drapieżnych – myszołów, orlik krzykliwy i krogulec. Jest też dużo zwierzyny łownej. W runie leśnym rośnie wiele charakterystycznych dla obszarów górskich roślin, niektóre objęte ochroną np.: bluszcz pospolity, śnieżyczka przebiśnieg, barwinek pospolity, kalina koralowa i wiele innych.

Przez gminę przebiega między innymi wojewódzka droga łącząca Rzeszów z Przemyślem oraz dogodna, prowadząca po urokliwych terenach Podkarpacia droga w kierunku Bieszczadów. Oprócz ważnych szlaków kołowych przez obszar gminy przebiega kolejka wąskotorowa Przeworsk – Dynów wraz z najdłuższym tunelem kolei wąskotorowej w Europie (602 metry).

Herbem Gminy Hyżne jest zaćwieczony krzyż kawalerski i przełamany buńczuk o kicie czarnej pod nim. Wykorzystany wizerunek pagóra nawiązuje do malowniczych wzniesień Pogórza Dynowskiego. Krzyż kawalerski jest symbolem pierwszego kościoła parafialnego p.w. Wszystkich

Świątyni w Hyżnem, przynależności gminy do powiatu rzeszowskiego oraz symbolem zwycięstwa mieszkańców wsi nad oddziałem tatarskim, które odnieśli w obronie Sanktuarium Maryjnego z cudownym obrazem Matki Bożej Hyżneńskiej. Pagórek, na którym pokonano oddział tatarski nosi nazwę Tatarska Góra, stąd w herbie złamany tatarski buńczuk. Wioski Gminy Hyżne wchodziły w skład woj. ruskiego oraz ziemi przemyskiej i sanockiej, których herbem był w polu błękitnym dwugłowy orzeł złoty z takąż koroną pod nim. Stąd błękitne pole tarczy w herbie Gminy.

Barwą Gminy Hyżne są kolory żółty, błękitny i czarny. Błękit jest kolorem Matki Bożej (kultu maryjnego), nieba i wiary. Żółto (żółcień) natomiast symbolizuje Boski majestat, króla, jako pomazańca bożego, objawienie Ducha Świętego i szlachetność. Srebro (biel) to symbol czystości, uczciwości, pokoju i wody. Czarny jest natomiast symbolem ziemi.

Podstawowym „symbolem” gminy Hyżne, jest postać generała Władysława Sikorskiego, który uważał Hyżne za swoją rodzinną miejscowość. Tutaj w latach 1887-1893 chodził do szkoły, nawiązywał pierwsze przyjaźnie. Pamięć tego Wielkiego Polaka, uczczono poprzez budowę nowej szkoły podstawowej w Hyżnem jego imienia, która jest pierwszym w Polsce po drugiej wojnie światowej swoistym „pomnikiem” ku czci Naczelnego Wodza Sił Zbrojnych, symbolem łączności naszego narodu z rodakami, których los rozrzucił po świecie, ale nie zerwali oni swoich więzi z Ojczyzną. Kolejnym elementem nawiązującym do postaci Gen. Władysława Sikorskiego jest wybudowany w 2022 r. Skwer im. gen. Władysława Sikorskiego i zlokalizowany w jego centralnej części pomnik ku pamięci Naczelnego Wodza Polskich Sił Zbrojnych. Uroczyste otwarcie Skweru oraz odsłonięcie Pomnika miało miejsce 9 października 2022 r. W wydarzeniu wzięli udział mieszkańcy gminy Hyżne, władze gminy i województwa a uroczystość uświetniały występy artystyczne dzieci i młodzieży. Wojskowa Asysta Honorowa oddała salwę honorową. Na Skwerze im. gen. Władysława Sikorskiego w Hyżnem można było oglądać wystawę poświęconą życiu i służbie państwu, byłego premiera i naczelnego wodza polskich sił zbrojnych, która aktualnie znajduje się w Gminnym Ośrodku Kultury w Hyżnem w sali poświęconej pamięci tej niezwyklej postaci.

Gmina Hyżne ma swój specyficzny i indywidualny charakter, ukształtowany przez środowisko przyrodnicze oraz bogate dziedzictwo kulturowe. Jest ona postrzegana głównie jako kraina bogata historycznie i rejon o atrakcyjnych walorach rekreacyjnych i turystycznych. Zasoby przyrodnicze i krajobrazowe, duże zróżnicowanie fizjograficzne, geologiczne, duży procent pagórów, bogactwo flory i fauny występujące na terenie otaczającym gminę stanowią olbrzymi potencjał do rozwoju turystyki i agroturystyki.

Na terenie gminy znajdują się obszary prawnie chronione, tj.: 8 pomników przyrody. Są to: zlokalizowany w miejscowości Dylągówka – dąb, 2 dęby znajdujące się na działce o numerze ewidencyjnym: 2817/4 położonej w miejscowości Hyżne oraz pozostałe, znajdujące się w „parku dworskim” w Hyżnem – dęby i lipy.



### 5.2.2. Zarys historii miejscowości gminy<sup>6</sup>

W początkowym stadium dziejów człowieka, obszary te były zasiedlane najpewniej dopiero w okresie neolitu. Naturalnie z czasem tych śladów przybywało, choć jak się wydaje znaczący wpływ miał dopiero okres wczesnego średniowiecza, w którym np. w Hyżnem powstał gród (niżej opisany, jako Tatarska Góra).

W czasie do XIV w. niewiele jest materialnych i potwierdzonych śladów osadnictwa i informacji. Jeszcze w początkach tego stulecia, niewielu wiedziało cokolwiek o tych terenach – dopiero po działaniach Kazimierza Wielkiego związanych z walkami o te tereny z Rusią Halicką, można uznać, że ziemie były własnością państwa polskiego. Własnością polską, Hyżne było najpewniej od samego początku swego istnienia, które ocenia się na XIV wiek. Pierwsza wzmianka o Hyżnem, pochodzi z 1436 r. Ważne informacje pochodzą z 1590 r., kiedy to w Hyżnem został ufundowany kościół drewniany, w którym umieszczono obraz Matki Boskiej. Pożary, jak w każdej miejscowości nie szczędziły także Hyżnego. Niestety, wielokrotnie były one związane z najazdami tatarskimi. Pod koniec wiosny 1624 r. Tatarzy najechali okolice, w wyniku czego spłonął kościół w Hyżnem. Tatarzy dali się tak mocno we znaki lokalnej miejscowości, że miejsce, gdzie na wzgórzu ocalał drugi kościół, postanowili nazwać Tatarską Górą. Udokumentowana jest informacja, już z 1728 r. o spisie wiernych, którzy należeli do parafii w tej miejscowości, a mieszkali w Grzegorzówce. W 1772 r. w trakcie pierwszego rozbioru Polski, tereny gminy weszły w skład zaboru austriackiego. W drugiej połowie tego stulecia wieś Hyżne, stała się własnością Jana Jędrzejowicza. Jak ważny był to teren, świadczy także to, że w niedalekiej Dylągówce istniał dwór z oficyną i folwarkiem oraz stadnina koni. W 1890 r. w samym tylko Hyżnem, istniały cztery karczmy, młyn wodny, cegielnia, gorzelnia i folwark. Rozpoczęta jeszcze za czasów austriackich uporządkowana polityka rolna i gospodarcza, przyniosła zyski i tym terenom – przez obszar wsi Szklary biegnie część Przeworskiej Kolei Wąskotorowej, której wybudowanie było związane z transportem płodów rolnych do cukrowni w Przeworsku. W 1973 r. jako ostatnia w dzisiejszych granicach gminy, powstała wieś - Wólka Hyżneńska, którą utworzono z połączenia części Hyżnego i Dylągówki. W drugiej połowie XX wieku, tereny obecnej gminy zaczęły się elektryfikować, powstawały szkoły. Rozpoczęta w 1989 r. transformacja ustrojowa, stała się przyczyną do nadrabiania wieloletnich zaległości zarówno w infrastrukturze, jak i w szkolnictwie.

**Hyżne** (Chisne — 1436 i 1441, Chischne — 1446, Chisznye — 1452). Etymologia nazwy wsi: pochodzi od staropolskiego (i starorusińskiego) — „chyża” — chałupa. Najwyższe wzniesienia w rejonie wsi Hyżne sięgają 415 m n.p.m. Nazwa wskazuje, że osada o nazwie Hyżne powstała w okresie przynależności tych terenów do Rusi. Chociaż osadnictwo było tu dużo wcześniej, gdyż na

---

<sup>6</sup> na podstawie – Powiat Rzeszowski przewodnik- W. Hennig, E. Kurowska, Rzeszów 2009, Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Hyżne na lata 2018-2021



długim cyplu zbocza Tatarskiej Góry zachowały się ślady grodziska. Cypel ten odcina fosa owal ziemny o długości 46 m, szerokości 16 m i wysokości 4,5 — 5 m. U podnóża zbocza znajduje się miejsce, które do tej pory nosi nazwę: „Podegrodzie”. Nie ma wiarygodnych informacji, kto przed rokiem 1340 był właścicielem wsi. Pierwszymi polskimi właścicielami w połowie XIV wieku byli przedstawiciele rodu pieczętującego się herbem Doliwa. Niedługo potem wieś znalazła się w posiadaniu Szreniawitów, rodu Kmitów (w roku 1436 wzmianka o Mikołaju Kmicie). Przez całe „polskie” dzieje wieś była w rękach szlacheckich (rycerskich). Kmitowie byli właścicielami wsi nie dłużej niż 70-80 lat. Być może to oni wzniesli pierwszy drewniany kościół (może przystosowali jakąś cerkiew). Po nich na krótko we wsi zdomowili się Denowscy (Dynowscy) herbu Wieniawa (od 1 poł. XV do 2 poł. XV wieku), Rzeszowscy herbu Doliwa (od 2 poł. XV wieku do 1496 roku), Tarnowscy — herbu Leliwa (od 1496 do 1523 roku). Kolejnymi właścicielami byli Piotr i Hieronim Wapowscy — herbu Nieczuja (Wapowscy byli właścicielami wsi do roku 1670). W roku 1670 klucz hyżneński (bez połowy wsi Dylągówka i folwarków w: Hyżnem, Bazarach i Dylągówce, kupił podczas gostyński — Kasper Aleksander Nieborowski — herbu Prawdzic. Nieborowscy byli właścicielami wsi do roku 1785 roku.

W roku 1536 we wsi było 19 łąnów kmiecych, folwark rycerski, wspomniany kościół parafialny, dwie karczmy i młyn. W 1592 roku (lub 1590) Katarzyna Wapowska ufundowała nowy drewniany kościół p.w. Wszystkich Świętych u podnóża wzniesienia nad potokiem Tatyna. Kościół ten konsekrował w roku 1594 biskup Wawrzyniec Goślicki. Do parafii należały oprócz Hyżnego: Grzegorzówka i Dylągówka. Świątynia ta zbudowana została w niefortunnym miejscu, gdyż niszczyły go częste wylewy Tatyny. Po jednym z takich wylewów, Katarzyna i Stanisław Wapowscy rozpoczęli budowę nowego kościoła p.w. Narodzenia Najświętszej Marii Panny, ale już na wspomnianym wzgórzu i umieściła w nim cudowny obraz Matki Boskiej. Ostatecznie w roku 1624 kościoły te zostały spalone przez Tatarów w trakcie potyczki z ich obrońcami. Potyczka ta zakończyła się sukcesem miejscowej ludności, a na pamiątkę starcia, pobliskie wzniesienie nazwano Tatarską Górą. Jeszcze w roku 1672 doszło do kolejnego najazdu Tatarów. Wieś została ponownie spustoszona, a ludność wzięta w jasyr.

Na początku XVIII wieku kościół wzniesiony przez Wapowskich, wielokrotnie niszczone i remontowany był w opłakanym stanie, ale jeszcze w roku 1713 nowy właściciel dóbr hyżeńskich — Kasper Aleksander Nieborowski, ufundował boczny ołtarz i obraz Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny. Był również fundatorem domu dla ubogich z gruntem, sprzężajem i inwentarzem. Zofia Nieborowska założyła jedno z pierwszych bractw w Polsce, a mianowicie: Bractwo Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny. Jego syn oraz proboszcz (od 1718 roku) ks. Piotr Antoni Nawrotowski (syn Nawrota, chłopca i współtowarzysza walk pod Lwowem w roku 1674 — Kaspra Aleksandra Nieborowskiego) postanowił na miejscu dawnego grodziska wzniesić nowy, murowany kościół, który pełniłby jednocześnie funkcję sanktuarium maryjnego, gdyż rozwijał się kult cudownego obrazu. Sanktuarium to budowano od 1727 do 1739 roku i zostało konsekrowane przez biskupa Wacława Hieronima Sierakowskiego w roku 1745. Kolejnym proboszczem w Hyżnem (do 1789), był brat Piotra Antoniego Nawrotowskiego — Kazimierz.

Wcześniej, bo prawdopodobnie w latach 1713 — 1716, Nieborowscy zbudowali na miejscu drewnianego dworu Wapowskich — murowany. Dotrwał on do dziś. Był wielokrotnie przebudowywany przez Jędrzejewiczów w wieku XVIII, XIX i na początku wieku XX.

W roku 1785 Hyżne przeszło w ręce Jana Jędrzejowicza, którego rodzina była obecna we wsi do roku 1911. Jego syn Grzegorz był kapitanem artylerii w polskich wojskach walczących u boku Napoleona. Po roku 1815 Grzegorz Jędrzejewicz wyprowadził się z Hyżnego do Dylągówki, gdzie zbudował dwór, założył park oraz stadninę koni. Okres ten dobrze zapisał się w dziejach wsi. Potwierdzeniem tego jest zachowanie mieszkańców wsi, którzy stanęli w obronie właściciela w czasie słynnej rabacji galicyjskiej w roku 1846.

Od 1863 roku we wsi funkcjonowała szkoła ludowa, w której uczył ówczesny organista Tomasz Sikorski — ojciec przyszłego generała Władysława Sikorskiego. Współfundatorami szkoły była właśnie rodzina Jędrzejewiczów.

W 1890 roku wieś liczyła 1038 mieszkańców i znajdowały się w niej cztery karczmy, młyn wodny, cegielnia, gorzelnia i folwark w pobliżu, którego znajdował się park. Obok kościoła położony był zespół plebański oraz dwa cmentarze. W roku 1911 majątki w Hyżnem i Nieborowie kupił notariusz z Rzeszowa Tadeusz Stanisz. Sprzedał je w 1917 roku hr. Konstantemu Dzieduszyckiemu, który był właścicielem majątku aż do reformy rolnej w roku 1945. Za ich czasów poważnie został przebudowany dwór i wzniesiony w 1930 roku wysiłkiem społecznym drewniany budynek urzędu gminy.



Rysunek 2 Hyżne, austriacka mapa Galicji Wschodniej z roku 1855 (źródło: <http://igrek.amzp.pl/details.php?id=11769035>)

**Brzezówka** - Jedyna „tyczyńska” wioska gminy Hyżne. Leży w północno-zachodniej części gminy nad potokiem Tatyna. Obszar obecnej wsi co prawda należał do woj. ruskiego, nie należał do Ziemi Sanockiej, ale do Ziemi Przemyskiej. Pierwszym właścicielem terenów, na których powstała wieś był od roku 1354 Jan Pakosławic ze Stróżysk herbu Gryf. Lokowana na prawie niemieckim na przełomie XIV i XV wieku od początku była własnością rycerską (szlachecką). Prawdopodobnie lokację wsi

przeprowadzili protoplaści Rzeszowskich herbu Doliwa. Przez cały wiek XV przewijają się w aktach sądowych nazwiska sołtysów z Brzezówki, czyli musiał tu być folwark sołtysi. Pod koniec XV wieku wieś należała już do rodu Pileckich herbu Leliwa. Świadczy o tym akt sprzedaży z roku 1489 przez wojewodę ruskiego Jana Pileckiego. Niewątpliwie istniejący we wsi folwark sołtysi i należące do niego łany odebrali sołtysom Pileccy. Gdyż we wspomnianym roku sprzedali już całą wieś. Nabywcami połówek wsi (z folwarkami) byli: Jan Dynowski herbu Wieniawa i Jan Tarnowski herbu Leliwa. Po nich był ród Kostków herbu Dąbrowa (do 1646), następnie — Działyńskich herbu Ogończyk (od 1646 do 1670 roku), później — Branicy herbu Gryf (od 1670 do 1846) i Szymanowscy (od 1846 do końca wieku). Rejestr poborowy z roku 1530 wymienia we wsi 2 folwarki, 3 łany kmieccie oraz kilku zagrodników i komorników. Pod koniec wieku XIX w Brzezówce były nadal dwa folwarki. Od początku swego istnienia Brzezówka należy do parafii rzymsko-katolickiej p.w. Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Borku Starym.

**Dylągówka** - Wieś leży zarówno nad potokiem Tatyna, jak i potokiem Szklarka, od wschodu i zachodu otaczają ją wzniesienia Pogorza Dynowskiego, które sięgają 400 m n.p.m. „Oficjalnie” wieś powstała 4 kwietnia 1448 roku. O dokument lokacyjny wystarała się córka Kmity — Małgorzata z Dynowa (Dynowska, Denowska) dla zasadzcy Jana Dyląga — późniejszego sołtysa. We wsi wytyczono wówczas 30 łanów i łan na skotnicę, wyznaczono miejsce i zbudowano młyn, karcznię, jatki rzeźnicze oraz wykopano sadzawki. Sołtys otrzymał 2 łany, na którym wznosił mały folwark. Miał prawo do 1/6 podatków od każdego łana kmieckiego, młyna, karczmy, jatek i sadzawek. Dylągówka od początku była własnością szlachecką i wchodziła w skład tzw. „państwa dynowskiego”. Po Dynowskich właścicielami wsi zostali Rzeszowscy, którzy w roku 1496 wieś kupił Jan Tarnowski. Tarnowscy w roku 1523 sprzedali wieś (i resztę klucza dóbr), Piotrowi i Hieronimowi Wapowskiemu. W roku 1670 klucz hyżneński (bez połowy wsi Dylągówka i folwarków w: Hyżnem, Bazarach i Dylągówce, kupił podczaszy gostyński — Kasper Aleksander Nieborowski — herbu Prawdzic. W następnych latach dokupili pozostałe części wsi i folwarki. Nieborowscy byli właścicielami wsi do roku 1785 roku.

W roku 1785 nabywcą klucza dynowskiego (w tym Dylągówki) był Jan Jędrzejewicz potomek spolonizowanej szlachty ormiańskiej. Po roku 1815 jego syn Grzegorz — kapitan artylerii wojsk polskich walczących u boku Napoleona, po powrocie wyprowadził się z Hyżnego i zbudował w Dylągówce okazały dwór z oficyną i park, zabudowania gospodarcze, młyn oraz założył wspaniałą stadninę, która funkcjonowała do roku 1926, kiedy to jego wnuk — Marian sprzedał wszystkie konie hrabiemu Potockiemu z Łańcuta. Z inicjatywy jego syna — Edwarda, w połowie XIX wieku została założona we wsi szkoła ludowa. W roku 1880 w Dylągówce było 146 domów i 839 mieszkańców oraz dwie karczmy i kaplica. Majątek Jędrzejewiczów obejmował, obok dworu, folwarku, gorzelnii, młyna i stadniny, także 411 morgów gruntów ornych, 20 mórg łąk i ogrodów, 29 morgi pastwisk. W dwie karczmy i kaplicę.

Wieś od samego początku należała do parafii rzymsko-katolickiej najpierw p.w. Wszystkich Świętych (do 1729), a następnie — p.w. Narodzenia Najświętszej Marii Panny w Hyżnem, aż do 1983 roku, czyli erygowania samodzielnej parafii w Dylągówce p.w. Niepokalanego Serca NMP.

**Grzegorzówka** - Wieś i jej przysiółek Kanada, leży w północno-wschodniej części gminy Hyżne. Obszar obecnej wsi Grzegorzówka, co prawda należał do woj. ruskiego, nie należał do Ziemi Sanockiej, ale do Ziemi Przemyskiej. Wieś najprawdopodobniej powstała na przełomie XVII i XVIII wieku po wykarczowaniu lasów na tzw. „surowym korzeniu”. Pierwsza wzmianka o Grzegorzówce pochodzi z roku 1728 w spisie wiernych parafii w Hyżnem, a w 1735 roku występuje w spisie wsi płacących podymne. Była to stosunkowo mała wieś i taką pozostała przez cały XIX wiek. W połowie XIX w. Grzegorzówka miała luźną zabudowę skupioną przy drogach. We wsi znajdował się zespół dworski z ogrodem. Właścicielami Grzegorzówki byli każdorazowi właściciele Hyżnego.

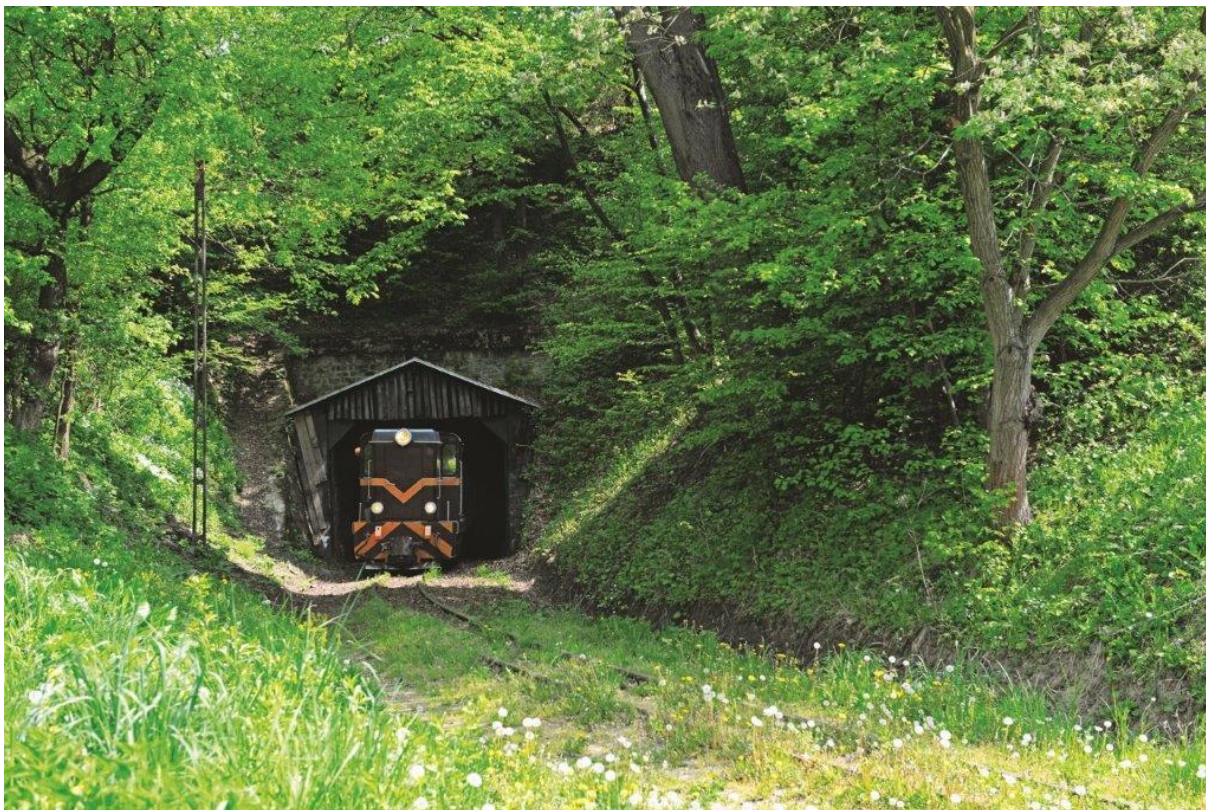
W roku 1728 wieś liczyła 59 wiernych, w 1785 — 287, a w 1880 — 435. W roku 1939 wieś przekroczyła 700 mieszkańców. Do roku 1975 wieś należała do parafii p.w. Narodzenia NMP w Hyżnem. W 1975 r. została erygowana parafia p.w. Matki Bożej Bolesnej w Grzegorzówce i w Wólce Hyżneńskiej.

**Nieborów** - Wieś leży u podnóża Ostrej Góry (415 m n.p.m.) w południowo-zachodniej części gminy. Składa się z następujących części i przysiółków: Nieborów Wielki, Nieborów Mały, Zapad i Moszczonek. Wieś po wykarczowaniu lasów na zboczach Ostrej Góry (w Bazarach obok Moszczonek), założył na tzw. „surowym korzeniu” w latach dziewięćdziesiątych XVII wieku, Kasper Aleksander Nieborowski. Wieś została nazwana od jego nazwiska — Wola Nieborowska, a po 20 latach „wolnizny” — Nieborów. Pierwsze wzmianki o zorganizowanej wiosce Nieborów pochodzą z roku 1703 i 1728. Swój rozwój wioski obecnej gminy Hyżne, zawdzięczają głównie rodzinie Nieborowskich. Oni to założyli wioski Nieborów i Grzegorzówkę, a także zorganizowali cztery nowe folwarki: w Hyżnem, Dylągówce, Bazarach (przysiółek Dylągówki) i Nieborowie. Zbudowali browar, gorzelnię i kilka karczm. Zabudowania folwarczne i chłopskie wzniesiono niemal równocześnie. W 1 poł. XVIII nieborowski majątek był wzorem dla innych właścicieli dóbr. Przynosił duże dochody właścicielom, ale niekoniecznie chłopom, którzy musieli znosić ciężar pańszczyzny. Nieborowscy w roku 1727 roku rozpoczęli budowę nowego murowanego kościoła w Hyżnem, ale wcześniej (w 1713 roku) ufundowali boczny ołtarz i obraz Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny. Byli również fundatorami domu dla ubogich z gruntem, sprzężajem i inwentarzem. Zofia Nieborowska założyła jedno z pierwszych bractw w Polsce, a mianowicie: Bractwo Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny. Kasper Aleksander Nieborowski w 1674 brał udział ze swoimi chłopami w walkach pod Lwowem, tam też chłop Nawrot z Nieborowa uratował życie Nieborowskiemu, za co otrzymał tytuł szlachecki i nazwisko Nawrotowski, a jego synowie Antoni i Kazimierz, byli proboszczami Kościoła w Hyżnem w latach 1718-1789.

Czas panowania Nieborowskich to okres rozwoju i prosperity Nieborowa, rozwija się hodowla owiec i uprawa chmielu na potrzeby tutejszego browaru. Kolejni właściciele Nieborowa Jędrzejowicze — dawni kupcy ormiańscy likwidują browar i gorzelnię. Do roku 1986 wieś należała do parafii p.w. Narodzenia NMP w Hyżnem. W roku 1988 konsekrowano w Nieborowie kościół p.w. Matki Bożej Wspomożycielki Wiernych.

**Szklary** - Wieś leży nad potokiem Szklarka, na południowym krańcu gminy Hyżne. Nazwa wsi wskazuje, że była to we wczesnym średniowieczu osada służebna wobec grodu książęcego (kniaziowskiego). Prawdopodobnie przedstawiciele wioski Szklary zajmowali się tam wytwarzaniem wyrobów ze szkła. Po wejściu Rusi Halickiej w skład Królestwa Polskiego w roku 1349, wieś od początku była własnością rycerską (szlachecką) i wchodziła w skład włości dynowskiej i Ziemi Sanockiej. Nie ma świadectw, w którym roku wieś została przeniesiona na prawo niemieckie. Wiadomo jedynie, że wchodziła od początku w skład dóbr dynowskich, tzw. „państwa dynowskiego”, które stworzyli Kmitowie herbu Szreniawa. We wsi było sołtysostwo i należący do niego folwark, gdyż źródła informują, iż w roku 1448 sołtysiem we wsi był Stanisław Borkowski. Pierwsza wzmianka o tej starej wsi pochodzi z roku 1436. Właścicielami Szklar, podobnie jak większości wiosek obecnej gminy Hyżne, byli po Kmitach kolejno: Dynowscy (Denowscy), Rzeszowscy, Tarnowscy (do 1523 roku), a następnie Wapowscy aż do 2 poł. XVIII. Następni właściciele to: ród Górskich (2 poł. XVIII do poł. XIX wieku), po nich byli Załuscy herbu Junosza, a od 1905 roku — Skrzyńscy. W 1886 r. w Szklarach stał murowany dwór oraz 2 folwarki, działały cztery karczmy oraz młyn wodny. Majątek Kajetana Załuskiego obejmował 458 mórg gruntów ornych, 48 mórg łąk, 2 morgi sadu i 367 mórg lasu. Wieś liczyła w tym czasie 113 domów i 727 mieszkańców (w tym 34 Żydów). W latach 1905-6 zbudowano we wsi szkołę. W roku 1905 Szklarach wzniesiono kaplicę, którą w roku 1929 konsekrowano, jako kościół parafialny p.w. Nawiedzenia NMP. Kościół z prawdziwego zdarzenia wzniesiono w Szklarach w latach 1988-94. Od średniowiecza do roku 1929 wieś Szklary należała do parafii p.w. św. Mikołaja Biskupa w Harcie. Dumą Szklar jest kolejka wąskotorowa jeżdżąca przez tunel o długości 602 m., który został wydrążony w 1904 roku. Jest to najdłuższy tunel kolei wąskotorowej w Europie.





Zdjęcie 2 Tunel kolejki wąskotorowej w Szklarach

**Wólka Hyżneńska** - Najmłodsza wieś gminy Hyżne. Powstała w roku 1973 po połączeniu w całość kilku przysiółków wsi Hyżne i Dylągówka (Dział, Kąty, Majerowskie, Poklasne, Zapady i Żabnik) oraz ciągu zabudowań wzdłuż drogi łańcuckiej, które wznoszone były po parcelacjach z 2 poł. XIX wieku. Do roku 1975 wieś należała do parafii p.w. Narodzenia NMP w Hyżnem. W 1975 r. została konsekrowana parafia p.w. Matki Bożej Bolesnej w Grzegorzówce i w Wólce Hyżneńskiej.

### 5.2.3. Krajobraz kulturowy gminy

Ustawa o ochronie i opiece nad zabytkami definiuje pojęcie krajobrazu kulturowego, którym jest „przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze”. Na zasoby dziedzictwa kulturowego Gminy Hyżne składają się obiekty stanowiące świadectwo minionej epoki oraz posiadające wartość historyczną, artystyczną lub naukową, w tym zabytki nieruchome, zabytki ruchome oraz stanowiska archeologiczne. Ocalałe, znaczące elementy krajobrazu kulturowego, stanowią o pamięci historycznej, tożsamej dla regionu. W tym znaczeniu stanowi on przedmiot ochrony, której formy określają w różnym stopniu ustawy, o których szerzej mowa w rozdziale 3 niniejszego Programu.

W krajobrazie Gminy Hyżne odnaleźć można obiekty zabytkowe stanowiące spuściznę kulturową tego regionu. Zaliczyć można do nich stanowiska archeologiczne świadczące o początkach osadnictwa

na tych terenach, obiekty sakralne, założenia dworsko-parkowe, budynki mieszkalne oraz kapliczki i krzyże przydrożne.

#### 5.2.4. Zabytki archeologiczne

Stanowiska archeologiczne to materialne ślady działalności ludzi. W obrębie stanowiska archeologicznego grupują się zazwyczaj pozostałości licznych powstających i zamierających kolejno osad czy cmentarzysk. Stanowią one podstawowe, a często wręcz jedyne źródło wiedzy o najdawniejszej przeszłości. Nawet dla późniejszych czasów, poczynając od średniowiecza, wyniki badań archeologicznych stanowią cenne uzupełnienie przekazów pisanych. W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków, lub przeznaczonych do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo konserwatora zabytków.

W związku z licznymi zagrożeniami zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne, bez względu na stan zachowania, podlegają ochronie i opiece. W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych, na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne wojewódzkiego konserwatora zabytków przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie faktów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółowić i potwierdzić informacje uzyskane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Może się zdarzyć, że nie odpowiada on dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią, dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, ponieważ może okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska.

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach okolic Gminy Hyżne. Udokumentowane stanowiska archeologiczne (łącznie 111 stanowisk) zgrupowane są na obszarach AZP: 105-77, 105-78, 106-78, 106-77 i 107-78, obejmują w dużej części ślady osadnicze (95 stanowisk), osady (17 stanowisk), kurhany (jeden pewny, dwa domniemane) i grodziska (2 stanowiska). Najstarsze z nich datuje się na okres epoki kamienia, mają one duże znaczenie dla potrzeb rozpoznania oraz ochrony najstarszych śladów obecności człowieka



i jego form gospodarowania, które od samego początku przyczyniły się do kształtowania krajobrazu kulturowego. Z kolei najmlodsze odkryte ślady pochodzą już z czasów późnego średniowiecza (9 stanowisk) i stanowią cenny wkład dla poznania dziejów najnowszych.

Tabela przedstawiająca zestawienie stanowisk archeologicznych z terenu Gminy Hyżne wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Hyżne stanowi załącznik nr 2 do niniejszego Programu.

### **5.2.5. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych**

Na terenie Gminy Hyżne brak jest placówek muzealnych. Przy GOK-u w Hyżnem funkcjonuje Sala Pamięci poświęcona Generałowi Władysławowi Sikorskiemu. W jej zbiorach znajdują się głównie zdjęcia, informacje dotyczące generała. GOK w Hyżnem od kilku lat udostępnia możliwość zwiedzania Sali poświęconej generałowi Sikorskiemu podczas tzw. „Nocy Muzeów”.

## **5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony**

Podstawowe formy ochrony zabytków według Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. stanowią:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze Gminy Hyżne funkcjonują dwa z wyżej wymienionych form ochrony zabytków: wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

### **5.3.1. Zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków**

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami rejestr zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków, który jako jedyny organ ochrony zabytków posiada kompetencje wpisywania zabytków do rejestru. Wpis zabytku do rejestru zabytków dokonywany jest na mocy decyzji administracyjnej, w księdze rejestru zabytków, określanej w zależności od kategorii zabytku właściwym symbolem:

- księga A – zabytki nieruchomości,
- księga B – zabytki ruchome,
- księga C – zabytki archeologiczne.

Zabytek nieruchomy może zostać wpisany do rejestru z urzędu lub na wniosek właściciela lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym zabytek się znajduje. Do rejestru może być wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpisu dokonuje właściwy Wojewódzki Konserwator Zabytków wydając decyzję administracyjną.

Zabytek wpisany do rejestru, który uległ zniszczeniu w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej albo którego wartość będąca podstawą wydania decyzji o wpisie do rejestru nie została potwierdzona w nowych ustaleniach naukowych, zostaje skreślony z rejestru. Skreślenie z rejestru następuje na podstawie decyzji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

### **Poniżej przedstawione są zabytki nieruchome z terenu Gminy Hyżne wpisane do rejestru zabytków.**

Na obszarze Gminy Hyżne znajdują się obiekty zabytkowe o różnej randze. Zabytkami o najwyższym znaczeniu dla gminy będą przede wszystkim obiekty wpisane do rejestru zabytków, ale także zabytki nieobjęte ochroną prawną, lecz uwzględnione w Gminnej Ewidencji Zabytków. Ze względu na przedstawianą wartość historyczną i turystyczną być może w przyszłości zostaną ujęte w rejestrze.

#### **Obiektami o najwyższym znaczeniu dla gminy są:**

- 1. Zespół kościoła parafialnego p.w. Narodzenia NMP (kościół, kaplica pielgrzyma, dzwonnica, pozostałość fortyfikacji z fragmentem murowanego ogrodzenia), wpisany do rejestru zabytków decyzją z dnia 29.11.2006 r. pod numerem A – 177.**

#### **Kościół parafialny p.w. Narodzenia NMP w Hyżnem**

Powstanie Kościoła wzniesionego na szczycie wzgórza na miejscu kościoła drewnianego z 1594 r., datuje się na lata 1727-1739 z inicjatywy ks. Proboszcza Piotra Nawrotowskiego, fundacji Stanisława Wapowskiego, kasztelana przemyskiego. Murowany z cegły, otynkowany, orientowany, pierwotnie jednonawowy, obecnie – po przebudowie dokonanej przez arch. Zygmunta Hendla w latach 1913-1914 – trójnawowy, bazylikowy. Na rzucie wydłużonego prostokąta, z prezbiterium zamkniętym ścianą prostą.

Nawa główna trójprzęsłowa, prezbiterium dwuprzęsłowe równej szerokości i wysokości jak nawa, przykryte sklepieniami kolebkowymi z lunetami ozdobione geometryczną dekoracją stiukową i malarską. Przy nawie od pd. i pn. kwadratowe kaplice (obecnie na przedłużeniu naw bocznych), sklepienie krzyżowo, przy prezbiterium od pn. przedsionek, od pd. zakrystia. Nawy boczne węższe od głównej, otwarte do niej dwoma arkadami wspartymi na kwadratowych filarach

z nałożonymi pilastrami, sklepienie krzyżowo. Elewacja zach. Trójosiowa, podzielona pilastrami, zwieńczona trójkątnym przyczółkiem, po bokach ze spływami osłaniającymi dachy jednoosiowych naw bocznych. Oś środkowa podkreślona portalem i oknem, w osiach bocznych arkadowe wnęki.

Okna nawy głównej i prezbiterium prostokątne, ponad nimi trójkątne przyczółki. W szczycie elewacji wsch. Dwa okna i blenda arkadowa z balustradami. Dachy: nad prezbiterium i nawą wspólny dwuspadowy z wieloboczną wieżyczką na sygnaturkę, kryty dachówką, na zakrystii, przedsionku i nawach bocznych pulpity, na kaplicach namiotowe, łamane z kopulastymi zwieńczeniami, kryte blachą.

Jest to przykład późnobarokowej architektury sakralnej. Sanktuarium wyposażone jest w cenne renesansowe i barokowe elementy wystroju wnętrza.



Zdjęcie 3 Kościół parafialny p.w. Narodzenia NMP w Hyżnem

Wewnątrz kościoła znajdują się między innymi: obraz z wizerunkiem Madonny z Dzieciątkiem, kamienna chrzcielnica z 1592 r. i bogato zdobiony złotem ołtarz, a także dzwon „Jan”. Pozostałość fortyfikacji ziemnych zlokalizowana od dzwonnicy w kierunku wiaty zachowała się z przełomu XV-XVII w.



### **Kaplica pielgrzymia**

Wzniesiona ok. 1934 r. usytuowana południowej stronie kościoła, murowana, otynkowana, parterowa, zamknięta dachami namiotowymi, łamanymi z kopułowym zwieńczeniem. W elewacji wschodniej, zachodniej i południowej znajdują się otwarte loggie arkadowe przykryte sklepieniem kolebkowo – krzyżowym. Wnętrze jednoprzestrzenne sklepione krzyżowo.



**Zdjęcie 4 Kaplica pielgrzymia w Hyżnem**

**Dzwonnica murowana.**

Tynkowana, na cokole z nieregularnego kamienia łamanego trójjarkadowa z dzwonem „Jan” z 1649 r., zamknięta dwuspadowym daszkiem.



Zdjęcie 5 Dzwonnica przy kościele w Hyżnem



Zdjęcie 6 Zabytkowy dzwon „Jan”



### **Pozostałości fortyfikacji.**

Ziemne z XV – XVII w., z fragmentem ogrodzenia murowanego zachowane po stronie północnej.



Zdjęcie 5 Pozostałości fortyfikacji przy kościele w Hyżnem

### **Wikarówka w Hyżnem.**

Zlokalizowana jest w narożu południowo – wschodnim wzniesienia kościelnego, po południowej stronie ciągu pieszego, na krawędzi stoku opadającego w kierunku południowym. Wolnostojąca, parterowa od frontu, dwukondygnacyjna w elewacji tylnej, murowana z cegły, otynkowana, na kamiennym cokole z nieregularnych ciosów piaskowcowych. Częściowo podpiwniczona, piwnice naziemne w dolnej kondygnacji elewacji południowej dostępne z poziomu terenu, sklepione kolebką. Naroża elewacji zamknięte boniowaniem wykonanym w cegle. Otwory okienne prostokątne w profilowanych opaskach z kluczem; w elewacji frontowej zachowana płycina podokienna z rozetą. Dach wysoki, czterospadowy, kryty dachówką ceramiczną z gąsiorami na kalenicach. Wikarówka została wzniesiona w 1899 r. z inicjatywy ks. Jakuba Błaszczaka, ówczesnego proboszcza. Stanowi wartościowy element zespołu kościelnego, będącego charakterystyczną dla krajobrazu gminy dominantą przestrzenną.



Zdjęcie 6 Wikarówka przy kościele w Hyżnem

### **Kapliczki (siedem sztuk)**

Usytuowane na zboczu wzgórza, po południowej stronie kościoła, przy północnym obrzeżu cmentarza, o analogicznej, jak wikarówka architekturze. Murowane z cegły, otynkowane, na kamiennych fundamentach i wysokich ceglanych cokołach. W elewacjach frontowych duże, zamknięte ceglany łukiem z kluczem na osi wnęki flankowane z obu stron prostokątnymi pionowymi płycinami przepasanymi listwą na wysokości zamknięcia wnek. Ponad wnekami profilowany gzyms w formie odcinka koła, wykonany w terakocie, wewnątrz znajdują się płaskorzeźby terakotowe przedstawiające twarz Chrystusa. W ścianach bocznych i tylnych prostokątne płyciny o narożach zamkniętych odcinkiem łuku. Przykryte dwuspadowymi daszkami, krytymi dachówką ceramiczną, trójkątne szczyty w elewacjach obwiedzione płaskimi gzymsami, w frontowych terakotowe serca przebite mieczami, na elewacji tylnej jednej z kapliczek data 1934 i litery w kartuszu: DBY w poziomie i ABG w pionie. Wnęki zamknięte przeszklonymi drzwiczkami, wewnątrz obrazy w dębowych rzeźbionych ramach przedstawiające „Siedem Drózek Boleści Matki Bożej”, namalowane na płótnie przez prof. Kazimierza Szmyta z Poznania. Kapliczki wzniesione w 1934 r. przez ówczesnego proboszcza ks. Ignacego Łacheckiego stanowią integralne elementy zespołu malowniczo usytuowane na tle drzewostanu starego cmentarza.

**Dnia 26.08.2011 roku, decyzją Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o nr rej. A - 645 wpisano wikarówkę i 7 kapliczek do rejestru zabytków.**





Zdjęcie 7 Część kapliczek Bolesci Matki Bożej położonych na wzgórzu kościelnym w Hyżnem

**2. Zespół dworski (dwór z parkiem) wpisany do rejestru zabytków dnia 21.05.1973 r. pod numerem A - 360**

Wzniesiony w XVIII w. przez Dzieduszyckich, nadbudowany i przekształcony w 1 poł. XIX wieku reprezentuje typ dworu o cechach klasycystycznych. Usytuowany na wzgórzu. Murowany z kamienia i cegły, otynkowany. Na planie prostokąta, z układem wnętrza po obu stronach korytarza biegnącego na osi podłużnej budynku. Dwukondygnacyjny z parterową przybudówką od północy. i wyodrębniającą się z niej piętrową bryłą klatki schodowej. Całą szerokość drugiej kondygnacji od południa, zajmuje loggia wsparta na 6 słupkach, pomiędzy którymi znajdują się drewniane dekoracyjne łąki. Piwnice i jedno pomieszczenie na parterze sklepione kolebkowo, w trzech pomieszczeniach od południa i południowej części korytarza – sklepienia żeglaste. Elewacje parteru boniowane, na piętrze dekoracja z boniowanymi lizenami. Gzyms podokapowy kostkowy. Dach nad korpusem głównym – czterospadowy, nad klatką schodową – namiotowy, pozostałe pulpitowe. Wewnątrz w części pomieszczeń dwukolorowy parkiet.

Dwór posiada wraz z pozostałością parku duże wartości architektoniczne i krajobrazowe. Reprezentuje typ dworu o cechach klasycystycznych wskazujących na dalekie powiązanie z architekturą Piotra Aigmera. Obecnie budynek zaadaptowany został na przedszkole i potocznie nazywany jest „dworkiem Sikorskiego”.



Zdjęcie 8 „Dworek Sikorskiego” w Hyżnem (obecnie przedszkole)



Zdjęcie 9 Widok na Zespół dworski od strony parkingu przy SP w Hyżnem

**3. Budynek dawnego Urzędu Gminy - obecnie GOK, wpisany do rejestru zabytków 17.08.1989 r. pod numerem A - 310**

Wybudowany w latach 1935-1937 przy drodze wojewódzkiej w relacji Rzeszów – Dynów. Zaprojektowany według projektu sołtysa wsi Janika, na rzucie wydłużonego prostokąta, drewniany na kamiennym fundamencie, 2- kondygnacyjny, podpiwniczony, 5- osiowy. Ściany o konstrukcji sumikowej, na zewnątrz szalowane, wewnątrz tynkowane na siatce trzcinowej. Dach 4- spadowy z lukarnami, konstrukcji jętkowej, kryty blachą. Wzdłuż ściany frontowej na piętrze drewniana galeryjka wsparta na słupach. Zachowana oryginalna stolarka: okna ościeżnicowe, trójdzielne z opaskami o ozdobnym oprofilowaniu. Stropy drewniane, podwójne. Układ wnętrza w części



wschodniej dwutraktowy, w części zachodniej dwu- i półtraktowy. Sień wzdłuż całej szerokości budynku, z sieni drewniane schody na piętro. To jedyny tego typu zabytek w dawnym woj. rzeszowskim.



Zdjęcie 10 Budynek dawnego urzędu gminy w Hyżnem (obecnie budynek GOK w Hyżnem)

#### **4. Dawna Szkoła ludowa - obecnie budynek prywatny wpisany do rejestru zabytków decyzją z dnia 21.08.1989 r. pod numerem A - 359**

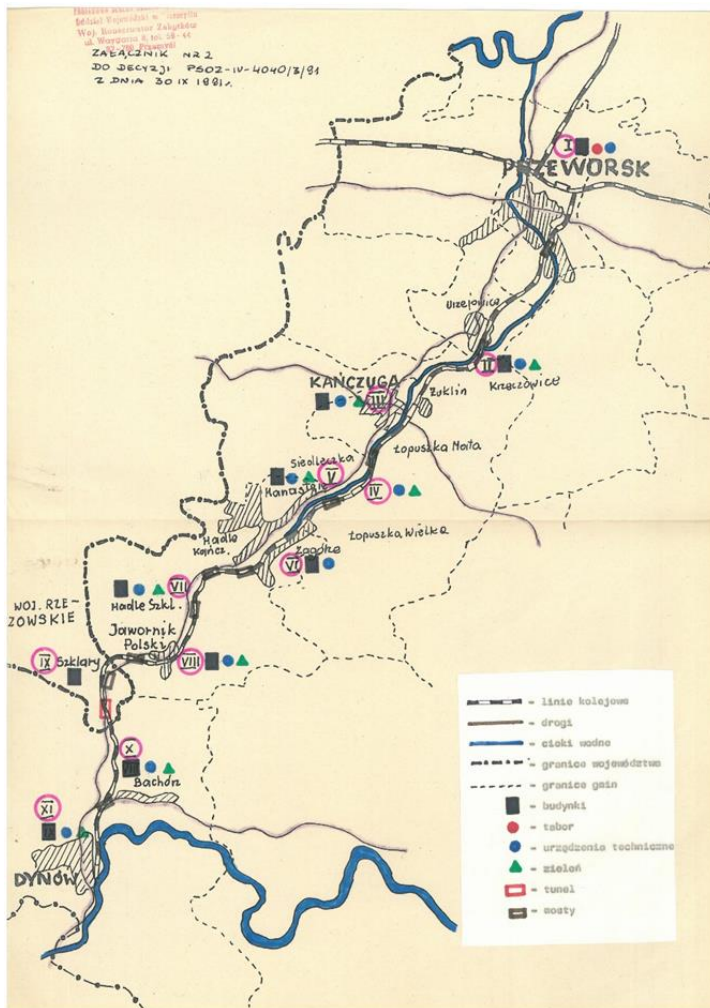
Obiekt zbudowany pod koniec XIX wieku, około 1881 r., staraniem gminy oraz właściciela Hyżnego Władysława Jędrzejowicza. Usytuowany przy drodze gminnej równoległej do trasy Rzeszów – Dynów, na rzucie prostokąta, szerokofrontowy. Drewniany na kamiennym fundamencie, parterowy, częściowo podpiwniczony (sklepienie kolebkowe) z dachem dwuspadowym o konstrukcji jętkowej, krytym dachówką. Ściany konstrukcji zrębowej, łączone na „jaskółczy ogon”, na zewnątrz szalowane, wewnątrz tynkowane na siatce trzciniowej. Na osi środkowej dobudowany ganek o konstrukcji szkieletowej, kryty daszkiem dwuspadowym. Układ wnętrza 2-fraktowy, z sienią przelotową pośrodku. Stropy drewniane. Zachowana częściowo oryginalna stolarka (okna skrzynkowe ośmiokwaterowe oraz tylne drzwi w sieni, jednoskrzydłowe, spongowe, na zawiasach pasowych z zapadkowym zamkiem). Opaski drzwiowe i okienne ozdobnie profilowane. To rzadki przykład budownictwa drewnianego. Posiada wartości historyczne (w szkole uczył się Gen. Władysław Sikorski).

**5. Grodzisko tzw. Tatarska Góra wpisana do rejestru zabytków decyzją z dnia 04.11.1972 r. o numerze A – 803**

Chroniony widok w kierunku miejscowości Brzezówka, w okolicy znajdują się ślady starego osadnictwa, o którym świadczą zachowane na wzniesieniu zwanym Tatarską Górą resztki wczesnośredniowiecznego grodziska.

**6. Część zespołu kolejki wąskotorowej wpisana do rejestru zabytków z dnia 30.09.1991 r. pod numerem A – 1237 (schronisko – usunięte z rejestru zabytków, tunel, most, urządzenia**

techniczne boczniczy, zwrotnice, tory)



**Rysunek 3 Załącznik graficzny do decyzji o wpisie „kolejki” do rejestru zabytków (źródło: decyzja z dnia 30.09.1991 r. o wpisie do rejestru zabytków)**

wartość historyczną. Trasa kolei ma ponadto walory turystyczno – krajobrazowe. Szczególną atrakcją jest kamienny tunel o długości 602 m zlokalizowany w miejscowości Szklary, gm. Hyżne – jeden z najdłuższych tuneli kolejki wąskotorowej w Europie. Tunel cechuje się sklepieniem półokrągłym o spływach zwężających się ku dołowi, obudowa ścian z ciosów piaskowca, w środku tory, po obu ich stronach przykryte kanały wodne, wjazdy do tunelu zamykane bramami płycinowymi w obudowie drewnianej zwieńczonej trójkątnym tympanonem, listwy szczytu zakończone ząbkami.

Linia kolejki wąskotorowej Przeworsk – Dynów, obejmująca 46 kilometrową trasę wraz z towarzyszącymi obiektami i taborem, urządzeniami technicznymi i inżynieryjnymi oraz zielenią. Strefa ochrony obejmuje pasy o szerokości 5 m po obu stronach toru. Kolejka została oddana do użytku w 1904 r. Zaplecze kolejki wąskotorowej, tj. budynki stacyjne, budowane były w tym samym czasie na podstawie jednego projektu, który był modyfikowany w zależności od potrzebnego programu użytkowego dla danej miejscowości. W budynkach zastosowano jednakowy materiał budowlany i detal architektoniczny, co stanowi o wartości tego zespołu towarzyszącego linii. Zachowane przy stacjach urządzenia techniczne tj.: semafony, nastawnice itp. posiadają





Zdjęcie 11 Tunel w Szklarach

### **5.3.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków**

Zgodnie z art. 3 pkt 1 i 3 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych

z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków podlegają ochronie konserwatorskiej wynikającej z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Właściciel lub posiadacz zabytku ruchomego zobowiązany jest między innymi do:

- zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobiegania zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; - udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałania kradzieży, zaginięcia lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględniania zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Prowadzenie badań konserwatorskich, architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru, poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania, trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonej tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje, wymaga uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków w trybie decyzji, stosownie do art. 36 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Jedną z podstawowych form ochrony zabytków ruchomych jest ich wyposażenie w specjalistyczne urządzenia techniczne (np. systemy sygnalizacji pożaru, stałe czy półstałe instalacje gaśnicze, sieci hydrantowe). Szczególna rola przypada systemom sygnalizacji pożarowej, bowiem ich zadaniem jest wykrycie zagrożenia (pożaru) w jego wczesnej fazie. Dzięki temu możliwe jest szybkie podjęcie interwencji i zminimalizowanie strat.



## ZABYTKI RUCHOME GMINY HYŻNE

### Wyposażenie i wystrój zespołu kościoła parafialnego p.w. Narodzenia NMP w Hyżnem wpisane do rejestru zabytków decyzją z dnia 21.02.2003 r. pod numerem B – 72

Na wyposażenie obecnego kościoła parafialnego p.w. Narodzenia NMP w miejscowości Hyżne składają się renesansowe i barokowe elementy wyposażenia dawnego kościoła parafialnego uzupełnione o elektryczne elementy wystroju z 2 połowy XIX wieku. Uzupełnienia elektryczne nawiązują prawdopodobnie w swej formie do obiektów zniszczonych, zastąpionych nowymi (ołtarz główny, stalle). Jest to zbiór zróżnicowanych artystycznie dzieł sztuki sakralnej i rzemiosła artystycznego będący odzwierciedleniem fundacji kolatorskiej i parafialnej. Chrzcielnica oraz dzwon „Jan” są dobrymi przykładami nielicznie zachowanych na terenie województwa późnorenansowych zabytków o wysokiej wartości artystycznej i historycznej. Na uwagę zasługuje również otoczony kultem sięgającym początków XVIII wieku obraz Matki Bożej.

#### W skład wyposażenia i wystroju kościoła parafialnego w Hyżnem wchodzi:

1. Ołtarz główny z 1899 r.
2. Obraz Matka Boża z Dzieciątkiem, tzw. „Hyżneńska” z końca XVI w.
3. Obraz „św. Antoni” z 1899 r.
4. Rzeźba św. Piotr w ołtarzu głównym z 1899 r.
5. Rzeźba św. Paweł w ołtarzu głównym z 1899 r.
6. Ołtarz boczny w nawie północnej, p.w. N.M Panny z 1927 r.
7. Obraz „Matka Boża Niepokalana” z 1718 r. i 1925 r.
8. Sukienka do obrazu „Matka Boża Niepokalana”
9. Obraz „Stygmatyzacja św. Franciszka” z 1925 r.
10. Ołtarz boczny p.w. Serca Pana Jezusa z 1931 r.
11. Obraz „Serce Pana Jezusa” z 1931 r.
12. Obraz Św. Józef z Dzieciątkiem” z 1931 r.
13. Ambona z 1917 r.
14. Chrzcielnica z 1592 r.
15. Stalle (ławy kolatorskie) pocz. XX w.
16. Rzeźba Chrystus Ukrzyżowany z 2 połowy XVIII w.
17. Obrazy – chór muzyczny (parapet), 12 sztuk, z 2 połowy XVII w.
18. Drzwi (2 sztuki) datowane na XVII w.
19. Dzwon „Jan” z 1649 r.
20. Witraże z początku XX w.

## Stacje drogi krzyżowej w kościele parafialnym p.w. Narodzenia NMP w miejscowości Hyżne wpisane do rejestru zabytków decyzją z dnia 15.02.2011 r. pod numerem B – 388

Stacje drogi krzyżowej (14 sztuk), neobarokowe z 1919 r., terrakota (prawdopodobnie masa stiukowa) polichromowana w ramie drewnianej, politurowanej, pozłacanej o wymiarach około 150x90 cm w świetle ramy 70x58 cm. Reliefy wypukłe zamknięte łukiem odcinkowym o wykrojonych łukami wklęsłymi narożnikach scenami Męki Pańskiej. Kompozycje wielopostaciowe o statycznych układach. Postacie w klasycznych proporcjach, antycznych strojach. Fałdy szat leżące się, miękkie. Idealizowane rysy twarzy. Polichromia barwna o lokalnej tonacji z zastosowaniem



Zdjęcie 12 Stacje drogi krzyżowej jako wyposażenie kościoła p.w. Narodzenia NMP w Hyżnem

podmalowania światłocieniowego. Rama o ozdobnych polach inskrypcje – tytuły stacji, pismem blokowym, majuskułą z szeryfami. Górne części ramy z ozdobnym szczytem ujętym wolutami, w którym w tondzie numer stacji cyfrą rzymską. Narożniki górne rozszerzające się w formie uszaków ze zwisami kampanulowymi i leżącą wolutą z liściem akantu. W zwieńczeniu krzyż grecki o ramionach zakończonych trójliściem z czterema wiązkami promieni ostrych.

Wg informacji w inwentarzu parafii z 1937 r. stacje drogi krzyżowej zakupione zostały w 1919 r., określone są jak terakotowe. Prawdopodobnie to wyrób manufakturowy lub rzemieślniczy z początku XX wieku, z terenu Tyrolu lub Krakowa. Klasycyzująca statyczna forma rzeźbiarska odpowiadała licznym zamówieniom ze strony kościołów parafialnych. Stacje drogi krzyżowej są typowym

przejawem rozwijającej się dynamicznie sztuki sakralnej charakterystycznej dla terenu ówczesnej Galicji. Obramienia drewniane i połączone współgrają swą formą z neobarokowymi ołtarzami bocznymi we wnętrzu kościoła parafialnego.

#### **Wyposażenie kościoła parafialnego p.w. Niepokalanego Serca NMP w Dylągówce wpisane do rejestru zabytków decyzją z dnia 28.02.2006 r. pod numerem B – 148**

1. Rzeźba Matki Bożej z Dzieciątkiem z 1900 r. (w grocie przy kościele parafialnym), terakota, wysokość około 137 cm.

2. Rzeźba Matki Bożej Niepokalanie Poczętej z około 1858 r. (wewnątrz kościoła), terakota, wysokość około 170 cm.

Parafia w Dylągówce powstała w wyniku podziału parafii Hyżne w 1983 r. Współczesny kościół parafialny posiada w swoim wyposażeniu dwie rzeźby Matki Bożej, pochodzące z fundacji rodziny Jędrzejowiczów, właścicieli miejscowych dóbr ziemskich. Dwór Jędrzejowiczów po wysiedleniu właścicieli po II Wojnie Światowej został rozebrany na początku lat 70 – tych. Rzeźba Matki Bożej Niepokalanej ufundowana została przez Edwarda Jędrzejowicza w 1858 r. na pamiątkę urodzenia syna Mariana i ustawiona przy drodze w kierunku przysiółka Bazary. Rzeźba Matka Boża z Dzieciątkiem została ufundowana przez Mariana Jędrzejowicza i ustawiona pierwotnie na tzw. „Zapadach” w roku 1900. Prawdopodobnie została zakupiona w cegielni w Austrii. Rzeźby te jako jedyne zachowane relikty działalności fundacyjnej właścicieli miejscowego dworu, świadczą o ich kulturze i życiu duchowym.

#### **5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków**

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. Gminy mają dbać między innymi o *„zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie”*, a także zapobiegać *„zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”*. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy *„uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”*, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków uwzględnia się zabytki architektury sakralnej, rezydencjonalnej, folwarcznej, budownictwa mieszkaniowego i gospodarczego, zabytki techniki, dzieła budownictwa obronnego, ponadto historyczne układy urbanistyczne lub ruralistyczne, zabytkowe cmentarze, parki

lub ogrody i inne formy zieleni komponowanej, a także stanowiska archeologiczne. Podkreślenia wymaga, że gminna ewidencja zabytków stanowi podstawę do opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami.

Zabytki ujęte w ewidencji powinny być uwzględniane w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz objęte ochroną w planie zagospodarowania przestrzennego. Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019 r., poz. 1886).

W stosunku do zabytków ujętych indywidualnie w ewidencji, wszelkie działania mogące prowadzić do zmiany wyglądu zabytku oraz jego stanu zachowania należy uzgadniać ze stanowiskiem konserwatorskim, stosownie do art. 39 ust. 3 ustawy Prawo budowlane.

W stosunku do obszaru ujętego w gminnej ewidencji zabytków, wszelkie działania mogące potencjalnie wpłynąć na sposób zagospodarowania przestrzeni na wskazanym obszarze - w tym dotyczące zmian zewnętrznych przy obiektach współczesnych, nie zabytkowych, należy uzgadniać ze stanowiskiem konserwatorskim, stosownie do art. 39 ust. 3 ustawy Prawo budowlane.

Podjęcie jakichkolwiek prac przy obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków podlega uzgodnieniom z wojewódzkim konserwatorem zabytków na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 53 ust. 4 pkt 2, art. 60 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego.

Ponadto właściciele lub posiadacze obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków muszą zawiadamiać wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie.

**Zestawienie obiektów archeologicznych w gminnej ewidencji zabytków z terenu Gminy Hyżne przedstawiono w Załączniku nr 2 do Programu.**

## **5.5. Dziedzictwo niematerialne**

W rozumieniu Konwencji UNESCO, której tekst został przyjęty na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Dziedzictwo niematerialne to rodzaj dziedzictwa, który jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez

wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne w rozumieniu wspomnianej wyżej Konwencji obejmuje:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako narzędzie przekazu,
- spektakle i widowiska,
- zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
- wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki,
- umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

W XXI wieku, w dobie cyfryzacji i postępującej globalizacji, przy powszechnym dostępie do mediów w niektórych regionach dochodzi do zjawiska „zatarcia” cech indywidualnych danego regionu. Społeczność przejmuje zwyczaje „obce” zwykle bardziej popularne. Należy pamiętać, że technologia, która może przyczyniać się do uogólnienia regionalnej przestrzeni kulturowej znakomicie sprawdza się jako narzędzie ją promujące i utrwalające.

Na terenie Gminy Hyżne dziedzictwo niematerialne zostało zachowane i jest szeroko obecne, pielęgnowane i kultywowane poprzez działalność:

- Gminnego Ośrodka Kultury w Hyżnem,
- Orkiestry Dętej w Dylągówce,
- Biblioteki w Hyżnem, Dylągówce i Szklarach,
- Zespołu Pieśni i Tańca „Hyżniacy”,
- Grupy teatralnej „Rodzina” działającej przy Parafii w Grzegorzówce - Wólce Hyżneńskiej,
- Klubu Seniora „Aktywni” działającego przy GOK w Hyżnem.

Na terenie gminy funkcjonują różnego rodzaju stowarzyszenia. Są one samorządnym, dobrowolnym zrzeszeniem o celach niezarobkowych. Cele stowarzyszeń służą szeroko pojmowanym celom społecznym, kulturalnym, oświatowym, ochronie środowiska, itp. Na obszarze gminy działają zarówno kluby sportowe, zespoły pieśni i tańca, jak i inne. Wszystkie te organizacje są stowarzyszeniami, które dynamicznie się rozwijają, co silnie oddziałuje na rozkwit gminy w różnych dziedzinach życia. Wśród najciekawszych warto wymienić:

- Stowarzyszenie Krzewienia Tradycji i Kultury,
- Stowarzyszenie Akcja Katolicka Parafialny oddział Grzegorzówka-Wólka Hyżneńska,
- Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży oddział Grzegorzówka - Wólka Hyżneńska,
- Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży oddział w Hyżnem,
- Ludowy Klub Sportowy „Polonia Hyżne”,
- Ludowy Klub Sportowy „Tatyna Dylągówka”,
- Klub Sportowy „Halo Hyżne”,
- Koła Gospodyń Wiejskich w Gminie Hyżne.



## 6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

### 6.1. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy

Analiza SWOT jest jednym z podstawowych narzędzi diagnostycznych. Określa ona cztery ważne elementy oceny: mocne i słabe strony, czyli pozytywne i negatywne warunki wewnętrzne oraz szanse i zagrożenia, czyli pozytywne i negatywne warunki zewnętrzne. Niniejsza analiza jest podstawą do określenia celów i kierunków działania Gminy Hyżne w zakresie ochrony zabytków.

#### MOCNE STRONY

- korzystne położenie komunikacyjnie: niewielka odległość od stolicy regionu (20 km), bliskość autostrady A4, bliskość międzynarodowego portu lotniczego Rzeszów - Jasionka, bliskość granicy polsko - ukraińskiej i polsko - słowackiej, niewielka odległość do największych w regionie ośrodków turystycznych tj. Łańcuta i Przemysła,
- walory środowiska naturalnego: nieskażone środowisko naturalne, zróżnicowany krajobraz,
- dobrze rozpoznane dziedzictwo kulturowe gminy,
- występowanie na terenie gminy cennych, unikalnych obiektów historyczno - kulturowych,
- działalność gminnych jednostek kultury: Ośrodek Kultury Gminy Hyżne, Biblioteka Publiczna Gminy Hyżne z filiami,
- potencjał turystyczno - rekreacyjny: pomniki przyrody, stanowiska archeologiczne, szlaki i ścieżki rowerowe,
- atrakcyjne tereny do inwestowania w bazę turystyczno – noclegową, walory turystyczno – krajobrazowe (położenie na terenie Hyżnieńsko-Gwoźnickiego Obszaru Chronionego Krajobrazu),
- utrzymanie w dobrym stanie obiektów świeckich i sakralnych, zarówno pozostających w rękach prywatnych, jak i służących do zaspokajania potrzeb publicznych (dawny Urząd Gminy-> dzisiejszy GOK),
- duża ilość stanowisk archeologicznych, które świadczą o długiej i ciekawej historii gminy,
- działające zespoły i kapele ludowe,
- publikacje i foldery poświęcone problematyce dziedzictwa kulturowego gminy.

#### SŁABE STRONY

- stan zabezpieczenia niektórych obiektów zabytkowych, postępujący proces ich niszczenia,
- degradacja elementów historycznych układów przestrzennych poprzez lokalizację nowej zabudowy,
- brak świadomości społecznej w zakresie należytego dbania o zabytki,



- niewystarczające możliwości finansowe gminy rzutujące na ochronę zabytków,
- niewystarczające wykorzystanie potencjału środowiska kulturowego dla celów społecznych, gospodarczych i turystycznych,
- słabe pokrycie terenu planami zagospodarowania przestrzennego,
- brak rozwiniętej infrastruktury turystycznej: informacji turystycznej, miejsc noclegowych itp.,
- niewystarczająca wizualizacja terenu, brak wszelkiego rodzaju tablic informacyjnych oraz oznakowania miejsc historycznych,
- brak zidentyfikowania produktu turystycznego gminy,
- brak placówek kulturalnych, muzealnych i naukowo – badawczych,
- odpływ ludzi młodych z uwagi na bezrobocie oraz brak oferty edukacyjno - kulturalnej,
- postrzeganie gminy przez turystów jako terenu o niskiej atrakcyjności turystyczno - rekreacyjnej.

#### SZANSE

- pozyskanie funduszy na prace remontowo-konserwatorskie obiektów zabytkowych,
- przestrzeganie zapisów miejscowych planów zagospodarowania w zakresie ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego,
- rozwój turystyki, agroturystyki i rekreacji w oparciu o istniejące walory naturalne, obiekty zabytkowe i kulturowe,
- współpraca i koordynacja działań konserwatorskich z Podkarpackim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
- wzrastająca liczba właściwie przeprowadzanych prac remontowo-budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych,
- systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie gminy,
- rozwój współpracy między władzami Gminy Hyżne a władzami szczebla powiatowego i wojewódzkiego,
- możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej,
- członkostwo w Rzeszowskim Obszarze Funkcjonalnym (ROF),
- wzrost świadomości mieszkańców gminy w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- rewitalizacja wybranych miejsc na terenie gminy,
- tworzenie produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania przestrzeni wokół obiektów zabytkowych,
- wykorzystanie walorów przyrodniczych w celu przyciągnięcia turystów,
- poprawa dostępności do zabytków przez szeroką akcję promocyjną w serwisach informacji turystycznej, np. aplikacja,
- uwzględnienie zagadnień z zakresu ochrony zabytków w dokumentach programowych gminy,

- uwzględnienie zagadnień z zakresu ochrony zabytków w planowaniu przestrzennym.

### ZAGROŻENIA

- wysokie koszty renowacji i konserwacji obiektów zabytkowych,
- skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne skutkujące stosunkowo niewielkim wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej, zwłaszcza przez osoby prywatne,
- zacieranie walorów historycznych obiektów zabytkowych przez przypadkowe przebudowy i modernizacje powodujące ich dewaloryzację,
- niewystarczające środki na rozwój infrastruktury turystycznej,
- pogarszanie się stanu technicznego niektórych zabytków na terenie gminy,
- niski poziom świadomości społecznej odnośnie do walorów obiektów zabytkowych i ich znaczenia dla rozwoju gminy,
- samowolne prace przy zabytkach bez wymaganych pozwoleń konserwatora zabytków,
- budowa i wprowadzanie elementów architektonicznych, niewpisujących się w krajobraz kulturowy gminy,
- zdarzenia losowe.

Podsumowując największym zagrożeniem w prawidłowym utrzymaniu dziedzictwa kulturowego, wydają się być koszty prac przy zabytku, ograniczona dostępność środków oraz niska świadomość społeczna, odnośnie do walorów obiektów zabytkowych i ich znaczenia dla rozwoju gminy, którą wyrażają np. samowolne prace przy zabytkach.

## 7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

*Gminny Program Opieki nad Zabytkami* służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w różnych dziedzinach życia społecznego. Realizacja wyznaczonych celów wymaga przede wszystkim zmiany w świadomości, szczególnie w obszarze odpowiedzialności jednostki samorządu terytorialnego, podmiotów, instytucji i sfer funkcjonalnych, które odpowiadają za ochronę środowiska kulturowego i naturalnego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne, a także wyznaczone kierunki rozwoju gminy. Ważne jest także, aby właściciele zabytkowych obiektów, zmienili swoje podejście, przyczyniając się w ten sposób do poprawy stanu zachowania wszelkich dóbr środowiska kulturowego i naturalnego.

Celem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Hyżne jest:

Poprawa stanu zachowania obiektów zabytkowych oraz ich ochrona i rewaloryzacja realizowana zarówno przez Gminę, jak i przez prywatnych właścicieli obiektów w celu zachowania ładu

przestrzennego oraz rozwoju turystyki i szeroko rozumianej gospodarki, co w konsekwencji zaowocuje utrwaleniem poczucia tożsamości społeczności lokalnej.

Poniżej zamieszczono zestawienie priorytetów, kierunków działań i zadań Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Hyżne.

Priorytety są wobec siebie równoważne, co oznacza, że poszczególne zadania w ramach różnych priorytetów można realizować równolegle. Poszczególne zadania w ramach danych kierunków działań powinny być realizowane w kolejności, która przyniesie jak najlepsze efekty. Określenie takiej kolejności wiąże się z wieloma zmiennymi czynnikami takimi jak; zasoby kadrowe, zasoby finansowe, nastroje społeczne, polityka gospodarcza itd.

Priorytety tematyczne:

- Priorytet I: Ochrona, opieka i wyeksponowanie obiektów zabytkowych oraz walorów krajobrazu kulturowego gminy,
- Priorytet II: Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego,
- Priorytet III: Edukacja i szerzenie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym,
- Priorytet IV: Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego Gminy Hyżne.

### **7.1. Priorytety i kierunki działań programu opieki nad zabytkami**

Poniżej przedstawiono priorytety i zadania Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Hyżne na lata 2023-2026

## Priorytet I: Ochrona, opieka i wyeksponowanie obiektów zabytkowych oraz walorów krajobrazu kulturowego gminy

### A. Ochrona i opieka nad zabytkami i krajobrazem kulturowym

Kierunki działań	Zadania
<p>I. Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.</p>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na ich remonty,</li> <li>2. Opracowanie programu inwentaryzacji obiektów zabytkowych (ze szczególnym uwzględnieniem architektury charakterystycznej dla regionu),</li> <li>3. Wykonanie niezbędnych badań i prac, w tym konserwatorskich w odniesieniu do obiektów zabytkowych,</li> <li>4. Konsekwentne wdrażanie zapisów dokumentów programowych w odniesieniu do zabytków i krajobrazu kulturowego gminy,</li> <li>5. Przestrzeganie ustaleń zawartych w dokumentach prawa miejscowego w odniesieniu do obiektów zabytkowych,</li> <li>6. Merytoryczna pomoc właścicielom zabytków w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o środki na ich odnowę,</li> <li>7. Aktywne zachęcanie sektora prywatnego do zagospodarowania obiektów zabytkowych,</li> <li>8. Stworzenie możliwości ulg podatkowych bądź zwolnień z podatku od nieruchomości dla właścicieli remontujących zewnętrzne elementy budynków zabytkowych,</li> <li>9. Interwencja władz Gminy przy rażących naruszeniach prawa budowlanego głównie dotyczących rozbudowy i przebudowy zmieniającej bryłę obiektów lub ich charakterystycznych elementów,</li> <li>10. Kontrola stanu zachowania i zabezpieczenia obiektów zabytkowych,</li> <li>11. Okresowa analiza sposobów wykorzystania i udostępniania zabytków.</li> </ol>
<p>II. Sprawowanie opieki nad zachowanymi zabytkami i ich otoczeniem.</p>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Prowadzenie przez Urząd Gminy bieżących działań mających na celu utrzymanie substancji zabytkowej obiektów wpisanych do rejestru zabytków, będących własnością Gminy Hyżne,</li> <li>2. Tworzenie strefy ochrony otuliny zabytków wpisanych do rejestru zabytków,</li> <li>3. Opracowanie planu systematycznych kontroli stanu utrzymania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach gminnych (budynek gminny w Hyżnem, Grodzisko, tzw.</li> </ol>

	<p>Tatarska Góra w Hyżnem (Chroniony widok w kierunku miejscowości Brzezówka, w okolicy znajdują się ślady starego osadnictwa, o którym świadczą zachowane na wzniesieniu zwanym Tatarską Górą resztki wczesnośredniowiecznego grodziska.) i zespół dworski w Hyżnem),</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>4. Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy,</li> <li>5. Odpowiednie utrzymanie otoczenia zabytków,</li> <li>6. Wypracowanie metod pozwalających na kontrolę nad umieszczaniem na obiektach zabytkowych niewpisanych do rejestru tablic szyldów i reklam i dostosowanie ich do kompozycji architektonicznej i charakteru budynku,</li> <li>7. Zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą.</li> </ol>
III. Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego.	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Włączanie problemów ochrony zabytków do zadań strategicznych, wynikających z koncepcji i planów rozwoju gminy,</li> <li>2. Sporządzanie oraz aktualizacja miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, szczególnie obszarów o dużym nasyceniu obiektami zabytkowymi,</li> <li>3. Konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną w planach zagospodarowania przestrzennego (przede wszystkim w zakresie wysokości zabudowy, jej charakteru i funkcji),</li> <li>4. Uaktualnienie stref ochrony stanowisk archeologicznych na załącznikach graficznych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego,</li> <li>5. Walka z samowolami budowlanymi,</li> <li>6. Ochrona panoram oraz przedpoli widokowych poszczególnych obiektów, zespołów bądź układów.</li> </ol>
IV. Dbanie o stan i porządek przy cmentarzach z obszaru gminy.	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Prowadzenie bieżących prac porządkowych przy parafialnych cmentarzach,</li> <li>2. Renowacja zabytkowych nagrobków,</li> <li>3. Inwentaryzacja zabytkowych nagrobków.</li> </ol>
<b>B. Wyekspozowanie zabytków i krajobrazu kulturowego</b>	
<b>Kierunki działań</b>	<b>Zadania</b>
I. Prezentacja zabytków i określenie ich miejsca w przestrzeni.	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Opracowanie planu/mapy gminy z oznaczonymi obiektami zabytkowymi w formie tablicy umieszczonej w centralnym punkcie gminy,</li> <li>2. Opracowanie szczegółowych planów/map miejscowości z oznaczonymi obiektami zabytkowymi w formie tablicy umieszczonej w centralnym punkcie miejscowości,</li> <li>3. Oznakowanie obiektów zabytkowych i obiektów mających wartość historyczną tablicami informacyjnymi.</li> </ol>



---

	4. Aktualizacja interaktywnej mapy o brakujące oznaczenia kluczowych zabytków z terenu gminy Hyżne, w gminnej aplikacji mobilnej „Gmina Hyżne”.
II. Udostępnianie zabytków nieruchomych.	1. Przeprowadzenie spotkań z właścicielami obiektów zabytkowych w celu ustalenia możliwości i zasad ich udostępniania, 2. W miarę możliwości stałe bądź okresowe udostępnianie obiektów zabytkowych dla celów turystycznych i promocyjnych, 3. W miarę możliwości organizowanie imprez lokalnych w obiektach zabytkowych bądź ich otoczeniu.
III. Prezentacja zabytków po zmroku.	1. Wykonanie energooszczędnej iluminacji najciekawszych zabytków.

Wprowadzenie w życie Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami wymaga zaangażowania władz gminy oraz pracowników samorządowych odpowiedzialnych za sprawy związane z ochroną i opieką nad zabytkami. Efektywnym rozwiązaniem jest powoływanie przy wójcie, zespołu, którego członkowie byłiby konsultantami w trakcie realizacji założeń Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.

Optymalny skład zespołu powinien zostać stworzony w oparciu o osoby:

- doświadczone w pozyskiwaniu środków z różnego rodzaju funduszy,
- mające styczność z kulturą i edukacją zwłaszcza w kręgach młodzieży,
- posiadające wiedzę z dziedziny historii regionu i architektury,
- osoby doświadczone w dziedzinie ochrony i opieki nad zabytkami,
- posiadające realną wiedzę o mieszkańcach gminy i łatwość nawiązywania kontaktów w celach służących aktualizacji GEZ i wdrażaniu GPOnZ głównie wśród właścicieli prywatnych.

## **8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI**

Podmiotem odpowiedzialnym za realizację *Programu* jest Wójt Gminy Hyżne. Podmiotem powołującym Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest samorząd gminny. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań podjętych przez struktury gminy oraz (pośrednio) poprzez współpracę z podmiotami władającymi obiektami zabytkowymi. W kwestiach edukacyjnych i promocyjnych kluczową rolę będą odgrywać także mieszkańcy bezpośrednio niezwiązani z zabytkami i dziedzictwem kulturowym.

W odniesieniu do lokalnej społeczności pielęgnowanie tradycji zawartej w zabytkach ma ścisły związek z kształtowaniem poczucia własnej wartości. W odniesieniu do podmiotów gospodarczych dobra kultury, jakimi są zabytki mają potencjalnie dużą wartość marketingową.

Zakłada się, że w realizacji powyżej zredagowanego gminnego programu opieki nad zabytkami wykorzystane zostaną instrumenty prawne, finansowe i społeczne.

### **Instrumenty finansowe:**

- Dotacje,
- Subwencje,
- Dofinansowania,
- Nagrody,
- Zachęty finansowe dla właścicieli obiektów zabytkowych lub ulgi podatkowe,
- Korzystanie z funduszy Unii Europejskiej.

**Instrumenty prawne**, wynikające z przepisów prawnych (ustaw i przepisów wykonawczych), uchwał Rady Gminy np. dotyczących zmian miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, tworzenia parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy,

wykonywanie decyzji administracyjnych np. wojewódzkiego konserwatora zabytków czy uchwalenie zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie przy zabytkach. Są to także:

- Programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- Dokumenty wydawane przez Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,
- Uchwały właściwych terytorialnie samorządów odnoszące się do zagadnień regulujących kształtowanie przestrzeni,
- Uchwalenie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego zawierających ustalenia dotyczące ochrony obiektów zabytkowych,
- Wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków najcenniejszych obiektów.

**Instrumenty społeczne:**

- Edukacja kulturowa,
- Informacja,
- Współpraca,
- Współdziałanie z organizacjami społecznymi,
- Działania służące tworzeniu miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

**Koordinacja, poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych:**

- Strategiach rozwoju gminy,
- Planach rozwoju lokalnego,
- Programach prac konserwatorskich,
- Programach ochrony środowiska,
- Studiach i analizach, koncepcjach zrównoważonego rozwoju,
- Planach rewitalizacji,
- Poprzez współpracę z ośrodkami naukowymi.

**Instrumenty kontrolne:**

- Aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków,
- Monitorowanie stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego,
- Sporządzanie sprawozdania z realizacji *Programu* oraz aktualizacja *Programu* związana z ustawowym 4-letnim okresem obowiązywania, dostosowania go do zmieniających się zapisów prawnych oraz możliwości finansowania.

## 9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o opiece nad zabytkami i ochronie zabytków (Dz. U. z 2022 r. Nr poz. 840 z póź. zm.) nakłada na wójta obowiązek sporządzania sprawozdań z realizacji programu co 2 lata. Sprawozdanie jest następnie przedkładane Radzie Gminy. Winno ono zawierać informacje o zmianach zachodzących w Gminnej Ewidencji Zabytków i Rejestrze Zabytków; ponadto dane o podejmowanych działaniach na rzecz opieki nad zabytkami a także o postulatach mieszkańców i właścicieli obiektów dotyczących ochrony obiektów zabytkowych i dziedzictwa kulturowego.

Proponowane wskaźniki:

- liczba działań, projektów związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego,
- liczba obiektów poddanych pracom rewaloryzacyjnym, konserwatorskim,
- liczba działań, projektów związanych z edukacją kulturową,
- liczba działań, projektów związanych z promocją obiektów zabytkowych,
- liczba opracowanych prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, katalogi typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego),
- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych,
- liczba utworzonych / zmodernizowanych szlaków turystycznych, tras rowerowych, konnych,
- liczba wydanych wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, przewodników),
- liczba utworzonych / zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej,
- zmiany ilości obiektów zabytkowych (rozbiórki, renowacje, kolejne wpisy do GEZ),
- poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- poziom (w %) objęcia terenu gminy wykonanymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego,
- zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi.

## 10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązującym wyznacznikiem sposobu finansowania opieki nad zabytkami są zasady zawarte w Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Nakładają one obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku na osobę fizyczną, lub inną jednostkę organizacyjną w tym także na jednostki z sektora finansów publicznych, posiadające tytuł prawny do zabytku.

Zadania związane z opieką nad zabytkami mogą być finansowane m. in. z następujących źródeł:

- Dotacje na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych udzielane przez Ministra Właściwego ds. Kultury,

- Programy Operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- Dotacje na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych udzielane przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- Dotacje wojewódzkie,
- Dotacje powiatowe,
- Dotacje gminne,
- Dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji – Fundusz Kościelny,
- Fundusz Samorządowy Województwa Podkarpackiego,
- Środki Unii Europejskiej,
- Inne programy i fundusze krajowe i zagraniczne.

## **11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW**

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenie nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zadaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd gminy, powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest Gmina Hyżne,
- kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze Gminy Hyżne.

Gmina jest ustawowo zobligowana do opieki nad obiektami, których jest właścicielem: utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych gmina powinna dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów zachęcać do dłuższych pobytów.



Wydatki budżetu Gminy Hyżne w 2019 r. na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego:

Lp.	Wnioskodawca, Inicjator zadania	Obiekt	Zadanie	Kwota udzielonej dotacji lub poniesiony koszt
1.	Gmina Hyżne	„Pomnik Grunwaldu”	Program Prac Konserwatorskich.	2 250,00 zł

Wydatki budżetu Gminy Hyżne w 2020 r. na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego:

Lp.	Wnioskodawca, Inicjator zadania	Obiekt	Zadanie	Kwota udzielonej dotacji/wartość zadania
1.	Gmina Hyżne	„Pomnik Grunwaldu”	Prace Konserwatorskie	9 250,00 zł

Wydatki budżetu Gminy Hyżne w 2021 r. na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego:

Lp.	Wnioskodawca, Inicjator zadania	Obiekt	Zadanie	Kwota udzielonej dotacji/ wartość zadania
1.	Gminny Ośrodek Kultury oraz Gmina Hyżne	Budynek GOK (dawny urząd gminy)	Program Prac Konserwatorskich oraz prace konserwatorskie	49 947,05 zł środków z budżetu gminy, 44 205, 80 zł Dotacja Marszałka Województwa Podkarpackiego
2.	Gmina Hyżne	Pomniki przyrody (drzewa)	Prace pielęgnacyjne, przycinanie.	3 240,00 zł
3.	Powiat Przeworski	Kolejka wąskotorowa	Udzielenie dotacji z budżetu gminy Hyżne na prace rewitalizacyjne przy zespole kolejki wąskotorowej relacji Dynów - Przeworsk.	36 300,00 zł

Wydatki budżetu Gminy Hyżne w 2022 r. na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego:

Lp.	Wnioskodawca, Inicjator zadania	Obiekt	Zadanie	Kwota udzielonej dotacji/wartość zadania
1.	Gmina Hyżne	Kapliczka w Grzegorzówce zlokalizowana na działce 191/2.	Program Prac Konserwatorskich	4 000,00 zł
2.	Powiat Przeworski	Kolejka wąskotorowa	Udzielenie dotacji z budżetu gminy Hyżne na prace rewitalizacyjne przy zespole kolejki wąskotorowej relacji Dynów - Przeworsk.	134 432,00 zł

Załącznik nr 1. WYKAZ OBIEKTÓW W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTEKÓW Z TERNU GMINY HYŻNE

LP	OBIEKT	NUMER PORZĄDKOWY LUB NUMER DZIAŁKI	LOKALIZACJA	MIEJSCOWOŚĆ	STAN ZACHOWANIA	DATOWANIE	REJESTR ZABYTEKÓW	UZYTKOWNIK LUB WŁAŚCICIEL
1	Kapliczka		obok budynku o numerze 113	Brzezówka	murowana	koniec XIX w.		R. i A. Szttycharz
2	Kapliczka		obok budynku o numerze 141	Brzezówka	murowana	4 ćw. XIX w.		P. i M. Oślizło
3	Kapliczka		obok budynku o numerze 177	Brzezówka	murowana	4 ćw. XIX w.		UG Hyżne
4	Kapliczka		obok budynku o numerze 287	Dylągówka	murowana	4 ćw. XIX w.		H. Bednarczyk
5	Kapliczka	dz. nr ewid. 657	obok budynku o numerze 240	Dylągówka	murowana	'30 XX w.		N. Wolska
6	Kapliczka „Nad wsią”	dz. o nr ewid. 1575/3		Dylągówka	murowana	1888 r.		K. Trzyna
7	Krzyż		obok budynku o numerze 220	Dylągówka	murowana	'30 XX w.		E. Pleśniak
8	Pozostałości parku dworskiego		obok Szkoły Podstawowej w Dylągówce	Dylągówka		poł. XIX w.		UG Hyżne
9	Dom Ludowy (dzisiejsza filia GOK)	279		Dylągówka	drewniany	1 ćw. XIX w.		UG Hyżne
10	Kapliczka	dz. o nr ewid. 191/2		Grzegorzówka	drewniana	1944 r. (informacja o roku 1872)		D. Kmiotek
11	Dawna szkoła	32		Grzegorzówka	drewniana	4 ćw. XIX w.		R. i R. Pelc
12	Układ planistyczny wsi			Hyżne		XV w.		
13	Zespół kościoła parafialnego p.w.	152		Hyżne	murowana	1727-1733	A-177 z dnia 29.11.2006 r.	Parafia rzymskokatolicka

	Narodzenia N. M. P. - kościół							w Hyżnem
14	Zespół kościoła parafialnego p.w. Narodzenia N. M. P. - dzwonnica	dz. o nr ewid. 857		Hyżne	murowana	XX w.	A-177 z dnia 29.11.2006 r.	Parafia rzymskokatolicka w Hyżnem
15	Zespół kościoła parafialnego p.w. Narodzenia N. M. P. – pozostałości fortyfikacji z frag. ogrodzenia murowanego	dz. o nr ewid. 858/2		Hyżne	murowany	XVI-XVII w.	A-177 z dnia 29.11.2006 r.	Parafia rzymskokatolicka w Hyżnem
16	Zespół kościoła parafialnego p.w. Narodzenia N. M. P. – zespół 7 kapliczek zwanych „Drózkami Bolesci Matki Bożej”	dz. o nr ewid. 857		Hyżne	murowane	Ok. 1932 r.	A-645 z dnia 26.08.2011 r.	Parafia rzymskokatolicka w Hyżnem
17	Zespół kościoła parafialnego p.w. Narodzenia N. M. P. – kaplica pielgrzyma	dz. o nr ewid. 857		Hyżne	murowany	Ok. 1934 r.	A-177 z dnia 29.11.2006 r.	Parafia rzymskokatolicka w Hyżnem
18	Zespół kościoła parafialnego p.w. Narodzenia N. M. P. – kaplica grobowa Jędrzejowiczów	dz. o nr ewid. 970		Hyżne	murowana	Ok. poł. XIX w.		Własność prywatna, działka parafii rzymskokatolickiej w Hyżnem
19	Zespół kościoła parafialnego p.w. Narodzenia N. M. P. – wikarówka	153, dz. o nr ewid. 970		Hyżne	murowana	1913-1915.	A-645 z dnia 26.08.2011 r.	Parafia rzymskokatolicka w Hyżnem
20	Dom Sióstr Miłosierdzia	570		Hyżne	murowana	1903 r.		Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek

21	Kapliczka		obok budynku o numerze 189	Hyżne	murowana	k. XIX w.		I., T. Starzak
22	Kapliczka		obok budynku o numerze 227	Hyżne	murowana	'30 XX w.		UG Hyżne
23	Kapliczka		obok budynku o numerze 338	Hyżne	murowana	Ok. poł. XIX w.		Z. Matuszewska
24	Kapliczka z rzeźbą Matki Boskiej z Dzieciątkiem	dz. o nr ewid. 4642	obok budynku o numerze 395	Hyżne	murowana	początek XIX w.		B., A. Błońscy
25	Kapliczka	dz. o nr ewid. 3249/1	obok budynku o numerze 526	Hyżne	murowana	1898 r.		R. Trzyna, A. Wielgos, J. Mularz
26	Kapliczka		obok budynku o numerze 678	Hyżne	drewniana	'30 XX w.		A. Błońska
27	Kapliczka		obok budynku o numerze 705	Hyżne	murowana	1909 r.		K. Łoza, E. Łoza
28	Kapliczka		obok budynku o numerze 789	Hyżne	murowana	okres międzywojenny		H. Szeliga
29	Krzyż		obok budynku o numerze 365	Hyżne	stalowy	nieokreślone		J. Łanda
30	Krzyż	dz. o nr ewid. 4090		Hyżne	drewniany	'30 XX w.		G. i J. Majchrowscy
31	Krzyż		obok budynku o numerze 662	Hyżne	drewniany	1945 r.		R. Rożeluk
32	Krzyż		obok budynku o numerze 818	Hyżne	drewniany	II Wojna Światowa		A. Bukała
33	Pomnik Grunwaldu	dz. o nr ewid. 2818/9	obok budynku o numerze 578	Hyżne	murowany	1910 r.		UG Hyżne
34	Budynek gminny – GOK – dawny UG	182		Hyżne	drewniany	1935-37	A-310 z dnia 17.08.1989 r.	UG Hyżne
35	Szkoła Ludowa	569		Hyżne	drewniana	1868 r.	A-359 z dnia 21.08.1989 r.	E. Rakszawska
36	Zespół dworski - dwór	615		Hyżne	murowany	XVII (?) lub I ćw. XVIII w.	A-360 z dnia 21.05.1973 r.	UG Hyżne
37	Zespół dworski – park (pozostałości)	dz. o nr ewid. 3087/1,		Hyżne		XVII, I poł XIX w.	A-360 z dnia 21.05.1973 r.	UG Hyżne

		3087/3, 3087/4						
38	Zagroda wójtowska – dom wójta	620		Hyżne	drewniana	XIX/XX w.		F. Kuszek
39	Dom	115		Hyżne	drewniany	4 ćw. XIX w.		G., J. Majchrowscy
40	Dom	116		Hyżne	drewniany	1913-1917		G. Majchrowski
41	Dom	216		Hyżne	drewniany	1930 r.		H. Bogdan
42	Dom	226		Hyżne	drewniany			K. Bazan, J., W. Zaracny
43	Dom	427		Hyżne	drewniany	ok. 1880 r.		M. Putyło
44	Dom	520		Hyżne	drewniany	4 ćw. XIX w.		T. Gołąb
45	Dom	539		Hyżne	drewniany	1922 r.		A. i D. Walas
46	Dom	577		Hyżne	drewniany	pocz. XX, '30 XX w.		I., M., S. Gajda
47	Dom	648		Hyżne	drewniany	ok. 1939 r.		L. Bryła
48	Stodoła	743	przysiółek Nieborów Mały	Hyżne	drewniany	4 ćw. XIX w.		A., R., Z. Sieńko
49	Grodzisko (Tatarska Góra) chroniony widok		przy granicy z Brzezówką	Hyżne	ziemne		A-803 z dnia 04.11.1972 r.	
50	Dom	45		Szklary	drewniany	1935 r.		UG Hyżne
51	Dom	345		Szklary	drewniany	XIX/XX w.		Ł. Mocha
52	Kościół p.w. Nawiedzenia NMP	dz. o nr ewid. 736/1		Szklary	murowany	1905 r.		Parafia rzymskokatolicka w Szklarach
53	Krzyż		obok budynku o nr 217	Szklary	murowany	ok. XIX w.		G. Kogut
54	Krzyż		obok budynku o nr 297	Szklary	murowany	XIX/XX w.		M., M. Olech
55	Krzyż		Obok budynku o nr 322	Szklary		'30 XX w.		S., A. Mocha, M., L. Mierzwa
56	Rządówka (obecnie budynek plebani)	167		Szklary	murowana	'30 XX w.		Parafia rzymskokatolicka w Szklarach



57	Szkoła	86		Szklary	drewniana	1 ćw. XX w.		UG Hyżne
58	Zespół frag. kolei wąskotorowej - tunel	dz. 649/2		Szklary	kamienny	1904 r.	A-1237 z dnia 30.09.1991 r.	Powiat przeworski
59	Zespół frag. kolei wąskotorowej - most	dz. 649/2		Szklary	kamienny	1904 r.	A-1237 z dnia 30.09.1991 r.	Powiat przeworski
60	Zespół frag. kolei wąskotorowej – urządzenia techniczne bocznic, zwrotnice	dz. 649/2		Szklary		1904 r.	A-1237 z dnia 30.09.1991 r.	Powiat przeworski
61	Zespół frag. kolei wąskotorowej – tory	dz. 649/2		Szklary		1904 r.	A-1237 z dnia 30.09.1991 r.	Powiat przeworski
62	Dom - zagroda	265		Szklary	drewniany	1925 r.		G., R., M. Drelinkiewicz
63	Stajnia - zagroda	265		Szklary	murowana	1926 r.		G., R., M. Drelinkiewicz
64	Dom - zagroda	82		Wólka Hyżneńska	drewniany	1885 r.		J. Nizioł
65	Dom	32		Wólka Hyżneńska	drewniany	1830 r.		M. Ślęp
66	Kapliczka		obok budynku o nr 56	Wólka Hyżneńska	murowana	'30 XX w.		J., K., Z. Ślęp
67	Kapliczka		obok budynku o nr 183	Wólka Hyżneńska	murowana	ok. XIX w.		UG Hyżne
68	Kapliczka		obok budynku o nr 35	Wólka Hyżneńska	murowana	1889 r.		L. i T. Bialic
69	Krzyż		naprzeciw domu strażaka	Wólka Hyżneńska	murowany	1940-1945 r.		UG Hyżne

Załącznik 2. WYKAZ STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH Z TERENU GMINY HYŻNE

L.P.	NAZWA STANOWISKA	NR W MIEJSCOWOŚCI	OBSZAR AZP	RODZAJ STANOWISKA	CHRONOLOGIA/ KULTURA
1.	Brzezówka	1	105-77/38	osada	grupa tarnobrzeska
				śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
2.	Brzezówka	2	105-77/39	osada	grupa tarnobrzeska
				śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
3.	Brzezówka	3	105-77/40	śląd osadnictwa	grupa tarnobrzeska
4.	Brzezówka	4	105-77/41	śląd osadnictwa	nieokreślona
				śląd osadnictwa	grupa tarnobrzeska
5.	Brzezówka	5	105-77/42	śląd osadnictwa	nieokreślona
6.	Brzezówka	6	105-77/43	śląd osadnictwa	kultura trzciniecka
7.	Brzezówka	7	105-78/38	śląd osadnictwa	epoka brązu
8.	Brzezówka	8	105-78/39	osada	okres rzymski
9.	Brzezówka	9	105-78/40	śląd osadnictwa	nieokreślona
10.	Brzezówka	10	105-78/41	śląd osadnictwa	wczesna epoka brązu
11.	Dylągówka	1	106-78/4	osada	kultura trzciniecka
12.	Dylągówka	2	106-78/5	śląd osadnictwa	neolit
				śląd osadnictwa	nieokreślona
13.	Dylągówka	3	106-78/6	śląd osadnictwa	nieokreślona
14.	Dylągówka	4	106-78/7	osada	okres rzymski
15.	Dylągówka	5	106-78/8	śląd osadnictwa	neolit
16.	Dylągówka	6	106-78/9	osada	późne średniowiecze
17.	Dylągówka	7	106-78/10	osada	średniowiecze
18.	Dylągówka	8	106-78/11	osada	kultura pucharów lejkowatych
19.	Dylągówka	9	106-78/12	śląd osadnictwa	epoka kamienia
				śląd osadnictwa	późne średniowiecze
20.	Dylągówka	10	106-78/13	śląd osadnictwa	nieokreślona
				śląd osadnictwa	późne średniowiecze

21.	Dylałówka	11	106-78/14	osada	wczesna epoka brązu
22.	Dylałówka	12	106-78/15	śląd osadnictwa	nieokreślona
23.	Dylałówka	13	106-78/16	śląd osadnictwa	neolit – wczesna epoka brązu
24.	Dylałówka	14	106-78/17	śląd osadnictwa	wczesna epoka brązu
25.	Dylałówka	15	106-78/18	śląd osadnictwa	neolit – wczesna epoka brązu
26.	Dylałówka	16	106-78/19	śląd osadnictwa	nieokreślona
27.	Dylałówka	17	106-78/20	śląd osadnictwa	grupa tarnobrzeska
28.	Dylałówka	18	106-78/21	śląd osadnictwa	kultura pucharów lejkowatych
29.	Dylałówka	19	106-78/22	Kurhan (?)	nieokreślona
30.	Grzegorzówka	1	105-78/2	śląd osadnictwa	kultura ceramiki sznurowej
31.	Grzegorzówka	2	105-78/3	śląd osadnictwa	kultura ceramiki sznurowej
32.	Grzegorzówka	3	105-78/4	śląd osadnictwa	neolit
33.	Grzegorzówka	4	105-78/45	śląd osadnictwa	kultura mierzanowicka
34.	Grzegorzówka	5	105-78/46	śląd osadnictwa	epoka kamienia
35.	Grzegorzówka	6	105-78/47	śląd osadnictwa	neolit - wczesna epoka brązu
				śląd osadnictwa	nieokreślona
36.	Grzegorzówka	7	105-78/48	śląd osadnictwa	neolit - wczesna epoka brązu
37.	Grzegorzówka	8	105-78/49	śląd osadnictwa	kultura pucharów lejkowatych
38.	Grzegorzówka	9	105-78/50	kurhan	kultura ceramiki sznurowej
39.	Hyżne	1	105-78/5	grodzisko	wczesne średniowiecze
40.	Hyżne	2	105-78/6	podgrodzie (?)	wczesne średniowiecze
				śląd osadnictwa	nieokreślona
41.	Hyżne	3	105-78/7	grodzisko	średniowiecze
42.	Hyżne	4	105-78/8	dwór	okres nowożytny
43.	Hyżne	5	105-78/9	śląd osadnictwa	epoka kamienia
44.	Hyżne	6	106-77/29	śląd osadnictwa	okres rzymski
45.	Hyżne	7	106-77/30	osada	okres rzymski
				śląd osadnictwa	nieokreślona
				śląd osadnictwa	późne średniowiecze
46.	Hyżne	8	106-77/31	śląd osadnictwa	nieokreślona
47.	Hyżne	9	106-78/26	śląd osadnictwa	wczesna epoka brązu

48.	Hyżne	10	106-78/27	śląd osadnictwa	epoka kamienia
49.	Hyżne	11	106-78/28	śląd osadnictwa	nieokreślona
50.	Hyżne	12	106-78/29	śląd osadnictwa	grupa tarnobrzeska
51.	Hyżne	13	106-78/30	śląd osadnictwa	nieokreślona
52.	Hyżne	14	106-78/31	śląd osadnictwa	neolit - wczesna epoka brązu
53.	Hyżne	15	106-78/32	śląd osadnictwa	nieokreślona
54.	Hyżne	16	106-78/33	osada	nieokreślona
				osada	późne średniowiecze
55.	Hyżne	17	106-78/34	śląd osadnictwa	neolit
				osada	okres rzymski
56.	Hyżne	18	106-78/35	śląd osadnictwa	nieokreślona
				śląd osadnictwa	późne średniowiecze
57.	Hyżne	19	106-78/36	śląd osadnictwa	nieokreślona
58.	Hyżne	20	106-78/37	osada	okres rzymski
59.	Hyżne	21	106-78/38	śląd osadnictwa	okres rzymski
60.	Hyżne	22	106-78/39	śląd osadniczy	okres rzymski
61.	Hyżne	23	106-78/40	śląd osadniczy	wczesne średniowiecze
62.	Hyżne	24	106-78/41	śląd osadniczy	kultura pucharów lejkowatych
63.	Hyżne	25	106-78/42	śląd osadnictwa	nieokreślona
64.	Hyżne	26	106-78/43	osada	nieokreślona
65.	Hyżne	27	106-78/44	osada	okres rzymski
66.	Hyżne	28	106-78/45	śląd osadnictwa	neolit
				śląd osadniczy	okres rzymski
67.	Hyżne	29	106-78/46	śląd osadnictwa	nieokreślona
68.	Hyżne	30	106-78/47	Kurhan (?)	kultura ceramiki sznurowej
69.	Hyżne	31	105-78/51	Kurhan (?)	kultura ceramiki sznurowej
70.	Hyżne	32	105-78/52	śląd osadnictwa	grupa tarnobrzeska
71.	Hyżne	33	105-78/53	śląd osadnictwa	okres rzymski
72.	Hyżne	34	105-78/54	osada	nieokreślona
73.	Hyżne	35	105-78/55	śląd osadnictwa	wczesna epoka brązu

				śląd osadniczy	okres rzymski
74.	Hyżne	36	105-78/56	śląd osadniczy	neolit – wczesna epoka brązu
75.	Hyżne	37	105-78/57	śląd osadniczy	neolit
76.	Hyżne	38	105-78/58	osada	grupa tarnoberska
77.	Hyżne	39	105-78/59	śląd osadniczy	neolit – wczesna epoka brązu
78.	Hyżne	40	105-78/60	śląd osadniczy	wczesna epoka brązu
79.	Hyżne	41	105-78/61	osada	kultura mierzanowicka
80.	Hyżne	42	105-78/62	śląd osadniczy	nieokreślona
81.	Hyżne	43	105-78/63	śląd osadniczy	kultura pucharów lejkowatych
				osada	okres rzymski
82.	Hyżne	44	105-78/64	śląd osadniczy	nieokreślona
83.	Hyżne	45	106-78/23	osada	okres rzymski
84.	Hyżne	46	106-78/24	osada	kultura mierzanowicka
85.	Hyżne	47	106-78/25	osada	kultura mierzanowicka
86.	Szklary	1	106-78/3	śląd osadniczy	wczesne średniowiecze
87.	Szklary	2	107-78/62	śląd osadniczy	nieokreślona
				śląd osadniczy	wczesne średniowiecze
88.	Szklary	3	107-78/63	śląd osadniczy	epoka kamienna
				śląd osadniczy	nieokreślona
89.	Szklary	4	107-78/64	śląd osadniczy	epoka kamienna
90.	Szklary	5	106-78/58	śląd osadniczy	nieokreślona
91.	Szklary	6	106-78/59	śląd osadniczy	neolit – wczesna epoka brązu
92.	Szklary	7	106-78/60	osada	późne średniowiecze
93.	Szklary	8	106-78/61	śląd osadniczy	wczesna epoka brązu
94.	Szklary	9	106-78/62	śląd osadniczy	neolit
				śląd osadniczy	późne średniowiecze
95.	Szklary	10	106-78/63	osada	kultura pucharów lejkowatych
96.	Szklary	11	106-78/64	śląd osadniczy	neolit – wczesna epoka brązu
97.	Szklary	12	106-78/65	śląd osadniczy	neolit
98.	Szklary	13	106-78/66	osada	późne średniowiecze
99.	Szklary	14	106-78/67	śląd osadniczy	wczesna epoka brązu



100.	Szklary	15	106-78/68	śląd osadniczy	neolit
101.	Szklary	16	106-78/69	śląd osadniczy	neolit
102.	Szklary	17	106-78/70	śląd osadniczy	paleolit schyłkowy
				śląd osadniczy	nieokreślona
103.	Szklary	18	106-78/71	śląd osadniczy	paleolit schyłkowy
				śląd osadniczy	nieokreślona
104.	Szklary	19	106-78/72	osada	wczesna epoka brązu
105.	Szklary	20	106-78/73	śląd osadniczy	nieokreślona
				śląd osadniczy	późne średniowiecze
106.	Wólka Hyżneńska	1	106-78/74	śląd osadniczy	wczesna epoka brązu
107.	Wólka Hyżneńska	2	106-78/75	śląd osadniczy	wczesna epoka brązu
108.	Wólka Hyżneńska	3	106-78/76	śląd osadniczy	wczesna epoka brązu
109.	Wólka Hyżneńska	4	106-78/77	śląd osadniczy	wczesna epoka brązu
110.	Wólka Hyżneńska	5	106-78/78	śląd osadniczy	neolit
111.	Wólka Hyżneńska	6	106-78/66	osada	okres rzymski

